

BEZPEČNOSTNÁ A STRATEGICKÁ KULTÚRA ŠTÁTU

**Ladislav Hofreiter
Juraj Šimko**

BEZPEČNOSTNÁ A STRATEGICKÁ KULTÚRA ŠTÁTU

monografia

Ladislav Hofreiter - Juraj Šimko

Autori:

© prof. Ing. Ladislav **HOFREITER**, CSc.

Akadémia ozbrojených síl generála Milana Rastislava Štefánika, Liptovský Mikuláš

Mgr. Juraj **ŠIMKO**, PhD.

Akadémia ozbrojených síl generála Milana Rastislava Štefánika, Liptovský Mikuláš

Recenzenti:

Dr. h. c. prof. Ing. Pavel **NEČAS**, PhD., MBA

Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici

doc. Ing. Radoslav **IVANČÍK**, PhD. et PhD., MBA, MSc.

Akadémia Policajného zboru v Bratislave

doc. PhDr. Ľubomír **ČECH**, CSc.

Ekonomická univerzita v Bratislave

Za odbornú a jazykovú stránku a konečnú úpravu zodpovedajú autori. Rukopis neprešiel redakčnou ani jazykovou úpravou. Všetky práva vyhradené.

Akadémia ozbrojených síl generála Milana Rastislava Štefánika, Liptovský Mikuláš, 2024.

ISBN 978-80-8040-671-4 (online)

ISBN 978-80-8040-669-1 (print)

DOI: <https://doi.org/10.52651/basks.b.2024.9788080406714>

OBSAH

ZOZNAM OBRÁZKOV	7
ZOZNAM TABULIEK	8
ZOZNAM SKRATIEK A SYMBOLOV	9
ÚVOD	11
Súčasný stav poznania	12
Výskumný problém a výskumné otázky	13
Metodológia	13
<i>Metóda vzťahovej analýzy</i>	<i>14</i>
<i>Metóda párového porovnávania</i>	<i>14</i>
<i>Metóda prípadovej štúdie</i>	<i>15</i>
Štruktúra monografie	16
ČASŤ I TEORETICKO-METODOLOGICKÉ VÝCHODISKÁ	19
1 ZÁKLADNÉ POJMY	19
1.1 Kultúra	19
<i>1.1.1 Definície kultúry</i>	<i>19</i>
<i>1.1.2 Kultúra ako mentálny program</i>	<i>23</i>
<i>1.1.3 Vrstvy kultúry</i>	<i>26</i>
<i>1.1.4 Kultúrne hodnoty a normy</i>	<i>27</i>
<i>1.1.5 Kultúra a násilie</i>	<i>29</i>
1.2 Bezpečnosť	33
<i>1.2.1 Vymedzenie pojmu bezpečnosť</i>	<i>33</i>
<i>1.2.2 Objektové a predmetové hľadisko definovania bezpečnosti</i>	<i>40</i>
<i>1.2.3 Národná bezpečnosť</i>	<i>42</i>

1.3 Stratégia	45
1.3.1 <i>Strategický líder, stratég</i>	47
1.3.2 <i>Strategické myslenie</i>	48
1.3.3 <i>Vízia a prognóza</i>	49
1.3.4 <i>Strategický plán, stratégia</i>	52
1.3.5 <i>Bezpečnostná stratégia</i>	53
2 BEZPEČNOSTNÁ KULTÚRA	57
2.1 Kultúra a bezpečnosť	57
2.2 Roviny analýzy bezpečnostnej kultúry	61
2.3 Kultúra národnej bezpečnosti	63
2.3.1 <i>Identita</i>	66
2.3.2 <i>Hodnoty</i>	67
2.3.3 <i>Normy</i>	69
2.3.4 <i>Optika vnímania</i>	70
2.4 Činitele kultúry národnej bezpečnosti	71
2.5 Bezpečnosť kultúry	72
3 STRATEGICKÁ KULTÚRA	75
3.1 Obsah pojmu	75
3.2 Zdroje strategickej kultúry	79
3.3 Nositelia strategickej kultúry	81
3.4 Strategická kultúra malých štátov	83
Časť II PRÍPADOVÉ ŠTÚDIE	87
4 BEZPEČNOSTNÁ KULTÚRA SLOVENSKA	87
4.1 Identita	88
4.1.1 <i>Vnútoraná dimenzia identity štátu</i>	89

4.1.2 Vonkajšia dimenzia identity štátu	95
4.1.3 Kolektívna pamäť	97
4.2 Hodnoty	98
4.3 Normy	100
4.4 Optika vnímania	102
4.4.1 Vnímanie vonkajšieho bezpečnostného prostredia	102
4.4.2 Vnímanie Slovenskej republiky	103
4.5 Vzťahová analýza a významnosť premenných bezpečnostnej kultúry	107
4.5.1 Vzťahová analýza premenných bezpečnostnej kultúry	107
4.5.2 Analýza významnosti premenných a ich prvkov	108
5 STRATEGICKÁ KULTÚRA SLOVENSKA	111
5.1 Fyzické zdroje	111
5.1.1 Geografia.....	111
5.1.2 Populácia - kvantitatívne charakteristiky	113
5.1.3 Populácia - kvalitatívne charakteristiky	116
5.1.4 Prírodné zdroje	119
5.1.5 Priemysel a zbrojársky priemysel	121
5.1.6 Vojenský (obranný) potenciál Slovenska	123
5.2 Politické zdroje strategickej kultúry Slovenska.....	124
5.2.1 Historická skúsenosť.....	124
5.2.2 Politický systém a politická kultúra	126
5.2.3 Presvedčenie elít.....	128
5.2.4 Vojenská história	130
5.2.5 Civilno-vojenské vzťahy.....	134
5.2.6 Charakter vojenských (obranných a bezpečnostných) organizácií	138

5.3 Sociokultúrne zdroje strategickej kultúry Slovenska	142
5.3.1 <i>Mýty a legendy</i>	142
5.3.2 <i>Kultúrne vzory</i>	149
5.3.3 <i>Religiozita</i>	155
5.3.4 <i>Tradície</i>	159
5.4 Vzťahová analýza a významnosť prvkov strategickej kultúry	160
5.4.1 <i>Vzťahová analýza zdrojov strategickej kultúry</i>	161
5.4.2 <i>Analýza významnosti zdrojov strategickej kultúry a ich prvkov</i>	162
ZÁVER	165
ZOZNAM POUŽITEJ LITERATÚRY.....	169
<i>Knižné publikácie</i>	169
<i>Internetové zdroje</i>	172
<i>Zákony, dokumenty</i>	176
<i>Internetové stránky</i>	177
MENNÝ REGISTER	179
VECNÝ REGISTER	182
O autoroch.....	185

ZOZNAM OBRÁZKOV

Obr. 1 Triedy kultúrnych javov.....	22
Obr. 2 Tri úrovne mentálneho programovania.....	24
Obr. 3 Zdroje kultúrnej diferenciacie.....	27
Obr. 4 Model štruktúry konfliktu a násilia.....	31
Obr. 5 Kauzálny model analýzy bezpečnosti.....	39
Obr. 6 Typy stratégií podľa realizovateľnosti.....	53
Obr. 7 Premenné kultúry národnej bezpečnosti.....	65
Obr. 8 Štruktúra hodnôt podľa Schwartza.....	68
Obr. 9 Grafické vyjadrenie paradigmy strategickej kultúry.....	76
Obr. 10 Zdroje strategickej kultúry.....	80
Obr. 11 Asociačná matica premenných bezpečnostnej kultúry.....	107
Obr. 12 Dislokácia zbrojárskych firiem.....	123
Obr. 13 Vývoj dôveryhodnosti Ozbrojených síl SR.....	137
Obr. 14 Asociačná matica zdrojov strategickej kultúry.....	161
Obr. 15 Vzťah a prepojenosť bezpečnostnej kultúry, strategickej kultúry a bezpečnostnej politiky.....	166

ZOZNAM TABULIEK

Tabuľka 1 Hodnotiace stupne pre párové porovnanie.....	14
Tabuľka 2 Kritéria definovania bezpečnostnej kultúry.....	60
Tabuľka 3 Klasifikácia bezpečnostných kultúr na globálnej úrovni.....	63
Tabuľka 4 Štruktúra mocí štátu.....	84
Tabuľka 5 Indikátory (indexy) potenciálov Slovenskej republiky.....	104
Tabuľka 6 Matica párového porovnania premenných kultúry národnej bezpečnosti a ich prvkov.....	109
Tabuľka 7 Demografické údaje o obyvateľstve SR.....	113
Tabuľka 8 Indikátory štruktúry obyvateľstva.....	114
Tabuľka 9 Klasifikácia populácie podľa indexu vitality.....	115
Tabuľka 10 Veková štruktúra obyvateľstva SR.....	115
Tabuľka 11 Prognóza vývoja počtu obyvateľstva SR do roku 2050 (stredný variant).....	116
Tabuľka 12 Národnostné zloženie obyvateľstva SR.....	117
Tabuľka 13 Religiózna štruktúra obyvateľstva SR.....	118
Tabuľka 14 Zásoby rudných surovín.....	120
Tabuľka 15 Zásoby energetických surovín.....	121
Tabuľka 16 Štruktúra a obsah kultúrnych hodnôt občanov SR.....	152
Tabuľka 17 Religiozita Slovenska.....	156
Tabuľka 18 Matica párového porovnania zdrojov strategickej kultúry a ich prvkov.....	163

ZOZNAM SKRATIEK A SYMBOLOV

BOZP	Bezpečnosť a ochrana zdravia pri práci	
COVID	Coronavirus Disease	Infekčné ochorenie
ČSFR	Československá federatívna republika	
ČSR	Československá republika	
et al.	et alii	a iní
EÚ	Európska únia	
GFPI	Global Firepower Index	Index vojenskej sily
GPI	Global Peace Index	Globálny index mieru
HDI	Human Development Index	Index ľudského rozvoja
HDP	Hrubý domáci produkt	
HDR	Human Development Report	Správa o ľudskom rozvoji
IAEA	International Atomic Energy Agency	Medzinárodná organizácia pre atómovú energiu
I _f	Index feminity	
I _m	Index maskulinity	
I _{me}	Index militarizácie ekonomiky	
I _{me}	Index militarizácie populácie	
K _{mš}	Koeficient militarizácie štátu	
MKM	Medzinárodný krízový manažment	
MO SR	Ministerstvo obrany Slovenskej republiky	

NATO	North Atlantic Treaty Organization	Organizácia Severoatlantickej zmluvy
NGO	Non-governmental organization	Mimovládne organizácie
OBSE	Organizácia pre bezpečnosť a spoluprácu v Európe	
OECD	Organization for Economic Cooperation and Development	Organizácia pre hospodársku spoluprácu a rozvoj
OPP	Ochrana proti požiarom	
OS	Ozbrojené sily	
OSN	Organizácia spojených národov	
RKC	Rímsko-katolícka cirkev	
SELUZ	Sekcia ľudských zdrojov	
SR	Slovenská republika	
UNESCO	United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization	Organizácia Spojených národov pre vzdelávanie, vedu a kultúru
UNPROFOR	United Nations Protection Force	Mierová operácia OSN
USA	United States of America	Spojené štáty americké
VOP	Vojenský opravárenský podnik	

ÚVOD

Bezpečnosť štátu – národná bezpečnosť – je jeden zo základných pojmov bezpečnostnej politiky. Je jednou z existenčných potrieb a záujmov štátu a zároveň procesom rôznych opatrení, zaručujúcich trvalú, nepretržitú existenciu a rozvoj štátu, jeho sociálnych skupín a obyvateľov. Zaisťovanie národnej bezpečnosti je najdôležitejšou funkciou štátu a štát je hlavným tvorcom bezpečnostnej politiky.

Politika národnej bezpečnosti je súhrnom komplexných aktivít štátu v oblasti zaistenia bezpečnosti štátu a občanov, definovaných na základe národných záujmov, analýzy bezpečnostného prostredia, klasifikácie bezpečnostných výziev a hrozieb, ako aj medzinárodných záväzkov v oblasti systému kolektívnej bezpečnosti a obrany.

Bezpečnostná politika predstavuje vo všeobecnosti súhrn činností a opatrení, ktorými štátu zabezpečuje svoju ochranu pred pôsobením bezpečnostných hrozieb, ktoré môžu negatívne ovplyvniť realizáciu jeho životných a dôležitých záujmov. Vyjadruje prístup politickej reprezentácie, orgánov verejnej správy i právnických a fyzických osôb stanoveného priestoru a v danom čase na zaistenie svojej bezpečnosti, svojich oprávnených záujmov.

Bezpečnostnú politiku sme charakterizovali ako zámer mocenského ovplyvňovania bezpečnosti štátu, t. j. zámer mocenského usmerňovania realizácie bezpečnostných záujmov štátu a ako súhrn činností orgánov verejnej moci zameraných na tvorbu a presadzovanie zámeru mocenského ovplyvňovania bezpečnosti štátu (Hofreiter, 2023).

Štát v procese realizácie svojich bezpečnostných záujmov by mal brať do úvahy, okrem klasických a známych konceptov bezpečnosti, aj nové koncepcie, ktoré umožňujú iný pohľad na to, ako a prečo zaisťovať svoju bezpečnosť.

Tým novým konceptom je akceptácia kultúry ako činiteľa, ktorý môže ovplyvňovať vlastné bezpečnostné správanie, ale aj pochopiť bezpečnostné správanie ostatných aktérov v bezpečnostnom prostredí. Zavedenie tohto konceptu je súčasťou všeobecnej kultúry a prezentuje vplyv kultúry na spôsob

správania sa v prostredí neistoty, absencie alebo existencie bezpečnostných výziev a hrozieb.

Príslušníci politickej elity, ktorí sú zodpovední za politické či strategické rozhodnutia konajú pod vplyvom danej kultúry a bolo by chybou sa domnievať, že sa môžu od jej vplyvu úplne oprostíť aj pri rozhodovaní o národnej bezpečnosti.

Preto, ak chceme skúmať správanie sa štátu v otázkach bezpečnosti a názorov na použitie ozbrojeného násillia, musíme sa zákonite zaoberať i kultúrnym pozadím, kultúrnymi vplyvmi, ktoré ovplyvňujú strategické elity pri prijímaní ich rozhodnutí. Kľúčovými oblasťami bezpečnosti v ktorých sa prejavuje vplyv kultúry sú bezpečnostná a strategická kultúra.

Súčasný stav poznania

Vzťah bezpečnosti, stratégie a kultúry je výrazne prezentovaný najmä v prácach zahraničných autorov. Otázky bezpečnostnej kultúry boli prezentované predovšetkým v prácach a štúdiách P. J. Katzensteina (1996), Colina S. Graya (1999), Jeanie L. Johnson (2003), E. J. Kirchnera a J. Sperlinga (2010), E. Lockeá (2010), M. Kaldor (2016). Problematike strategickkej kultúry sa venovali J. L. Snyder (1977), C. Lord (1985), S. M. Walt (1987), A. I. Johnston (1995), D. Howlett (2005,2006), K. Booth (2014) a ďalší.

Problém bezpečnostnej kultúry a strategickkej kultúry vo vzťahu k národnej bezpečnosti nebol doteraz v prostredí slovenskej bezpečnostnej komunity dostatočne preskúmaný. Bezpečnostná kultúra v zmysle Safety culture bola skúmaná predovšetkým vo vzťahu k bezpečnosti organizácie (Hofreiter, L., 2015; Hofreiter, L., Halaj, M., 2017; 2020). Pokusy o objasnenie aspektov bezpečnostnej a strategickkej kultúry vo vzťahu k bezpečnosti štátu (národnej bezpečnosti) boli prezentované v prácach J. Lasicovej a J. Ušiaka (2012, 2013), J. Ušiaka (2020), v poslednom období aj vo vysokoškolskej učebnici autorov Hofreiter, Brezina (2023) a v časopise Vojenské obzory (Hofreiter, 2023). Z českého prostredia je známy počin J. Eichlera (2011), ktorý vymedzil pojmy bezpečnostnej a strategickkej kultúry.

Výskumný problém a výskumné otázky

Vychádzajúc zo stavu teoretického rozpracovania pojmov bezpečnostnej a strategickej kultúry v slovenskom prostredí logicky vystupuje požiadavka riešiť **výskumný problém**, ktorý sme vyjadrili v nasledujúcej forme:

„Aký je obsah bezpečnostnej a strategickej kultúry Slovenskej republiky a jeho vplyv na tvorbu bezpečnostnej politiky Slovenskej republiky?“

Výskumné otázky, ktoré budeme v monografii riešiť sú nasledujúce:

1. Aký je všeobecný obsah pojmov bezpečnostná kultúra, kultúra národnej bezpečnosti a strategická kultúra?
2. Aká je štruktúra a aký je vzťah a významnosť premenných bezpečnostnej kultúry Slovenskej republiky?
3. Aká je štruktúra a aký je vzťah a významnosť prvkov zdrojov strategickej kultúry Slovenskej republiky?
4. Aký je vzťah medzi kultúrou národnej bezpečnosti, strategickou kultúrou a bezpečnostnou politikou Slovenskej republiky?

Našou pracovnou hypotézou bude: *Bezpečnostná kultúra a strategická kultúra sú základnými stavebnými kameňmi, na ktorých sa buduje bezpečnostná politika Slovenskej republiky.*

Metodológia

Základné metodologické nástroje, ktoré budú použité pri riešení prezentovaných výskumných problémov budú v prvej časti monografie predovšetkým exploratívna metóda (štúdium a analýza dokumentov), obsahová a relačná analýza a syntéza. Druhá časť monografie bude spracovaná metódou exploratívnych prípadových štúdií, ktoré umožňujú podrobne preskúmať štruktúru premenných v bezpečnostnej kultúre a prvkov zdrojov strategickej kultúry Slovenskej republiky, ich vzťahy a významnosť.

Na vyjadrenie vzťahov premenných a významnosti prvkov použijeme metódy vzťahovej analýzy, najmä asociačné matice a metódu párového porovnávania (Saatyho metódu).

Metóda vzťahovej analýzy

Hlavným účelom vzťahovej analýzy je sprehľadniť vzťahy medzi premennými bezpečnostnej kultúry a zdrojmi strategickej kultúry, ktoré nie sú na prvý pohľad zrejmé. Výstupom sú informácie transformované do grafického formátu, v našom prípade to budú asociačné matice.

Asociačná matica zobrazuje kvalitatívne vzťahy medzi premennými bezpečnostnej kultúry a zdrojmi strategickej kultúry. Na ohodnotenie úrovne vzťahov použijeme 3 symboly:

- 0 – žiadny vzťah,
- 1 – voľný vzťah,
- 2 – silný vzťah.

Metóda párového porovnávania

Metóda párového porovnávania spočíva v určení dôležitosti (významnosti) každého prvku identifikovaných a popísaných premenných a prvkov zdrojov strategickej kultúry postupným porovnávaním každej dvojice prvkov. Metóda je založená na princípe využitia ordinálnej informácie uloženej v párovom porovnaní dvojíc identifikovaných a posudzovaných prvkov.

Intenzita kvalitatívnych rozdielov významnosti dvojice porovnávaných prvkov P_j a P_{j+1} je uvedená v tabuľke 1.

Tabuľka 1 Hodnotiace stupne pre párové porovnávanie

Hodnotiaci stupeň – w	Porovnanie P_j a P_{j+1}
1	P_j je rovnako významný ako P_{j+1}
2	P_j je o niečo významnejší ako P_{j+1}
3	P_j je mierne významnejší ako P_{j+1}
4	P_j je mierne viac významný ako P_{j+1}
5	P_j je silne dôležitejšie ako P_{j+1}
6	P_j je o mnoho viac významnejší ako P_{j+1}
7	P_j je veľmi silne významnejší ako P_{j+1}
8	P_j je veľmi, veľmi silne významnejší ako P_{j+1}
9	P_j je extrémne významnejší ako P_{j+1}

Zdroj: Vlastné spracovanie.

Uvedená stupnica bola overená nielen mnohými aplikáciami, ale bola tiež teoreticky porovnávaná s mnohými inými stupnicami. Číselné hodnoty stupňov vyjadrujú, koľkokrát je jeden z prvkov významnejší ako druhý (porovnávaný) prvok. Postup porovnávania je nasledujúci:

- prvok, nachádzajúci sa v ľavom stĺpci matice sa porovnáva s prvkom, ležiacim v príľahlom riadku,
- ten prvok, ktorý je z dvojice významnejší, je ohodnotený celým číslom z intervalu $\langle 2, 9 \rangle$, menej dôležitý prvok má inverznú hodnotu k dôležitejšiemu prvku. To znamená, ak je hodnotiaci stupeň pre prvok $P_j = 4$, hodnotiaci stupeň pre bezpečnostné riziko $P_{j+1} = 1/4$ a opačne.

Výsledky párového porovnávania prvkov premenných bezpečnostnej kultúry a prvkov zdrojov strategickej kultúry sa zapisujú do matice.

Následne sa spočítajú číselné hodnoty výsledkov párového porovnávania dvojíc prvkov v riadkoch matice a dostaneme číslo w_j , ďalej sčítame hodnoty všetkých čísiel $\sum w_j$ a pomocou nich vypočítame hodnotu váhového koeficientu v_j prvku P_j :

$$v_j = \frac{w_j}{\sum_{j=1}^m w_j} \quad (1)$$

- kde :
- v_j je váhový koeficient prvku P_j ,
 - w_j je súčet čísiel hodnotiaceho stupňa podľa výsledkov párového porovnania pre prvok P_j ,
 - $\sum w_j$ je súčet súčtov všetkých čísiel hodnotiacich stupňov,
 - m je počet porovnávaných prvkov.

Najvyššiu významnosť bude mať ten prvok, ktorý bude mať najvyššiu hodnotu čísla váhy v_j .

Metóda prípadovej štúdie

Prípadová štúdia (*Case Study*) patrí do skupiny kvalitatívnych výskumných metód, preferujúcich vysvetľujúci a interpretatívny prístup. Prípadová štúdia je detailná analýza prípadu, vybraného ako objekt výskumu. Prípadom v bezpečnostnom výskume môže byť určitý objekt, systém, alebo určitá časovo

a priestorovo uzavretá udalosť (bezpečnostný incident). Cieľom prípadovej štúdie je poskytnúť podrobný popis, hlboké porozumenie alebo príčinné vysvetlenie vybraného prípadu.

Bezpečnostnú kultúru Slovenskej republiky a strategickú kultúru Slovenskej republiky môžeme považovať za samostatné prípady, pretože sú to systémy, ktoré majú jasné hranice, svoju vnútornú logiku, svoju špecifickú podstatu a spĺňajú dve kritériá: časové a tematické ohraničenie.

V súlade s našim výskumným zámerom budeme využívať metódu exploratívnej prípadovej štúdie, ktorá nám umožní skúmať štruktúru a vzťahy prvkov definovaných prípadov.

Štruktúra monografie

Monografia je štruktúrovaná do dvoch častí. V prvej časti sú v troch kapitolách objasnené základné pojmy: kultúra, bezpečnosť a stratégia, ako aj doposiaľ publikované prístupy k obsahu kategórií bezpečnostná kultúra a strategická kultúra. Vychádzali sme pritom z relevantných domácich a zahraničných publikácií, ale aj z výsledkov vlastného skúmania v tejto oblasti.

Hlavnou časťou monografie je druhá časť, v ktorej v samostatných kapitolách formou exploratívnej prípadovej štúdie skúmame a popisujeme štruktúru a obsah bezpečnostnej kultúry a strategickej kultúry Slovenskej republiky.

Pri analýze obsahu premenných bezpečnostnej kultúry, ktorými sú identita, hodnoty, normy a optika vnímania sme vychádzali zo slovenských reálií, štatistických údajov a bezpečnostno-politických dokumentov, prijatých politickými reprezentáciami Slovenskej republiky od doby jej vzniku. Finalizáciou poznatkov o bezpečnostnej kultúre Slovenskej republiky je vzťahová analýza premenných a podrobné ohodnotenie významnosti jednotlivých prvkov premenných pre obsah a zameranie bezpečnostnej kultúry Slovenskej republiky.

V kapitole pojednávajúcej o strategickej kultúre Slovenskej republiky, skúmame štruktúru a obsah premenných, determinujúcich kvalitu zdrojov strategickej kultúry. Vychádzame z historickej analýzy, z analýzy slovenských

kultúrnych reálií, z analýzy štatistických údajov a štúdií a dokumentov, spracúvaných na akademických a vedeckých pracoviskách v Slovenskej republike. Výsledkom je obsahovo podrobné vymedzenie štruktúry prvkov zdrojov strategickej kultúry, ale aj kvalitatívne vyjadrenie vzťahov zdrojov a významnosti jednotlivých prvkov, na základe čoho sme mohli stanoviť, ktorý z prvkov má aký vplyv na prijímanie rozhodnutí o vojensko-strategických otázkach bezpečnosti Slovenskej republiky.

V závere odpovedáme na položené výskumné otázky a hodnotíme, ako bol vyriešený výskumný problém, ako aj mieru potvrdenia pracovnej hypotézy.

Autori vyslovujú poďakovanie recenzentom za starostlivé posúdenie textu a konštruktívne pripomienky, ktorými prispeli k pozdvihnutiu kvality monografie. Rovnako tak ďakujú aj kolegom z Katedry bezpečnosti a obrany, ktorí prispeli svojimi pripomienkami k rozšíreniu spektra názorov na riešenú problematiku.

ČASŤ I TEORETICKO-METODOLOGICKÉ VÝCHODISKÁ

1 ZÁKLADNÉ POJMY

Analýza predmetu skúmania, ktorým je bezpečnostná a strategická kultúra a ich tvorba a uplatňovanie v podmienkach Slovenskej republiky, si vyžaduje deskripciu významu a obsahu základných pojmov, ktorými sú kultúra, bezpečnosť a stratégia.

1.1 Kultúra

Pôvod pojmu kultúra z antropologického hľadiska siaha až do antického staroveku. Vznikol z latinského „colere“, resp. „colo“ v súvislosti s obrábaním poľnohospodárskej pôdy (*agri – culture*). Základy pochopenia kultúry ako indikátoru ľudskej vzdelanosti položil už Marcus Tullius Cicero charakterizovaním filozofie ako kultúry ducha.

1.1.1 Definície kultúry

Kultúra môže byť definovaná mnohými spôsobmi. Za klasickú definíciu kultúry môžeme považovať tú, ktorú poskytol anglický antropológ 19. storočia Edward Burnett Tylor v prvom odseku svojej Primitívnej kultúry (1871): „Kultúra . . . je komplexný celok, ktorý zahŕňa vedomosti, vieru, umenie, morálku, právo, zvyky a akékoľvek iné schopnosti a návyky, ktoré si človek osvojil ako člen spoločnosti“ (Soukup, 2000, s.14). Tylor objasnil, že takto definovanú kultúru vlastní iba človek. Kultúra je typická len pre Homo sapiens, a spolu s materiálnymi predmetmi okrem iných prvkov zahŕňa jazyk, myšlienky, presvedčenia, zvyky, kódy, inštitúcie, nástroje, techniky, umelecké diela, rituály a obrady. Táto koncepcia kultúry slúžila antropológom dobre asi 50 rokov. S rastúcou zrelosťou antropologickej vedy viedli ďalšie úvahy o povahe ich predmetu a koncepcií k znásobeniu a diverzifikácii definícií kultúry. Americkí antropológovia A. L. Kroeber a Clyde Kluckhohn citovali 164 definícií kultúry, od „naučeného správania“ po „nápad v mysli“, „logický konštrukt“, „štatistická fikcia“, „mechanizmus obrany psychiky“ atď. (White, 2022)

V diskusií o tom, čo to kultúra vlastne je, sa objavovali názory, že:

- a) Kultúra je systém správania, čo bolo spochybnené iným názorom, že kultúra nie je pozorovateľné správanie, ale skôr hodnoty a presvedčenia, ktoré sa odrážajú v ich správani.
- b) Kultúra je súbor významov, čo sa odrazilo v definícii, že kultúra je tvorená zdieľanými významami, ktoré sú zakódované do noriem, ktoré ju tvoria.
- c) Kultúra je subjektívny ľudský konštrukt, ktorý nie je priamo prístupný pozorovaniu, ale možno ho odvodiť z verbálnych vyhlásení a iných správani a je použiteľný pre hodnotenie (meranie) ďalších pozorovateľných verbálnych i neverbálnych správani a prejavov (The Concepts of Culture).

Teoretici, ktorí sa usilujú o systemizáciu poznatkov o kultúre sústreďujú pozornosť na možné skupinovacie definícií podľa špecifických znakov a aspektov kultúry. V tomto duchu boli vytvorené definície, ktoré akcentujú historické aspekty kultúry, normatívne definície, ktoré hovoria o správani sa ľudí, vymedzenom v morálno-kultúrnych kategóriách, psychologické definície, štrukturalistické definície, genetické definície, alebo všeobecne opisové definície, ktorých obsahom je konštatácia, že: *„Kultúra je súhrn materiálnych a duchovných výtvorov ľudí, zhromažďovaný, sústredovaný, uchovávaný a obohacovaný počas ich existencie, odovzdávaný z pokolenia na pokolenie. Do jej štruktúry patria nielen materiálne výtvory, spoločenské inštitúcie, ale tiež zásady spolunažívania, spôsoby správania, vzory správania, kritéria etických, estetických a morálnych hodnotení, ktoré boli prijaté danou spoločnosťou a sú považované za zaväzujúce pre všetkých.“* (Czaja, 2008, s. 21) Ďalej Czaja konštatuje, že *„zásadné jadro kultúry tvoria tradičné idey, a obzvlášť s nimi zviazané hodnoty“* (Czaja, 2008, s. 26).

Kultúru možno definovať ako všetky spôsoby života vrátane umenia, viery a inštitúcií obyvateľstva, ktoré sa odovzdávajú z generácie na generáciu. Kultúra sa nazýva „spôsob života celej spoločnosti“. Ako taký zahŕňa kódexy správania, obliekania, jazyka, náboženstva, rituálov, umenia.

Williams definuje tri významy pojmu kultúra (Kaldor, 2018):

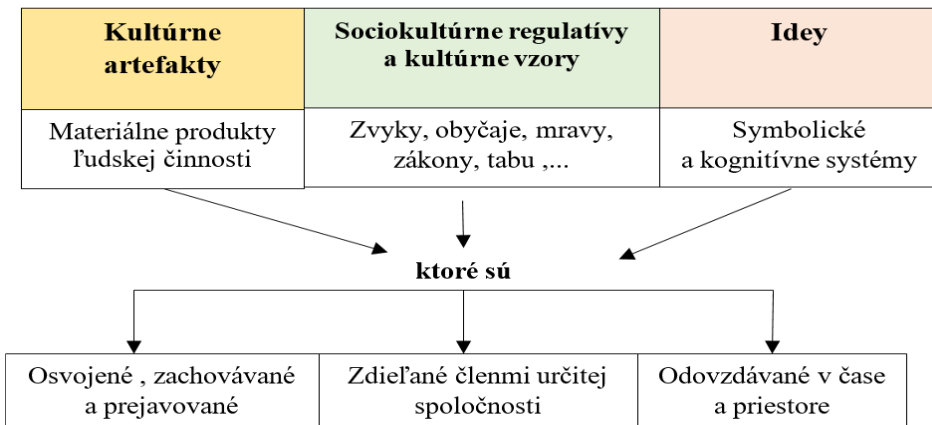
- ideálny, je stav alebo proces ľudskej dokonalosti v zmysle určitých absolútnych alebo univerzálnych hodnôt;

- dokumentárny, ktorý odkazuje na súbor intelektuálneho a imaginatívneho diela, v ktorom sú podrobným spôsobom zaznamenané ľudské myšlienky a skúsenosti (literatúra, umenie, veda, hudba atď.);
- spoločensko-definičný, v ktorom je kultúra opisom konkrétneho spôsobu života, ktorý vyjadruje určité významy a hodnoty nielen v umení a vzdelávaní, ale aj v inštitúciách a bežnom správaní.

UNESCO definuje kultúru *ako súbor charakteristických duchovných, materiálnych, intelektuálnych a emocionálnych črt spoločnosti alebo sociálnej skupiny, ktorý zahŕňa nielen umenie a literatúru, ale aj životný štýl, spôsoby spoluzitia, hodnotové systémy, tradície a presvedčenia* (www.unesco.org).

Kultúra je tiež definovaná ako symboly, jazyk, presvedčenia, hodnoty a artefakty, ktoré sú súčasťou akejkoľvek spoločnosti. Ako naznačuje táto definícia, existujú dva základné typy kultúry:

- a) Duchovná (nemateriálna) kultúra, ktorá sa člení na:
 - sociokultúrne regulatívy (zákony, normy, pravidlá, hodnoty, tabu),
 - idey (náboženstvo, mýty, humanizmus) a symbolické systémy (písmo, gestá, jazyk, reč, nehmotné umenie ako hudba či tanec),
 - inštitúcie ovplyvňujúce ľudské chovanie (cirkev, rodina, manželstvo); podľa teórie kultúrnych vzorov duchovnú kultúru tvoria vzory spôsobov myslenia, pociťovania a reagovania, nadobudnuté a preukazované hlavne prostredníctvom symbolov vytvorené ľuďmi, prezentujúce významné úspechy sociálnych skupín.
- b) Materiálna kultúra, ktorá zahŕňa všetky fyzické objekty spoločnosti, všetky materiálne výtvary ľudskej činnosti, ako sú umelecké diela, stavby, ale aj nástroje a technológie, oblečenie, jedálenské potreby a dopravné prostriedky.

Obr. 1 Triedy kultúrnych javov

Zdroj: Soukup, 2000, s. 16.

Na objasnenie pojmu kultúra považujeme za veľmi vhodné Soukupovo vyjadrenie tried kultúrnych javov, prezentované na obrázku 1.

Tento model kultúrnych javov by sme mohli vyjadriť aj iným spôsobom, a to vo vrstvách jadrových hodnôt kultúry, nepísaných aspektov a princípov a viditeľných aspektov kultúry (Slušná, 2013, s.15).

Kultúru teda možno považovať, okrem materiálnych artefaktov, za model myslenia a správania charakteristický pre určitú populáciu alebo spoločnosť, za súbor znalostí, viery, umenia, práva, morálky, zvykov a schopností a inštitúcií obyvateľstva, ktoré sa odovzdávajú z generácie na generáciu.

Jadrové hodnoty kultúry sú dlhodobovo vytvárané presvedčenia, určujúce hodnotové orientácie spoločnosti, predstavy Boha, zákony lojality, vnímanie povinností, rodina a príbuzenstvo, spoločnosť, štát, spoločenstvá. Tieto hodnoty sú východiskom na identifikáciu a zároveň základom na tvorbu obrazu sveta.

Nepísané aspekty, princípy a regulatívy kultúry sú tie, ktoré spoločnosť rešpektuje, ako napr. tradíciou overené normy, očakávania a hodnoty.

Viditeľné aspekty kultúry sú napr. obrady, rituály, ceremónie, príbehy, legendy, predkov spoločnosti a hrdinov, pravidiel, princípy, zásady a slogany, jazyk a konanie, kontrolné a „nátlakové“ systémy spoločnosti, symboly a artefakty.

Kultúra, ako je definovaná v antropológii, sa zvyčajne vzťahuje na spoločnosti definované národnými alebo etnickými pojmami, avšak pojem kultúra sa v poslednom čase používa na opis vedomostí a správania iných skupín, ako napríklad v konceptoch podnikovej kultúry alebo organizačnej kultúry. Okrem toho globalizácia priniesla problém vzájomného pôsobenia kultúr. Takáto interakcia vedie na jednej strane k stieraniu hraníc medzi kultúrami, na druhej strane k rastúcej potrebe kultúrnych manažérov a profesionálov. Najnovšie definície v učebniciach antropológie zohľadňujú posun vo významoch, napr. *Kultúra sú sociálne prenášané znalosti a správanie zdieľané určitou skupinou ľudí* (A Formal Definition of Culture).

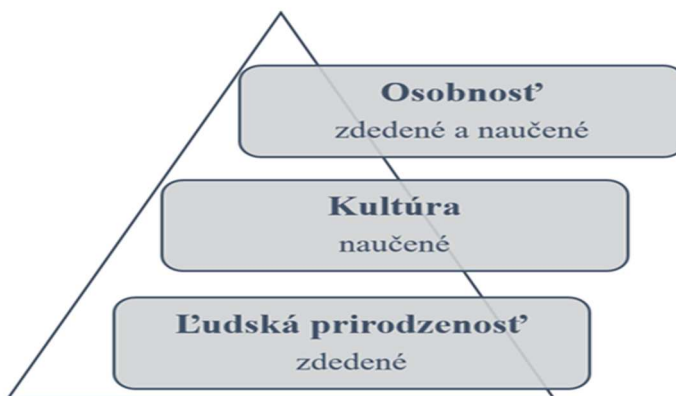
Definície kultúry zdôrazňujú mnohé aspekty a charakteristické znaky kultúry ako základné či kľúčové (Slušná, 2013, s. 21):

- základom kultúry sú ľudské aktivity, ktorých spoločným východiskom je zdokonaľovanie a zlepšovanie daného alebo dosiahnutého stavu, uskutočňuje sa v čase a priestore, prebieha najmä ako interakcie medzi osobami,
- kultúra sa „odohráva“ v konkrétnom geografickom prostredí, v určitom historickom, sociálnom, politickom (a podobne) kontexte, konečný význam, hodnotu a funkciu pridelujú kultúrnym prvkom a obsahom ich používatelia.

1.1.2 Kultúra ako mentálny program

Pôsobenie kultúry na jedinca sa prejavuje v jeho osobnosti. Hofstede považuje kultúru za akýsi súbor mentálnych programov, nazývajúc ju softvérom mysle, čo znamená, že každý človek „nesie v sebe vzorce myslenia, cítenia a potenciálneho konania, ktoré sa naučil počas svojho života.“ (Hofstede, 1991) Potom môžeme uvažovať o tom, že mentálne modely uzatvárajú jednotlivcov a skupiny do špecifického vnímania sveta. Rovnako ako počítač, je človek naprogramovaný konať alebo správať sa určitým spôsobom. Vedomé a nevedomé učenie, ktoré človek podstupuje, sa časom zmení na presvedčenia, ktoré považuje za platné. Potom sa v procese učenia dospieva k tomu, že tieto presvedčenia sú kultúrnymi normami a sú vyjadrené v každodennom živote ako akceptované a požadované správanie a činy.

Kultúra je aj kolektívny fenomén, pretože je aspoň čiastočne zdieľaná s ľuďmi, ktorí žijú alebo žili v rovnakom sociálnom prostredí, kde sa to naučili. Je to kolektívne programovanie mysle, ktoré odlišuje členov jednej skupiny alebo kategórie ľudí od ostatných. Platí premisa, že kultúra je naučená, nie vrodená. Vyplýva to viacej zo sociálneho prostredia človeka, ako od vlastných génov. Kultúru treba odlišiť od ľudskej prirodzenosti na jednej strane a od osobnosti jednotlivca na strane druhej (obrázok 2).

Obr. 2 Tri úrovne mentálneho programovania
Zdroj: Vlastné spracovanie.

Ľudská prirodzenosť je to, čo majú všetky ľudské bytosti spoločné: predstavuje univerzálnu úroveň v mentálnom softvéri človeka. Je to zdedené v našich génoch; je to ľudský „operačný systém“, ktorý určuje fyzické a základné psychické fungovanie človeka. Ľudská schopnosť cítiť strach, hnev, lásku, radosť, smútok a hanbu; potreba stykať sa s ostatnými a hrať sa a cvičiť; zaradenie sa do sociálneho prostredia, hovoriť s inými ľuďmi, to všetko patrí do tejto úrovne mentálneho programovania. Čo však s týmito pocitmi človek robí, ako vyjadruje strach, radosť, postrehy a podobne, je modifikované kultúrou.

Osobnosť jednotlivca je na druhej strane jeho jedinečný osobný súbor mentálnych programov, ktoré nemusia zdieľať s inými ľuďmi. Je založená na vlastnostiach, ktoré sú čiastočne zdedené v rámci jedinečného súboru génov

jednotlivca (vplyv BIOS¹) a čiastočne naučené (vplyv AGOS²). Naučený, znamená modifikovaný vplyvom kolektívneho programovania (kultúry), ako aj jedinečnými osobnými skúsenosťami.

Kultúrne črty sa často pripisovali dedičnosti, pretože filozofi a iní vedci v minulosti nevedeli inak vysvetliť pozoruhodnú stabilitu rozdielov v kultúrnych vzorcoch medzi ľudskými skupinami. Podcenili vplyv učenia sa od predchádzajúcich generácií a učenia budúcej generácie tomu, čo sa človek sám naučil.

Úloha dedičnosti je zveličená v pseudoteóriách rasy, ktoré boli zodpovedné okrem iného za holokaust organizovaný nacistami počas druhej svetovej vojny. Etnické spory sa často ospravedlňujú nepodloženými argumentmi kultúrnej nadradenosti a podradenosti.

Na existenciu kultúrneho rasizmu (Geisser, 2009) poukázal profesor antropológie James Blaut (1927 – 2000) v reakcii, či lepšie povedané v kritike teórie európoctrizmu, či európskeho zázraku. Kultúrny rasizmus nie je formálne nikde prezentovaný, neobjavuje sa v žiadnych deklaráciách, na prvý pohľad je neviditeľný, a teda akoby neexistoval. V skutočnosti však vznikol ako výsledok dlhotrvajúcej dominancie teórie modernizácie v západných spoločenských vedách. Hlavným zdrojom tejto teórie je bádanie nad výnimočnosťou európskej kultúry, európskych inštitúcií či spoločenských štruktúr, vnímaných ako rozhodujúcich činiteľov globálnej modernizácie. Rasová prevaha Európanov (alebo vo všeobecnosti predstaviteľov Západu), posudzovaná v rámci tohto diškurzu, vznikla ako prirodzený dôsledok kultúrneho rozvoja týchto spoločností, nie ako dôsledok vplyvu relígií či biologických charakteristík členov týchto spoločností. Blaut rozvíja ešte dva ďalšie koncepty umožňujúce vznik kultúrneho rasizmu:

¹ BIOS, gr. život, vyjadrený tzv. životnou hybnosťou, táto hybnosť je založená na zdedených črtách.

² AGOS, vyjadruje vplyv pedagógov ako ľudí, ktorí usmerňujú rozvoj detí a mládeže, vychovávajú a šľachtia ľudského ducha.

- vnímanie kultúrnej prevahy Európanov a ich kultúr nad všetkými inými civilizáciami,
- mimoeurópske kultúry, či civilizácie, sú iba užívateľmi výsledkov európskej kultúry a európskeho pokroku.

Teória kultúrneho rasizmu sa tak stala vlastne nástrojom na ospravedlňovanie, lepšie povedané legitimizáciu genocídy, kolonizácie i neokolonializmu.

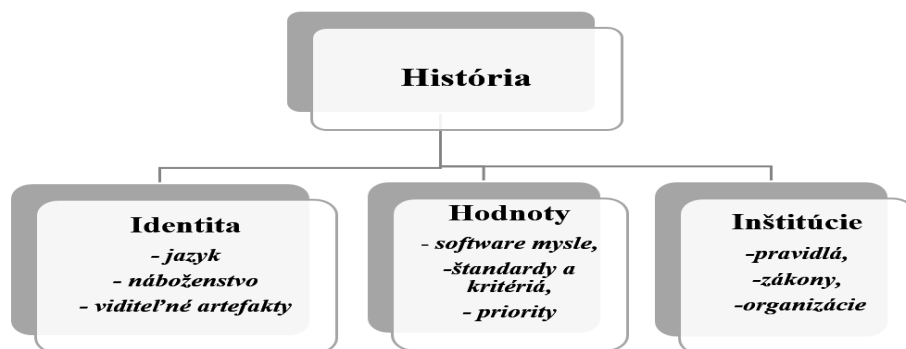
1.1.3 Vrstvy kultúry

Každý človek si v priebehu života musí nájsť svoje miesto v mnohých morálnych kruhoch. Každá skupina alebo kategória ľudí nesie súbor spoločných programov, ktoré tvoria jej kultúru. Keďže takmer každý patrí do množstva rôznych skupín a kategórií súčasne, nevyhnutne v sebe nosíme niekoľko vrstiev mentálneho programovania, ktoré zodpovedajú rôznym úrovniam kultúry. Tieto vrstvy mentálneho, či kultúrneho naprogramovania môžeme klasifikovať na:

- národnej úrovni podľa kultúrnych hodnôt (systémov) vlastnej krajiny (alebo krajín pre ľudí, ktorí migrovali počas svojho života),
- regionálnej a/alebo etnickej a/alebo náboženskej úrovni,
- rodovej úrovni podľa toho, či sa niekto narodil ako dievča alebo ako chlapec,
- generačnej úrovni, oddeľujúcej starých rodičov od rodičov a ich detí (vnukov, pravnukov atď.)
- úrovni sociálnej triedy v spojení s možnosťami vzdelávania a prístupu k rôznym povolaniam,
- úrovni podnikovej, inštitucionálnej podľa ich umiestnenia v hierarchickej štruktúre organizácie, inštitúcie či podniku (firmy).

Mentálne programy z týchto rôznych úrovní nemusia byť nevyhnutne v harmónii. V modernej spoločnosti sú často čiastočne v rozpore: napríklad náboženské hodnoty môžu byť v rozpore s generačnými hodnotami, rodové hodnoty môžu byť v rozpore s organizačnými postupmi, dominantné kultúrne hodnoty na národnej úrovni môžu byť v rozpore s hodnotami etnických skupín (iných menšín), významný konfliktogénny vplyv majú rozpory medzi vertikálne stratifikovanými sociálnymi skupinami.

Rozšírený pohľad na zdroje kultúrnej diferenciacie štátov a sociálnych skupín je vyjadrený na obrázku 3.

Obr. 3 Zdroje kultúrnej diferenciacie
Zdroj: Vlastné spracovanie podľa (Hofstede, 2010).

1.1.4 Kultúrne hodnoty a normy

Kultúrne hodnoty sú predstavy o tom, čo je dobré, správne, férové a spravodlivé. Problém spočíva v tom, ako kultúrne hodnoty konceptualizovať.

Kultúrne hodnoty sa môžu líšiť medzi skupinami v rámci kultúry, rozdielnu kvalitu môžu mať aj zdieľané hodnoty v rámci kultúry. Zdieľanými hodnotami v rámci jednej kultúry môžu byť bohatstvo, úspech, moc a prestíž, aj keď nie každý má rovnakú príležitosť tieto hodnoty dosiahnuť. Jadrom kultúrnych hodnôt môže byť dosiahnutie úspechu, vrátane materiálneho úspechu, korektné a spravodlivé riešenia problémov, demokracia, vlastenectvo, charita, sloboda, rovnosť a spravodlivosť, individualizmus/kolektivismus, zodpovednosť (Cultural values...).

Z charakteru jednotlivých kultúrnych hodnôt vyplýva aj ich protichodnosť. Napríklad hodnota materiálneho úspechu môže byť v rozpore s hodnotou dobročinnosti, alebo hodnota rovnosti môže byť v rozpore s hodnotou individualizmu. Takéto rozpory môžu existovať v dôsledku nesúladu medzi konaním ľudí a ich vyznávanými hodnotami, čo vysvetľuje, prečo treba starostlivo rozlišovať medzi tým, čo ľudia robia a čo hovoria. Reálne kultúrne hodnoty sú tie, ktoré spoločnosť skutočne dodržiava, zatiaľ čo ideálne sú tie, ktoré spoločnosť uznáva.

Kultúrne normy sú dohodnuté očakávania a pravidlá, ktorými kultúra riadi správanie svojich členov v danej situácii. Podľa sociológov je možné hovoriť najmenej o štyroch typoch noriem: *ľudové zvyky, mravy, tabu a zákony* (Cultural values...).

Ľudové spôsoby, niekedy známe ako „konvencie“ alebo „zvyky“, sú štandardy správania, ktoré sú spoločensky schválené, ale nie sú morálne významné.

Mravy sú normy morálky. Porušenie mravov urazí väčšinu ľudí v kultúre. Určité správanie sa považuje za tabu, čo znamená, že kultúra ho absolútne zakazuje, ako napríklad incest.

Napokon, zákony sú formálnym súborom pravidiel uzákonených štátom a podporovaných mocou štátu. Prakticky väčšina tabu, aj keď nie všetky, sú zakotvené v zákone. Napríklad nevhodné, vyzývavé oblečenie alebo správanie, môže byť urážlivé, ale nie je to v rozpore so zákonom.

Aby mohla spoločnosť existovať a fungovať, musia sa jej členovia prispôbiť jej normám, musia chcieť dodržiavať pravidlá. Najprv si musia osvojiť sociálne normy a hodnoty, ktoré určujú, čo je pre kultúru „normálne“; potom musia seba aj svoje deti socializovať alebo učiť normám a hodnotám. Ak internalizácia a socializácia nevytvoria konformitu, je nakoniec potrebná určitá forma „sociálnej kontroly“. Sociálna kontrola však už môže mať formu ostrakizácie, pokút a iných trestov.

Objektívne posudzovanie kultúrnych hodnôt a noriem významne a najmä negatívne ovplyvňuje etnocentrizmus a kultúrny relativizmus.

Etnocentrizmus zahŕňa posudzovanie iných kultúr podľa noriem vlastnej kultúry. Normy v rámci kultúry sa často premietajú do toho, čo sa považuje za „normálne“, takže ľudia si myslia, že ich vlastný spôsob robenia vecí je „prirodzený“. Tí istí ľudia tiež posudzujú spôsoby iných ľudí ako „neprirodzené“. Inými slovami, zabúdajú, že to, čo možno považovať za normálne v ich domácom prostredí, v ich regióne, nemusí byť nevyhnutne normálne aj v inom prostredí, v inom regióne (Cultural values...).

Potenciálne problematickou formou etnocentrizmu je nacionalizmus alebo príliš nadšené stotožňovanie sa s konkrétnym národom. Nacionalizmus často

zahŕňa predstavu, že konkrétny národ má Bohom daný alebo historický nárok na nadradenosť. Takýto nacionalizmus bol napríklad osobitným problémom v nacistickom Nemecku, jeho prejavy môžeme sledovať aj v Ruskom mesianizme.

V snahe vyhnúť sa etnocentrickým úsudkom sa vo všeobecnosti prijíma kultúrny relativizmus alebo perspektíva, že kultúra by mala byť hodnotená podľa svojich vlastných štandardov, a nie podľa štandardov akejkoľvek inej kultúry. Tento prístup umožňuje lepšie porozumieť štandardom iných kultúr, pretože sa *a priori* nepredpokladá, že vlastná kultúra je vždy lepšia, ako cudzia.

1.1.5 Kultúra a násilie

Kultúra môže existovať len v sociálnom prostredí, ktorého prvky – jednotlivci, sociálne skupiny, alebo inštitúcie môžu byť mentálne naprogramovaní na používanie násilia. Koncept násilia je zakorenený v ľudskej spoločnosti od jej počiatkov, najmä fyzické násilie bolo praktizované ako súčasť mocenského presadzovania sa. Avšak až v 20. storočí sa začalo pristupovať k násiliu ako ku kultúrnej otázke, a to jednak z hľadiska vnímania, ako aj z hľadiska možnosti kultúry sankcionovať násilie.

Kultúrne násilie predstavuje existenciu prevládajúcich alebo prominentných sociálnych noriem, vďaka ktorým sa priame a štrukturálne násilie javí ako „prirodzené“ alebo „správne“ alebo aspoň prijateľné. Potom kultúrnym násilím rozumieme *tie aspekty kultúry, ktoré sa dajú použiť, alebo sa používajú na ospravedlňovanie, popularizovanie, vyvolávanie alebo zlegitimizovanie priameho³ alebo štrukturálneho⁴ násilia* (Hofreiter, 2008, s. 38).

³ Priame alebo fyzické násilie fyzické útoky, fyzické týranie, bitku, pouličné nepokoje, ničenie majetku, vandalizmus, mučivé zabíjanie, ozbrojené akcie povstaleckých, teroristických, či gerilových skupín alebo v najkrajnejšej forme ako vojny.

⁴ Štrukturálne násilie je taký druh násilia, ktoré vychádza z úmyselného deštruktívneho jednanie aktéra, zneužívajúceho svoju pozíciu na presadzovanie svojich záujmov proti záujmom druhej strany. Hlavnými formami štrukturálneho násilia sú represie v politike, vykorisťovanie v ekonomike. Táto forma násilia je vymedzená nerovnomerným rozdelením občianskych a politických práv, materiálnych a iných zdrojov medzi jednotlivcov a skupiny. Súčasťou štrukturálneho násilia je napr. podpora alebo využívanie rasizmu, sexismu, xenofóbie a iných foriem delenia a ovládania spoločnosti.

Predpokladom vzniku a rozvoja kultúrneho násillia sú záujmy a aktivity jednotlivých sociálnych skupín. Fanatické náboženské skupiny, sekty, teroristické organizácie usilujú o získavanie ľudí, ochotných páchať násillie i formou samodeštrukcie. Extrémistické hnutia šíria myšlienky neofašizmu, rasizmu, xenofóbie. Politickí a ideologickí oponenti sa usilujú zdiskreditovať (často i likvidovať) jeden druhého, manipulovať verejnú mienku v záujme presadenia svojich politických hodnôt a záujmov. Na propagáciu týchto cieľov môže byť zneužitá i kultúra, a to i vo forme propagovania násillia.

Podstata je v tom, že pod vplyvom takejto „kultúry“ vznikajú v rôznych skupinách obyvateľstva deštruktívne formy správania (rasovo, nábožensky, politicky i ideologicky motivované útoky, vraždy, teroristické útoky, vydieranie, sklony k samovraždám, drogová závislosť, alkoholizmus, prostitúcia a pod.), alebo sa znižuje prah citlivosti na násillné a deštruktívne správanie iných.

Podľa cieľov, funkcií a zamerania kultúra násillia zahŕňa *idey, hodnoty, normy, tradície*, prejavujúce sa a zobrazované v pojmoch, symboloch (hviezdy, kríže, zástavy, hymny a pod.), obrazoch, materiálnych predmetoch, činnostiach a vo vedomí ľudí. Preniká i do zložiek vedy (na podporu a zdôvodnenie extrémistických a konfliktných teórií, na vyprodukovanie pseudovedeckých podkladov pre zdôvodnenie „historickej pamäte“ národa, či domnelých „historických krívd“), umenia (bulvárna literatúra, filmy, koncerty, ktoré propagujú kult násillia, krutosti a hrubosti, vytvárajú náchylnosť k suicidálnym aktom), ideológie (heslá k zničeniu zástupcov iných národov), relígie (nabádanie k deštrukcii tela kvôli nesmrteľnosti duše, výzvy k svätým vojnám, k samovražedným útokom a pod.)

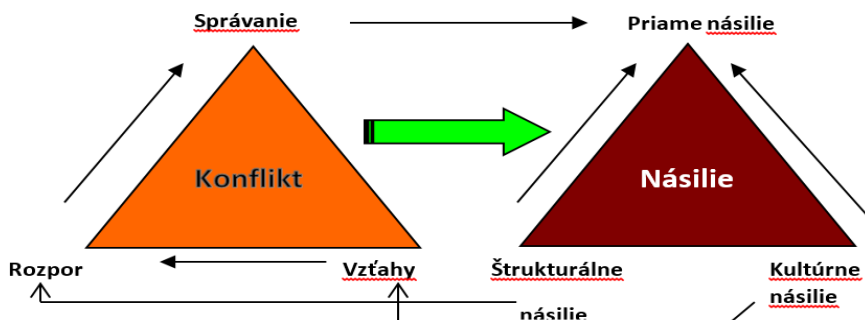
Kultúra násillia existuje buď ako *náhodný jav* (zvyk človeka, ktorý vyplynul z jeho štýlu života), a/alebo ako *zákonitý proces*, ktorý je odrazom vplyvu kriminálnych štruktúr, deštruktívnych religióznych a totalitných politických režimov vo vedomí, podvedomí ľudí a správaní sociálnych skupín.

Kultúra násillia vplýva na vedomie ľudí a sociálnych skupín nielen ako živelný a nekontrolovaný činiteľ, ale aj ako systém sociálnych a pseudokultúrnych fenoménov, ktorých jednotlivé časti sú navzájom spojené, skordinované a riadené v rámci jednotlivých skupín ľudí, regiónov, štátov i v medzinárodnom rozsahu. Kultúrne násillie sa presadzuje prostredníctvom

hromadných komunikačných prostriedkov, propagujúcich násilie, vyvolávajúcich rasovú alebo náboženskú neznášanlivosť, rasizmus, xenofóbiu, intoleranciu, *umenia* (menovite pseudoumenia), *informačných technológií* (v prvom rade Internet, potom počítačové hry s obsahom vyvolávajúcim agresivitu, násilné správanie, xenofóbiu, rasizmus a pod.).

Kultúrne násilie znižuje psychickú a sociálnu odolnosť človeka a spoločnosti, narušuje integritu, podporuje narastanie deštruktívnych faktorov vo vedomí a správaní jednotlivých ľudí i veľkých skupín obyvateľstva. Kultúrne násilie je všetko, čo môže výrazne ovplyvniť ľudí, mobilizovať ich pre podporu konfliktu, alebo naopak, urobiť z nich vinníkov, alebo obeť.

Násilie je možné analyzovať aj z iného uhla pohľadu. Ono môže vyplývať aj z menej viditeľných, rozumových procesov: pocitov, postojov a hodnôt, ktoré jednotlivec alebo sociálna skupina prežíva alebo vyznáva. Aj keď tieto nie sú násilné samy o sebe, ľahko sa môžu stať zdrojom násilia, alebo aspoň umožniť či tolerovať násilné správanie. Nenávisť, strach, nedôvera – to sú pocity, ktoré dovoľujú klasifikovať „iných“ na podriadených a nadradených v takých kategóriách, ako je rasa, pohlavie, etnicita, náboženstvo, politická ideológia, rozumová schopnosť a pod. Takéto pocity môžu zapríčiniť, že jedna skupina, ktorá sa vyhlási za nadradenú, prestane tolerovať kohokoľvek, kto sa od nej odlišuje podľa uznávaných a preferovaných kategórií. Príslušníci podradenej skupiny potom nemajú právo požívať rovnakú ochranu, rovnaké práva a násilie proti nim je všeobecne akceptované.

Obr. 4 Model štruktúry konfliktu a násilia

Zdroj: Vlastné spracovanie podľa (Ramsbotham, 2005).

Aj z obrázku 4 je zrejmé, že konflikt nie je sprevádzaný len priamym násilím. Vzťahy, ktoré sú ovplyvňované kultúrou, a rozpor, ktorý vznikne z nespokojnosti a frustrácie ako dôsledku štrukturálneho násilia, vyvolajú správanie, ktoré môže nadobudnúť povahu násilného správania. Pritom v daných sociokultúrnych podmienkach sa môže „priame“ a „štrukturálne“ násilie javiť ako prirodzené alebo správne alebo aspoň prijateľné.⁵ Objasnenie podstaty, zdrojov a príčin kultúry násilia umožňuje pochopiť, prečo sa môže zakoreniť v kultúre danej spoločnosti tak, že funguje nevyhnutne a nekriticky sa reprodukuje medzi generáciami (Galtung, 1990).

Vychádzajúc z predchádzajúcich analýz môžeme formulovať tieto závery:

- kultúra predstavuje zdroj jedinečnosti, inovácií aj kreativity,
- kultúra je súborom špecifických a unikátnych prejavov – duchovných, materiálnych, intelektuálnych aj emocionálnych, ktoré od seba odlišujú spoločnosti alebo sociálne skupiny,
- kultúra je komplexným prepojením významov, vzťahov, presvedčení a hodnôt, ktoré tvoria základný rámec vzťahu jednotlivca k svetu a poskytujú súradnice „obrazu sveta“,
- kultúra sa dá získať cez procesy kultivácie a zdokonaľovania každého jednotlivca, najmä v procesoch vzdelávania, je dôležitou vyvíjajúcou sa silou, podstatnou pre všetky spoločenstvá, či už na globálnej, alebo lokálnej úrovni,
- kultúra je ovplyvnená svetonázorom a výrazovými prejavmi a zároveň ich ovplyvňuje, je ukotvená do konkrétneho času a priestoru, a preto je vždy jedinečná,
- v prípade adekvátnej starostlivosti predstavuje kultúra obnoviteľný zdroj, ale pri zanedbaní starostlivosti sa môže stratiť alebo zničiť.

V súčasnom globalizovanom svete každé spoločenstvo a každá kultúra sú jedinečné a neopakovateľné systémy, ktoré vedľa seba existujú, interagujú a vzájomne sa ovplyvňujú. Interakcie kultúr sa prejavujú nielen na národnej, skupinovej, či korporátnej úrovni. Kultúry vplývajú aj na jednotlivé sektory

⁵ Napr. v kontexte s prijatím konsenzu o menejcennosti niektorých rás, národov, náboženských skupín, alebo inak sexuálne orientovaných osôb je násilie voči nim a ich diskriminácia v spoločnosti akceptovaná.

politického či občianskeho života. Kultúra môže byť zneužitá aj na radikalizáciu, vo svojej násilnej, dehumanizačnej forme môže byť pláštikom pre činnosť extrémistických skupín. Nie je preto výnimkou, že kultúra vplyva aj na formulovanie, obsah a realizáciu jednej zo základných potrieb človeka a spoločnosti, ktorou je bezpečnosť.

1.2 Bezpečnosť

Bezpečné fungovanie štátu, bezpečnosť sociálnych skupín, každej rodiny, každého obyvateľa, je jednou z najvyšších hodnôt. Bezpečnosť má podstatný význam ako pre fungovanie štátu, tak aj pre existenciu človeka ako individua. Z hľadiska existencie a potrieb človeka je bezpečnosť jednou z najviac pociťovaných potrieb.

Skúmanie podstaty a obsahu bezpečnosti sa stalo výskumným zámerom mnohých výskumných prác i členov vedeckej bezpečnostnej komunity. Spočíva v sformulovaní odpovedí na otázky:

- Ako vymedziť obsah pojmu bezpečnosť?
- Koho bezpečnosť je treba zaistiť?
- Aké hodnoty treba chrániť?
- Akú bezpečnosť zaisťovať?
- Pred akými hrozbami?
- Ako zaistiť požadovaný stupeň bezpečnosti?

1.2.1 Vymedzenie pojmu bezpečnosť

Pre bezpečnosť, podobne ako pre kultúru či stratégiu, neexistuje jediná, určujúca a nespochybniteľná definícia. Bezpečnosť sama o sebe je zložitý, vnútorne štruktúrovaný, multifaktorový a hierarchizovaný fenomén, ktorého obsah, štruktúra i funkcie presahujú hranice nielen jedného vedného odboru (napr. vojenská veda, policajná veda), ale dokonca i celých vedných oblastí (spoločenských, prírodných, technických, a i.) (Hofreiter, 2004).

V súčasnosti sú známe mnohé pokusy o objasnenie obsahu a významu pojmu bezpečnosť. Jeho definície nachádzame v monografiách, slovníkoch, vedeckých a odborných článkoch, zákonoch, technických normách a pod. Pojem

bezpečnosť inak vysvetľujú sociológovia, inak ekonómovia, právnici, politológovia, ekológovia, vojaci či technici.

Napriek širokému spektru publikovaných štúdií a monografií venovaných problematike bezpečnosti nebola vytvorená jediná všeobecne akceptovaná definícia bezpečnosti. Podľa toho, na ktoré aspekty pojmu bezpečnosť bol kladený dôraz, môžeme identifikovať nasledujúce prístupy k definovaniu a chápaniu bezpečnosti (Hofreiter, 2004):

- bezpečnosť je možnosť zabrániť poškodeniu objektu,
- bezpečnosť sa často posudzuje ako vlastnosť objektu, systému, javu, či procesu chrániť svoju podstatu a základnú charakteristiku v podmienkach cieľavedomého deštruktívneho pôsobenia, či už zvonka alebo zvnútra objektu, javu či procesu,
- bezpečnosť ako systémová kategória vyjadruje vlastnosť systému, ktorý je vytvorený na princípe stálosti, samoregulácie a celostnosti; bezpečnosť má potom zaručiť fungovanie každej z uvedených vlastností systému, pretože deštrukcia a zánik ľubovoľnej vlastnosti systému zapríčiní zánik celého systému,
- bezpečnosť je rozhodujúcou podmienkou, garanciou existencie človeka, spoločenstva, štátu, ktorá im umožní chrániť rozvíjať ich duchovné a materiálne bohatstvo,
- bezpečnosť v absolútnom význame sa chápe ako neprítomnosť nebezpečenstva a hrozieb pre duchovnú a materiálnu sféru života,
- limitujúcim, referenčným prvkom pre definovanie pojmu bezpečnosť je hrozba ako reálny prejav nebezpečia (insecurity),
- hrozba a úsilie o jej odvrátenie je podstatou bezpečnosti,
- bezpečnosť to nie je neprítomnosť nebezpečenstva, ale ochrana pred ním.

Z hľadiska reálneho (a realistického) hodnotenia bezpečnosti môžeme bezpečnosť definovať ako taký stav bezpečnostnej situácie, činiteľov a procesov tento stav ovplyvňujúcich, ktorý zaisťuje priaznivé podmienky pre existenciu, pretrvanie, plnenie požadovaných funkcií a rozvoj každého referenčného objektu (Hofreiter, 2006).

Bezpečnosť je párová kategória: jej protikladom je „nie bezpečnosť“, teda taký stav, kedy bezpečnostná situácia v prostredí nevytvára primerané

podmienky pre existenciu, pretrvanie, plnenie požadovaných funkcií a rozvoj referenčného objektu. Je to stav, kedy existuje nerovnováha v prospech prevahy potenciálu hrozieb nad schopnosťou (odolnosťou) referenčného objektu odvrátiť hroziace nebezpečenstvo.

Katégoria „nebezpečnosť“ vyjadruje vnútornú vlastnosť spoločenského, prírodného alebo technogénneho systému alebo jeho prvkov ohroziť, narušiť svoju vlastnú bezpečnosť alebo bezpečnosť iných systémov alebo prvkov vo svojom okolí.

V práci Bezpečnosť. Nový rámec pro analýzu nachádzame tvrdenie, že „...*bezpečnosť je všeobecný termín, ktorý má dištingtívny (rozlišovací) význam, avšak nadobúda rôzne formy. Bezpečnosť všeobecne znamená prežitie tvárou v tvár existenčným hrozbám, ale zdroje a podstata hrozieb sa bude v jednotlivých sektoroch líšiť....*“. Na inom mieste v tejto práci je zvýraznený sociálny aspekt bezpečnosti „...*podstata bezpečnosti nezávisí od objektov, ale od subjektov bezpečnosti*“ (Buzan, Wæver, Wilde, 2005, s. 48).

Bezpečnosť je možné chápať objektívne, ako neexistenciu skutočnej hrozby, alebo subjektívne, teda že hrozba je vnímaná. Nemyslíme si, že bezpečnosť aj sociálnych referenčných objektov závisí len od ich percepcie hrozieb, resp. od sekuritizácie akéhosi problému. Bezpečnosť je závislá ako od činiteľov subjektívnych (schopnosti znižovať svoju zraniteľnosť), tak i objektívnych (hrozby a ohrozenia pôsobiace z prostredia referenčného objektu).

V citovanej práci je bezpečnosť prezentovaná aj ako výrazne mocensky štruktúrované interakčné pole, čo prejudikuje nerovnaké postavenie referenčných objektov, tzn. že bezpečnosť nie je rovnako dostupná pre všetky referenčné objekty, ale závisí od ich veľkosti. Teda malé referenčné objekty – jedinci a malé sociálne skupiny – budú len veľmi ťažko presadzovať svoje bezpečnostné záujmy, resp. len ťažko môžu dosiahnuť potrebnú úroveň svojich bezpečnostných potrieb.

Nick Vaughan chápe bezpečnosť ako odvodený (*derrivative*) koncept: bezpečnosť definuje podľa toho, aká je naša skúsenosť a akú politiku bezpečnosti chceme robiť. Východiskom pre definovanie bezpečnosti

je tak charakter hrozieb a referenčný objekt (od jednotlivca až po štát) (Vaughan, 2010).

Jedným zo základných prístupov k definovaniu bezpečnosti je jej členenie podľa charakteru pôsobiacich hrozieb. Potom rozlišujeme:

- vojenskú bezpečnosť, ktorej objektom je štát a predmetom je ochrana voči vojenským hrozbám – ozbrojený konflikt, vojenské napadnutie a pod.,
- nevojenskú bezpečnosť, ktorej objektom je štát, sociálne skupiny a jednotlivci a predmetom je ich ochrana voči nevojenským hrozbám najrôznejšie povahy (ekonomické, prírodné, sociálne, politické, kriminalita, násilie a pod.).

Pojem bezpečnosť je prezentovaný aj ako synonymum moci. V tomto zmysle je to hodnota získaná objektom využitím jeho sily – Soft Power, Hard Power alebo Smart Power.

Bezpečnosť je zložitý sociálny fenomén, ktorý odráža protichodné záujmy vo vzťahoch rôznych sociálnych činiteľov. Často sa jeden z ich snaží zaistiť svoju bezpečnosť na úkor iných, alebo záujmy jedného sú v rozpore so záujmami iných (ľudí, skupín, národov). Bezpečnosť v tomto kontexte vyjadruje výsledok a kvalitu vzťahov medzi sociálnymi činiteľmi prostredia, ale aj medzi sociálnymi činiteľmi a ostatnými činiteľmi prostredia, ako aj týchto činiteľov medzi sebou.

Bezpečnosť je aj výsledkom procesov a aktivít sociálnych jednotiek, ktoré sa snažia identifikovať, redukovať a eliminovať (odvrátiť) nebezpečenstvá a hrozby, ktoré majú deštruktívny potenciál a môžu jednoznačne zmariť duchovné a materiálne výdobytky, spôsobiť značné škody, zabrániť alebo zakázať ďalšiu existenciu a ľudský rozvoj, sociálne skupiny, štát alebo celé ľudské spoločenstvo.

Bezpečnosť treba tiež chápať ako permanentný, cyklický, prebiehajúci proces reagovania na hrozby prítomné v prostredí (v bezpečnostnom prostredí) referenčného objektu. Ide o proces, ktorý umožňuje nepretržitú implementáciu vhodných opatrení na zaistenie záujmov a potrieb referenčného objektu. V súvislosti s prezentovanými prístupmi treba konštatovať, že z pohľadu sociálnych subjektov byť v bezpečí, cítiť sa bezpečne, neznamená žiť bez nebezpečenstva, rizika či ohrozenia. Bezpečnosť neznamená len absenciu

hrozieb, ale predovšetkým ochranu pred nimi. Bezpečnosť znamená trvalú ochranu záujmov a životných potrieb jednotlivcov, spoločností a štátov pred vnútornými alebo vonkajšími hrozbami (Hofreiter, Zvaková, 2019).

Bezpečnosť možno chápať buď v negatívnom, alebo v pozitívnom zmysle, pričom:

- negatívne chápanie bezpečnosti znamená neprítomnosť, absenciu, neexistenciu, elimináciu alebo odstránenie hrozieb z prostredia referenčného objektu;
- pozitívne chápanie bezpečnosti znamená zabezpečenie podmienok pre stabilnú existenciu, prežitie a trvalo udržateľný rozvoj každého referenčného objektu. Pozitívna bezpečnosť znamená dobré vzťahy medzi aktérmi, vytváranie a udržiavanie podmienok na naplnenie ich základných potrieb, uprednostňovanie dialógu pred konfrontáciou, zastavenie násillia a pestovanie kultúry nenásillia. Takáto bezpečnosť znamená zaručenie slobody a zachovanie identity každého jednotlivca a sociálnej skupiny, vnútornú aj vonkajšiu bezpečnosť štátu.

Bezpečnosť je tiež považovaná za pojem, ktorý slúži na mobilizáciu a legitimizáciu špecifických, často i násillných akcií. Príkladom je napr. rečový akt alebo príkaz: „*Treba zaistiť bezpečnosť...*“ (Lupták, 2017), ktorý môže aktivizovať:

- nenásillné akcie, zamerané na vytvorenie bezpečnostného systému, prijatie organizačných a iných opatrení na ochranu objektu,
- násillné akcie, ktorých cieľom je eliminácia (aj fyzická) antropogénnych zdrojov, nositeľov, príčin hrozieb pre bezpečnosť referenčného objektu.

Efektívny prístup k objasňovaniu pojmu bezpečnosť musí nutne rešpektovať tieto postuláty (Hofreiter, Zvaková, 2019):

- referenčný objekt bezpečnosti chápeme ako systém, tvorený celým radom subsystémov a vzťahov medzi nimi, ktoré je potrebné študovať oddelene,
- referenčný objekt bezpečnosti chápaný ako systém je v trvalej interakcii so svojím prostredím (bezpečnostným prostredím), ktorý je charakteristický systémovým usporiadaním, systémovou štruktúrou,

- každý referenčný objekt a jeho prostredie sa časom vyvíja a mení; časový interval vytvárania a trvania zmien môže byť odlišný: od sekundy až desiatky a stovky rokov,
- referenčný objekt bezpečnosti a jeho okolie sú zdrojom aj cieľom ohrozenia; negatívny vplyv prostredia môže negatívne ovplyvniť objekt, ktorý zase môže predstavovať hrozbu pre svoje okolie.

V súlade s prezentovaným systémovým prístupom môžeme konštatovať, že pojem bezpečnosť, prípadne bezpečný, možno použiť vo vzťahu k systémom, javom, procesom alebo entitám, ktoré:

- nie sú zdrojom ohrozenia seba ani svojho okolia (neohrozujú iné systémy, javy, procesy a objekty),
- sú v stave, ktorý umožňuje ich trvalý a progresívny vývoj alebo efektívne plniť svoju funkciu,
- majú dostatočnú kapacitu na odstránenie alebo minimalizáciu vonkajších alebo vnútorných hrozieb a rizík z nich vyplývajúcich,
- sú schopné okamžitej reakcie v prípade zmeny vlastnej bezpečnosti alebo bezpečnostnej situácie v prostredí.

Z pozície Securitológie pristupujeme k analýze bezpečnosti ako dynamickému, komplexnému, multifaktorovému fenoménu s horizontálnou a vertikálnou štruktúrou. Z pohľadu komplexného prístupu je bezpečnosť považovaná za celok, ktorého výsledná hodnota nie je len súhrnom hodnôt jeho jednotlivých činiteľov, ale vzniká v dôsledku ich vzťahu (Hofreiter, 2006). V Securitológii každý činiteľ bezpečnosti, každá jeho dimenzia je analyzovaná ako súhrn vzájomne ovplyvňujúcich sa čiastkových faktorov a subdimenzií, ktoré sú charakterizované spoločnými vzťahmi podmieňovania, interakcií a kauzality.

Pri riešení bezpečnosti referenčného objektu vychádzame z interakcií a kauzálnych vzťahov týchto skupín činiteľov:

- exogénne činitele, medzi ktoré môžeme zaradiť vonkajšie bezpečnostné prostredie, bezpečnostné výzvy a bezpečnostné hrozby,
- endogénne činitele, ku ktorým zaradíme vnútorné bezpečnostné prostredie, zraniteľnosť a odolnosť a obnoviteľnosť objektu.

Podstatou paradigmy Securitológie je uznanie bezpečnosti (*Security – S*) ako kategórie, ktorá je výsledkom pôsobenia primárnych príčin, vyvolávajúcich vznik/zánik hrozby (*Threat – T*) alebo zníženie/zvýšenie zraniteľnosti (*Vulnerability – V*), odolnosti (*Resistibility – Re*) a obnoviteľnosti (*Recoverability – Rc*) referenčného objektu v danom čase (*t*). Symbolické vyjadrenie tejto paradigmy je v tvare:

$$S(t) = f \{T(t), V(t), R_e(t), R_c(t)\} \quad (2)$$

Na základe vyššie prezentovanej paradigmy môžeme analyzovať bezpečnosť akéhokoľvek referenčného objektu použitím modelu založeného na mechanizme príčinnej súvislosti (obr. 5), v ktorom:

- hrozby predstavujú nezávislú premennú, spôsobujú zmenu stavu alebo situácie referenčného objektu,
- bezpečnosť referenčného objektu je závislou premennou,
- zraniteľnosť, odolnosť a obnoviteľnosť referenčného objektu sú sprostredkujúce premenné (podmienky), ktoré ovplyvňujú citlivosť objektu na pôsobiace ohrozenia.

Obr. 5 Kauzálny model analýzy bezpečnosti

Zdroj: Vlastné spracovanie.

Prezentovaná paradigma vyjadruje všetky tri základné funkcie paradigmy:

- definuje predmet skúmania,
- určuje postup pri hodnotení a posudzovaní bezpečnosti objektu,
- používa symbolické vyjadrenie činiteľov bezpečnosti a vzor riešenia problému,
- je využiteľná pre ľubovoľný objekt skúmania.

1.2.2 Objektové a predmetové hľadisko definovania bezpečnosti

Pojem bezpečnosť je obsahovo aj formálne nejednoznačný a vzťahuje sa na rôzne súbory problémov a hodnôt. Často je bezpečnosť prezentovaná ako ťažko uchopiteľný pojem, nejednoznačný symbol, ktorý ak sa použije bez špecifikácií, ponecháva priestor na rôzne interpretácie. S pojmom bezpečnosť je spojených mnoho atribútov (Hofreiter, Zvaková, 2019).

Pojem bezpečnosť vo svojom najvšeobecnejšom zmysle možno korektne definovať z hľadiska dvoch špecifikácií:

- bezpečnosť pre koho, teda kto alebo čo je objektom skúmania,
- bezpečnosť pre aké hodnoty, teda čo je predmetom skúmania bezpečnosti.

Objektom bezpečnosti môže byť ľubovoľný prvok, resp. systém sociálnej, prírodnej, výrobnjej, technickej alebo inej povahy (ľudský jedinec, sociálna skupina, štát, planéta, trh, infraštruktúra, výrobné objekty, dopravné systémy, ekosystém, biosféra a pod.), ktoré sú nevyhnutné a nenahraditeľné z hľadiska zaistenia podmienok existencie (teda bezpečnosti) človeka v tom najširšom zmysle slova, a ktoré môžu byť vystavené pôsobeniu negatívnych faktorov najrôznejšej povahy.

Objektom bezpečnosti môže byť štát, sociálna skupina alebo jednotlivec. Potom budeme analyzovať:

- Bezpečnosť štátu (národnú bezpečnosť), ktorá súvisí s definovaním stavu alebo požiadaviek na stabilitu štátu a úroveň vnútorného poriadku, administratívno-organizačné usporiadanie, stabilitu politického systému, hospodárskeho rozvoja, sociálnej súdržnosti, ochrany národných kultúrnych hodnôt, sektorov kritickej infraštruktúry a pod.
- Bezpečnosť sociálnych skupín (skupinovú bezpečnosť), ktorá je spojená s interakciou sociálnych skupín medzi sebou navzájom a ostatnými aktérmi bezpečnostného prostredia. Odráža rasovú, náboženskú, etnickú, sociálnu, majetkovú a kultúrnu štruktúru štátu. Pri nevyváženej štruktúre spoločnosti môže sa stať zdrojom napätia a vyvolať ohrozenie bezpečnosti na národnej úrovni.
- Bezpečnosť jedinca, občana (individuálnu bezpečnosť) vyjadruje vnímanie bezpečnosti jednotlivcom, ale je výrazne podmienená skupinovú

príslušnosťou a jeho sociálnym statusom. Zaistenie bezpečnosti ľudského jedinca je významným obsahom konceptu Human Security (Ľudskej bezpečnosti). Tento koncept spočíva v oslobodení človeka od strachu (*Freedom from Fear*) a oslobodení od nedostatku (*Freedom from Want*). Garantovanie týchto dvoch slobôd, spolu so zaistením slobody slova, slobody vyznania a práva na dôstojný život môže tvoriť piliere pre zaistenie bezpečnosti človeka, a tým vlastne aj štátu.

Predmetové hľadisko analýzy bezpečnosti vyjadruje, aké oblasti, resp. druhy bezpečnosti referenčného objektu je potrebné zaistiť.

Definovanie predmetu bezpečnosti umožňuje optimalizovať zameranie, smer vektoru pôsobenia a súčinnosť síl a prostriedkov určených na zaručenie bezpečnosti referenčného objektu. Zo široko ponímanej bezpečnosti je možné vyčleniť tie druhy bezpečnosti, ktoré majú významný vplyv na celkový stav bezpečnosti referenčného objektu. K takým druhom bezpečnosti patria:

- **národná bezpečnosť** ako schopnosť štátu chrániť životne dôležité hodnoty a záujmy spoločnosti samostatne alebo spolu s inými štátmi alebo organizáciami pred vonkajšími a vnútornými hrozbami a vytvárať podmienky pre politický, ekonomický, sociálny a kultúrny rozvoj spoločnosti,
- **politická bezpečnosť**, týkajúca sa organizačnej stability štátu, systému vládnutia a ideológií, ktoré ju legitimizujú, postavenia, váhy, prestíže a akceptácie štátu v medzinárodnom politickom systéme; zabezpečuje ochranu záujmov štátu predovšetkým metódami politickými,
- **ekonomická bezpečnosť**, vyjadrujúca zabezpečenie prístupu k zdrojom, financiám a trhom, potrebným na zachovanie prijateľnej životnej úrovne občanov a fungovania ekonomiky štátu; jej súčasťou môže byť posudzovanie energetickej bezpečnosti, finančnej bezpečnosti, prístup na svetové trhy a pod.,
- **societálna bezpečnosť**, ktorá sa týka zachovania (v prijateľných podmienkach evolúcie) tradičných modelov jazyka, kultúry, náboženskej a národnej identity a zvykov,
- **sociálna bezpečnosť**, zabezpečujúca primerané sociálne podmienky pre život človeka a spoločnosti,

- **potravinová bezpečnosť** zahŕňa produkciu a dostupnosť zdravých potravín, nepretržité a stabilné uspokojenie potravinových požiadaviek obyvateľstva,
- **environmentálna bezpečnosť**, ktorá sa týka zachovania miestnej a planetárnej biosféry ako základného podporného systému, od ktorého závisí každé ľudské konanie,
- **informačná bezpečnosť**, vyjadrujúca stupeň zachovania prístupu k potrebným informačným zdrojom pri súčasnom zaručení ochrany tých vlastných informácií a zdrojov, pri ktorých si to vyžaduje dôležitý záujem, (napr. štátu, obchodnej spoločnosti a pod.),
- **technologická bezpečnosť**, ktorá vyjadruje mieru zachovania podmienok na organizáciu a riadenie priemyselnej výroby a ostatných infraštruktúrnych systémov,
- **vnútorná bezpečnosť**, vzťahujúca sa na zaručenie bezpečnosti občanov, ochrany ich majetku a zdravia, ako aj ochrany majetku štátu a záujmov sociálnych skupín, ale aj ochrany verejného poriadku,
- **vojenská bezpečnosť**, ktorá vyjadruje kvalitu a kvantitu ofenzívnych a defenzívnych schopností štátu, vrátane vnímania zámerov ostatných štátov pri budovaní svojho vojenského potenciálu.

Tento výpočet predmetov bezpečnosti nie je konečný. Rozsah identifikácie relevantných predmetov bezpečnosti a ich význam sa mení v závislosti od dimenzie analýzy bezpečnosti. Nie pre každú dimenziu má každý z identifikovaných a definovaných predmetov bezpečnosti rovnakú váhu a dôležitosť. Váha a dôležitosť, resp. zahrnutie daného predmetu do analýzy bezpečnosti referenčného objektu závisí od prístupu subjektu, ktorý sa analýzou bezpečnosti zaoberá, teda od typu objektu analýzy. Iná bude štruktúra analýzy predmetov bezpečnosti, napr. v prípade sociálneho, výrobného, energetického, informačného či environmentálneho referenčného objektu.

1.2.3 Národná bezpečnosť

Tradičný koncept národnej bezpečnosti stotožňuje bezpečnosť štátu so zaistením jeho fyzickej existencie, predovšetkým s ochranou štátneho územia a moci voči hrozbe vojenského útoku iným štátom. Tento prístup súvisí

s pozíciou štátu v medzinárodnom politickom systéme a vyjadruje predovšetkým vonkajší aspekt bezpečnosti (Buzan, Weaver, Wilde, 2005).

V období Studenej vojny a existujúcej bipolarity bola bezpečnosť vnímaná predovšetkým ako stav bez vojny alebo jej hrozby. Vo vzťahu k národnej bezpečnosti bola bezpečnosť definovaná ako schopnosť odolať ozbrojenému útoku zo zahraničia. Tradičné chápanie bezpečnosti bolo teda spojené s hodnotením hrozieb prevažne vojenského charakteru, s obranou štátu, koalície, s vojenským presadzovaním národných a koaličných záujmov, s elimináciou hrozby jadrovej vojny a pod.

Najširšie chápaný význam kategórie národná bezpečnosť zahŕňa ochranu a obranu štátu pred vonkajšími i vnútornými hrozbami, zaistenie jeho pretrvania, jeho politickej nezávislosti, ale i zaistenie potrebnej kvality života obyvateľstva, jeho bezpečnosti, ako aj zaistenie vnútorného poriadku a vnútornej bezpečnosti. Eichler vymedzuje pojem bezpečnosť ako základnú hodnotu a najvyšší cieľ každého štátu, či bezpečnostného spoločenstva, združujúceho viacej štátov (Eichler, 2006). V sfére medzinárodných vzťahov je potom bezpečnosť vysvetľovaná ako neprítomnosť či neexistencie ohrozenia najvyšších hodnôt štátu či spoločenstva štátov. Štát je bezpečný v tom prípade, keď je zaistená obrana jeho územia a hodnôt, ktoré sa na ňom nachádzajú, keď je zaistené fungovanie jeho inštitúcií a ochrana obyvateľstva.

Definovanie národnej bezpečnosti len (alebo dokonca primárne) vo vojenských pojmoch poskytuje hlboko falošný obraz reality. Zdôrazňovanie vojenských hrozieb spoza hraníc vlastnej krajiny odvádza pozornosť od nevojenských hrozieb, ktoré môžu narušiť bezpečnosť a stabilitu štátu.

Pri objasňovaní širšej definície bezpečnosti budeme akceptovať, že hrozbou pre národnú bezpečnosť je akcia alebo sled udalostí, ktoré:

- drasticky a v relatívne krátkom časovom období ohrozujú, že znížia kvalitu života obyvateľov štátu, alebo
- hrozia, že sa výrazne zúži rozsah politických možností, ktoré má k dispozícii vláda štátu alebo súkromné, mimovládne subjekty (osoby, skupiny, korporácie) v rámci štátu.

Výsledkom analýzy doterajších konceptov národnej bezpečnosti je, že národnú bezpečnosť môžeme posudzovať z hľadiska:

- **vonkajšieho aspektu** národnej bezpečnosti, spočívajúcom predovšetkým vo vojenskom zaistení obrany štátu proti hrozbám pôsobiacim z vonka. Tento prístup, teoreticky zastrešený Strategickými a Bezpečnostnými štúdiami, budeme považovať za tradičný, s výrazne štátocentrickou paradigmou. Národná bezpečnosť je podľa štátocentrickej paradigmy ponímaná ako ochrana národa a územia pred fyzickým útokom z vonka, ako schopnosť štátu brániť sa proti vojenským útokom zvonka. Znamená to takú situáciu, v ktorej nehrozí štátu žiadny útok zvonka, resp. ak ku takému útoku dôjde, bude úspešne eliminovaný obrannými schopnosťami štátu;
- **vnútorného aspektu** národnej bezpečnosti, spočívajúcom v zaistení vnútorného poriadku, stability politického systému, hospodárskeho rozvoja, sociálnej súdržnosti, ochrany národných kultúrnych hodnôt, sektorov kritickej infraštruktúry, bezpečnosti občanov i sociálnych skupín. Tento prístup vychádza jednak z kritických bezpečnostných štúdií i konceptu ľudskej bezpečnosti.

Národná bezpečnosť je kategória, ktorá charakterizuje stupeň, mieru alebo úroveň zaistenia ochrany životne dôležitých záujmov, práv a slobôd jednotlivca, sociálnych skupín i štátu od vonkajších i vnútorných ohrození najrôznejšej príčiny a povahy. Má však aj tieto významy:

- národná bezpečnosť je stav rovnováhy medzi ohrozením zapríčineným hrozbou vzniku konfliktu a obranným potenciálom štátu;
- národná bezpečnosť je nielen ochrana národa a územia pred fyzickým útokom, ale aj ochrana – pomocou rôznych prostriedkov – životných ekonomických a politických záujmov, strata ktorých by ohrozila životnosť a základné hodnoty štátu;
- národná bezpečnosť je stav spoločenského vedomia, v ktorom vyskytujúce sa hrozby určitého stupňa nevzbudzujú vďaka existujúcim obranným schopnostiam obavy a strach o zachovanie (dosiahnutie) dôležitých hodnôt;
- národná bezpečnosť je stav spoločnosti definovaný vzťahom obranného potenciálu, ktorým spoločnosť disponuje k veľkosti hrozieb;

- národná bezpečnosť je stav dosiahnutý prostredníctvom zorganizovanej obrany a ochrany proti vonkajším aj vnútorným hrozbám, definovaný vzťahom obranného potenciálu k miere ohrozenia.

V anarchickom medzinárodnom systéme, fungujúcom bez účasti centrálnej a kompetentnej autority, sú štáty suverénnymi aktérmi. Pri zaisťovaní svojej bezpečnosti sú odkázané:

- buď na vlastný mocenský potenciál, ktorý by im garantoval zachovanie vlastnej územnej integrity, nezávislosti a vnútornej suverenity,
- alebo na získanie spojenectva so silnejším štátom (aliancie so silnejšími štátmi),
- alebo na získanie členstva v systéme kolektívnej bezpečnosti alebo kolektívnej obrany.

Z hľadiska zaistenia bezpečnosti, a to nielen malých štátov, je v súčasnom bezpečnostnom prostredí nevyhnutnosťou začlenenie sa do systému kolektívnej obrany a organizácií kolektívnej bezpečnosti. Vzhľadom na charakter bezpečnostných výziev a bezpečnostných hrozieb už žiadny štát nie je schopný komplexne a v plnom rozsahu zaistiť svoju bezpečnosť a udržiavať všetky potrebné spôsobilosti. O to viac sa to týka malých štátov.

1.3 Stratégia

Stratégia je vo všeobecnosti pojem, ktorý má svoj pôvod vo vojenstve. Samotné slovo „stratégia“ má grécky pôvod a znamená „umenie veliť vojsku“, prípadne zjednodušene sa vykladá ako „umenie generála“. Generáli, veliaci vojskám, mali za úlohu dosahovať víťazstvá nad protivníkmi. Preto sa snažili pripraviť si pozície a vo svojej myslí si najprv vytvárali predstavy o budúcom vývoji, o možných akciách svojich protivníkov a na tom základe prehodnocovali svoje možnosti a schopnosti. Dosahované úspechy v boji s protivníkom sa vždy zakladali na schopnosti strategického myslenia generálov, na ich schopnosti predvídať, vnímať situáciu a podmienky s nadhľadom, v súvislostiach a vo vzájomnej podmienenosti.

Toto chápanie stratégie bolo spojené s úlohou dobrého generála, ktorý *„je na takom mieste, kde nemôže byť porazený, a pritom neprepasie čas,*

aby porazil nepriateľa“ (Majster Sun, s. 28). Na inom mieste sa v citovanom diele uvádza: „Zvíťazí ten, kto vie, kedy môže a kedy nemôže bojovať“ a tiež „Zvíťazí ten, kto vie zužitkovať vlastné sily.“ (Majster Sun, s. 26)

Definície stratégie sa vyvíjali pod vplyvom sociálnych, politických a vojenských premien. Prvotné definície súviseli s rozpracovávaním vojenskej vedy a vojenského umenia a sú to predovšetkým definície vojenskej stratégie (Šilha, 2006). V tomto kontexte uvedieme klasickú definíciu vojenskej stratégie, ako „najvyššej oblasti vojenského umenia. Zaoberá sa teóriou a praxou prípravy štátu a jeho ozbrojených síl na vojnu, plánovaním a vedením strategických operácií a vojny v celku.“ (Bartko, 2005, s.7). Vojenská stratégia v tomto význame zahŕňa použitie zdrojov, ako sú ľudské zdroje, ekonomické zdroje, vybavenie (výzbroj a materiál) a informácie proti zdrojom protivníka s cieľom získať nadvládu alebo znížiť súperovu vôľu bojovať, alebo odradiť protivníka od útočných úmyslov voči štátu.

Oveľa komplexnejší pohľad a pochopenie stratégie poskytuje definícia, ktorej obsahom je konštatovanie, že: „Stratégia je umenie a veda pre výstavbu a použitie ozbrojených síl a ďalších nástrojov štátnej sily a na ich zladenie pri zabezpečovaní dosiahnutia národných alebo medzinárodných cieľov.“ (Šilha, 2006, s.7). Spomínané nástroje štátnej sily (moci) môžeme kategorizovať, okrem vojenskej sily, na ekonomickú, politickú, patria sem tiež ostatné zložky absolútnej moci štátu (materiálne a duchovné činitele) (Hofreiter, Brezina, 2023).

Na národnej politickej alebo vojenskej úrovni možno stratégiu chápať ako integrovanú aplikáciu dostupných prostriedkov na dosiahnutie požadovaných cieľov. Na národnej úrovni takéto prostriedky zvyčajne zahŕňajú kombináciu politických / diplomatických, informačných, ekonomických, psychologických a vojenských nástrojov. Tak napr. bezpečnostná stratégia Slovenskej republiky „pomenúva hodnoty Slovenskej republiky, ako aj zásady východiská záujmy Slovenskej republiky v oblasti bezpečnostnej politiky. Na základe zhodnotenia bezpečnostného prostredia formuluje bezpečnostnú politiku Slovenskej republiky a určuje jej ciele, spôsoby a nástroje na jej realizáciu takým spôsobom, aby vytvárala predpoklady pre bezpečnosť, stabilitu, prosperitu a rozvoj Slovenskej republiky a jej občanov“ (Bezpečnostná stratégia SR, 2021, čl.2).

Stratégia definovaná v „nevojenskom“ prostredí⁶ je ponímaná ako príprava na budúcnosť. Ten, kto má stratégiu, myslí na budúcnosť, vytvára si obrazy o budúcnosti a uvažuje, čo urobiť už dnes, aby v budúcnosti naplnil svoje zámery a ciele a dosiahol predpokladaný úspech. Stratégia je prejavom schopnosti strategického myslenia, schopnosti predvídať, vnímať veci v pohybe a v súvislostiach.

Základnými predpokladmi pre prijatie úspešnej a účinnej stratégie sú:

1. osobnosť strategického lídra (tímu), ktorý má
2. schopnosť strategicky myslieť a vytvoriť si
3. víziu, ktorú pretaví do
4. stratégie (strategického plánu).

1.3.1 Strategický líder, stratég

Pojem stratég vznikol v antických Aténach pred viacej ako dva a pol tisícročím. Stratégovia (*strategoí*) boli volení najschopnejší z občanov a stáli na čele vojenských a sociálno-politických jednotiek. Neboli to len typickí vojenský generáli, ale tiež manažéri, ktorí zodpovedali za správu Atén.

Legendárnym stratégom tých čias bol Perikles⁷, ktorý veľmi výstižne opísal pozíciu stratéga: „*stratég je ten, ktorý má viac schopností ako ktokoľvek iný vidieť, čo by sa malo stať a vedieť vysvetliť, čo vidí.*“ (Papula, Papulová, 2012, s. 38).

Stratég by mal byť, podľa Perikla, predovšetkým vizionárom, mal by vidieť to, čo iní nevidia, mať predstih v myslení, vidieť veci s nadhľadom a v súvislostiach. Nie menej dôležitou je schopnosť objasňovať, vysvetľovať a presviedčať ostatných o správnosti svojich vízií. Schopnosť komunikovať

⁶ V nevojenskom prostredí sú formulované napr. hospodárska stratégia, politická stratégia, spoločenská stratégia, kultúrna stratégia, školská (vzdelávacia) stratégia, environmentálna stratégia a pod.

⁷ Perikles bol politik, rečník a zástanca demokracie v starovekých Aténach v Grécku. Historici Thukydides a Plutarchos ho chválili ako čestného, nepodplatiteľného človeka. Bol vedúcou postavou kultúrneho a politického života Atén v ich zlatom období druhej polovice 5. storočia pred Kr.

svoje vízie je nevyhnutnosťou, pretože je ťažké až nemožné očakávať podporu od toho, kto nevie kam smerujeme.

Stratégom nie je každý, kto je na vedúcej pozícii, kto má kompetenciu vytvárať a ovplyvňovať budúcnosť. Stratégom je ten, kto má schopnosť strategicky myslieť.

Strategických mysliteľov možno identifikovať podľa ich charakteristického myslenia, ktoré je:

- koncepcné, ktorého obsahom sú nové, netradičné nápady, modely a hypotézy o budúcnosti;
- systémovo orientované, znamenajúce zohľadnenie interakcií v rámci riadeného celku (inštitúcie, organizácie), ako aj jeho vzťahu s vonkajším prostredím;
- cieľové, orientované na dosiahnutie vytýčených cieľov;
- oportunistické, orientované na využitie minulých úspechov, udalostí, príbehov a súčasných podmienok.

Tieto metódy myslenia sú v praxi aplikované a ďalej rozvíjané prostredníctvom dynamického, interaktívneho a iteratívneho skenovania, kladenia otázok, konceptualizácie a testovania s cieľom objaviť nové, nápadité stratégie.

1.3.2 Strategické myslenie

Strategické myslenie je špecifickou formou myslenia, ktoré umožňuje vytvárať predstavu o základných rysoch budúcnosti.

Strategické myslenie je spôsob myslenia, ktorý vedie k vnímaniu, poznávaniu a uvažovaniu nad konaním v ustavične sa meniacom prostredí, a to najmä:

- s časovým predstihom, čo znamená s predstihom vidieť to, čo iní nevidia;
- s nadhľadom, spočívajúcom v nadradení konečného cieľa čiastkovými úspechom, ziskom;
- v kauzálnych súvislostiach, pričom sa zohľadňuje:
 - sledovanie a skúmanie príčinných súvislostí,
 - že každý jav, udalosť je vyvolaný príčinou alebo súborom príčin,

- že udalosť, ako následok pôsobenia príčin, sa môže stať príčinou ďalších udalostí,
- uprednostňovaním dlhodobých cieľov a zámerov.

Strategické myslenie si vyžaduje také zručnosti strategického lídra (tímu), ktoré umožňujú používať kritické myslenie na riešenie zložitých problémov a plánovanie budúcnosti. Tieto zručnosti sú nevyhnutné na dosiahnutie vytýčených cieľov, prekonávanie prekážok a riešenie výziev – najmä ak sa predpokladá, že ich dosiahnutie bude očakávané vo vzdialenejšom časovom horizonte.

Strategické myslenie determinujú skúsenosti, intuícia a vzdelanie lídrov (stratégov), ktoré im umožní optimálny výber postupov a prostriedkov potrebných na podporu dosiahnutia cieľov národnej bezpečnostnej politiky. Vytýčiť stratégiu zaistenia národnej bezpečnosti znamená určiť spôsoby a prostriedky potrebné na dosiahnutie národných bezpečnostných cieľov, plánovať a vykonávať kampane a operácie, ktoré túto stratégiu podporujú.

1.3.3 Vízia a prognóza

Dynamickosť vývoja v prostredí si vyžaduje myslieť s predstihom, a tak sa pripraviť na budúcnosť. Sama budúcnosť je na jednej strane do určitej miery determinovaná minulosťou a prítomnosťou, teda že budúcnosť vždy bude pokračovaním minulosti a prítomnosti. Na druhej strane tiež platí, že budúcnosť je aj výsledkom pôsobenia neočakávaných udalostí, javov a procesov, strategických šokov a udalostí typu „čierna labuť“ (Hofreiter, Zvaková, 2019).

Keď budeme obraz budúcnosti vytvárať akceptáciou jej ovplyvňovania minulými a súčasnými stavmi prostredia, potom je optimálne používať vedecké metódy prognózovania.

Ak ale budeme akceptovať, že budúcnosť je neistá, neurčitá, polyvariantná, vznikajúca ako výsledok vplyvu neočakávaných, nepredvídateľných javov, udalostí a procesov, je priestor pre predstavy o budúcnosti, založených na vízii.

Vízia je jedným z východísk pre formulovanie stratégie. Je to mentálny obraz budúcich stavov situácií, ktorý sa vytvára na základe myšlienok,

„predbiehajúcich dobu so silným motivačným nábojom, ktorý ťahá dopredu“.
(Papula, Papulová, 2012, s.106).

Medzi základné znaky vízie môžeme zaradiť:

1. Vízia je dôveryhodná, prítiažlivá a realizovateľná predstava o budúcnosti.
2. Vízia iba načrtáva budúcnosť, vytvára základnú charakteristiku, základné kontúry budúcnosti.
3. Vízia musí inšpirovať a motivovať ľudí.
4. Stratégia konkretizuje víziu, vychádza z vízie, dodržiava ju a musí byť flexibilitná (na základe zmenených podmienok, vrátane ľudských očakávaní).

Rovnako tak treba vedieť víziu vysvetľovať, objasňovať a obhajovať. Treba tiež akceptovať, že v prípade dlhodobých vízií narastajú problémy s jej realizáciou, pretože to súvisí s nemožnosťou predvídať vývoj a hybné sily a ich vplyv v dlhšom časovom horizonte.

Jedným z ďalších možných nástrojov na vypracovanie efektívnej stratégie je **prognózovanie** vývoja v strategickom prostredí. Prognózovanie je najčastejšou formou vedeckého predvídania. Najviac sa približuje plnohodnotnému vedeckému poznaniu a vedie k najspoľahlivejším výsledkom, využiteľným pri závažnejších rozhodovaniach a uskutočňovaní významnejších opatrení. Výsledkom prognózovania je prognóza.

Pri objasňovaní pojmu prognóza sa môžeme stretnúť s rozdielnymi prístupmi, najmä pri komparácii prác rôznych autorov. Jedna skupina preferuje prístup, podľa ktorého je prognóza samostatná kategória, iná skupina ju vníma ako synonymum k pojmu predikcia.

J. S. Armstrong vo Forecasting Dictionary uvádza, že pojmy prognóza, predikcia či predpoveď je možné zamieňať, pričom prognózu definuje ako predikciu či odhad aktuálnej hodnoty v budúcom časovom období (pre časové rady) alebo v inej situácii (pre prierezové dáta).

Aj v slovenských slovníkoch sa pojmy predikcia a prognóza vysvetľujú ako predvídanie, predpovedanie.

L. Buřita naopak definuje len pojem prognóza, aby na ďalšom mieste citovanej práce hovoril v súvislosti s prognózovaním o „metódach predikcie“ (Buřita, 2003, s. 50).

M. Bednáriková uvádza, že „*predikcia sa v rámci vedeckého kontextu chápe ako implikácia teórie, teda to, čo z teórie vyplýva vzhľadom na empirickú skutočnosť a bez ohľadu na súčasný stav empirického poznania.*“ (Bednáriková, 2013, s. 66-67). Podľa jej názoru je pri predikcii dôležité to, aby sa týkala skutočností, ktoré nie sú doteraz vysvetlené, a nie tých, ktoré sa ešte neudiali.

Holcr uvádza, že prognóza je forma predpovede, ktorá spĺňa tieto predpoklady (Holcr, 1981. s.12-13):

- prognóza musí obsahovať časový alebo priestorový interval, v ktorom sa prognózovaný jav uskutoční, alebo bude objavený,
- tento interval musí byť konečný,
- musí existovať principiálna možnosť apriórneho určenia pravdepodobnosti uskutočnenia (nastúpenia, objavenia sa) prognózovaného javu,
- prognózovaný jav (udalosť, proces) musí byť verifikovateľný,
- prognóza musí byť formulovaná presne a jednoznačne.

Prognózu môžeme považovať za vedecky zdôvodnenú predpoveď, stanovenie pravdepodobnosti ďalšieho vývoja, alebo možnej budúcnosti istého javu. Vedecká predpoveď (prognóza) sa môže uskutočňovať v dvoch rovinách – empirickej a teoretickej.

Empirická prognóza je založená na pozorovanej opakovateľnosti javov, na využití skúsenosti a opakovateľnosti pozorovaných vzťahov, súvislosti a závislosti. Využívajú sa poznatky zo sledovania časovej následnosti (po jave X sa po určitom čase objavuje jav Y), periodickej opakovateľnosti (jav X sa opakuje po určitom čase, ak uplynul pozorovaný čas, mal by sa objaviť jav Y).

Teoretická prognóza je založená na využívaní matematických a štatistických formalizovaných postupoch – modeloch.

V úvahách o možnosti poznať budúcnosť sa vyskytuje aj pojem **predvídanie**. Vedeckým predvídaním označujeme súhrn jeho rôznych foriem, ktoré majú spoločné, ale aj osobitné, len pre ne špecifické znaky. K ich spoločným znakom patrí (Holcr, Chalka, 2001):

- zameranie výhradne na budúcnosť, ktorá je chápaná vo význame ontologickom (predvídanie vzniku ešte neexistujúceho) aj gnozeologickom (predvídanie poznania už existujúceho, ale doposiaľ neznámeho);
- výhradne poznávacia povaha predvídania, kde predvídanie nie je činnosťou regulatívnou (akou je napríklad plán alebo program budúcich aktivít);
- súlad s vedeckým poznaním, preto do vedeckého predvídania nemôžu byť zahrnuté žiadne postupy a ani poznatkové konštrukty, ktoré by odporovali vede.

1.3.4 Strategický plán, stratégia

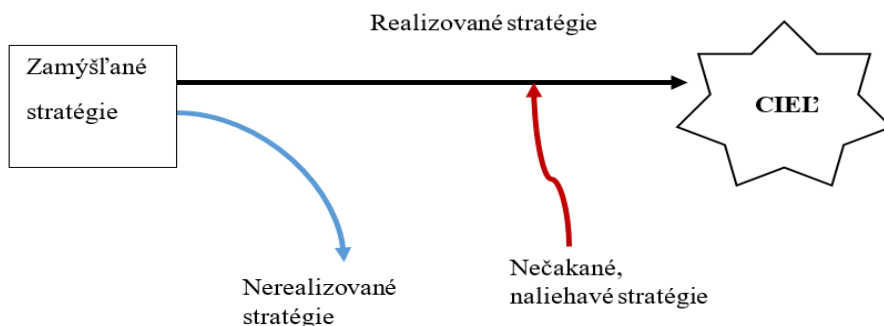
Stratégia je plán na vysokej úrovni na dosiahnutie jedného alebo viacerých cieľov v podmienkach neistoty. Až do 20. storočia slovo „stratégia“ označovalo komplexný spôsob, ako sa pokúsiť dosiahnuť politické ciele, vrátane hrozby alebo skutočného použitia sily, v dialektike vôle vo vojenskom konflikte, v ktorom obaja protivníci interagujú.

Stratégia vo všeobecnosti zahŕňa stanovenie cieľov, určenie akcií na dosiahnutie cieľov a mobilizáciu zdrojov na vykonanie akcií. Stratégia opisuje, ako sa ciele majú dosiahnuť disponibilnými prostriedkami (zdrojmi). Stratégia je dôležitá, pretože dostupné zdroje na dosiahnutie týchto cieľov sú zvyčajne obmedzené. Vo všeobecnosti, vyššie vedenie organizácie určuje jej stratégiu. Stratégia môže byť zamýšľaná alebo sa môže objaviť ako vzor činnosti, keď sa organizácia prispôbuje svojmu prostrediu alebo konkuruje. Mintzberg (Mintzberg, 1978) definoval stratégiu ako vzorec v prúde rozhodnutí, aby kontrastoval s pohľadom na stratégiu ako plánovanie. Kvint definuje stratégiu ako systém hľadania, formulovania a rozvíjania doktríny, ktorá pri dôslednom dodržiavaní zabezpečí dlhodobý úspech (Kvint, 2009). Ďalší odborník na stratégie, McKeow, uvádza, že stratégia je o formovaní budúcnosti, je to ľudský pokus dostať sa k žiaducim záverom dostupnými prostriedkami (McKeow, 2012).

Stratégia zvyčajne zahŕňa dva hlavné procesy: formuláciu a implementáciu. Formulácia zahŕňa analýzu prostredia alebo situácie, stanovenie diagnózy a vývoj smerujúcich politík. Zahŕňa také činnosti ako strategické plánovanie a strategické myslenie. Implementácia sa vzťahuje

na akčné plány prijaté na dosiahnutie cieľov stanovených riadiacou politikou (Mintzberg 1996).

Pri pohľade na stratégiu ako na plán budeme stratégiu vnímať ako cestu s premysleným a vypracovaným postupom, ktorý má doviest' z východiskovej pozície do vytýčeného cieľa. Vyžaduje si to schopnosti predvídať budúcnosť, vytyčovať jasné ciele, zvoliť vhodnú alternatívu z možných variantov ciest postupu a prijať rozhodnutie realizovať zvolený variant postupu. Tento prístup je najviac podobný tradičnému plánovaniu.

Obr. 6 Typy stratégií podľa realizovateľnosti

Zdroj: Vlastné spracovanie.

Mintzberg identifikoval dva druhy stratégií – zamýšľané a realizované, ktoré môžu byť kombinované tromi spôsobmi (obr. 6):

- zamýšľané stratégie, ktoré sa zrealizujú, sú realizované stratégie,
- zamýšľané stratégie, ktoré sa z dôvodu nerealistických očakávaní, nesprávneho úsudku alebo zmien počas implementácie nezrealizovali, sú jednoducho nerealizované stratégie,
- realizované stratégie, ktoré pôvodne neboli zamýšľané sú tzv. vynorené, resp. nečakané stratégie.

1.3.5 Bezpečnostná stratégia

Bezpečnosť je dynamický a multištruktúrny a multifunkcionálny fenomén, ktorého riadenie si vyžaduje premyslený a flexibilný prístup, spracovaný vo forme bezpečnostnej stratégie daného referenčného objektu.

Ak je referenčným objektom štát, potom termínom „bezpečnostná stratégia“ sa označuje základný koncepčný, bezpečnostno-politický dokument, ktorý vychádza z komplexného poňatia národnej bezpečnosti, ako aj činiteľov, ktoré ju ovplyvňujú.

Bezpečnostná stratégia štátu predstavuje politické zadanie ozbrojeným silám a ďalším zložkám štátu, stanovuje zásady, ciele, priority a spôsoby dosiahnutia vonkajšej i vnútornej bezpečnosti štátu.

Každý suverénny aktér medzinárodných vzťahov, teda štát, definuje svoju vlastnú bezpečnostnú stratégiu ako plán na zaistenie svojej existencie. Aj keď bezpečnostné stratégie národných štátov môžu mať mnoho podôb, existujú určité základné prvky, ktoré sú spoločné pre všetky stratégie národnej bezpečnosti, bez ktorých by bola stratégia neúplná alebo nesúvislá.

Medzi kľúčové prvky, resp. časti národnej bezpečnostnej stratégie je možné zaradiť:

- analýzu a -* hodnotenie bezpečnostného prostredia štátu v globálnom, regionálnom i vnútornom kontexte;
- jasnú artikuláciu národných záujmov, ktoré vychádzajú zo široko poňatých národných hodnôt;
- identifikáciu a hodnotenie budúcich výziev a možných hrozieb;
- deklaráciu strategickú víziu, celkového efektu (cieľa), ktorý chce národná vláda v otázke bezpečnosti a pri presadzovaní národných záujmov dosiahnuť;
- definovanie metód a nástrojov vedúcich k dosiahnutiu stanovených cieľov;
- prehľad potrebných zdrojov na dosiahnutie strategických cieľov;
- reálny časový rámec potrebný na realizáciu bezpečnostnej stratégie;
- pokyny na implementáciu stratégie; nemusia byť zahrnuté priamo v bezpečnostnej stratégii, ale v samostatných dokumentoch (sektorových stratégiách, smerniciach alebo pokynoch), spracúvaných alebo vydaných výkonným orgánom (podriadeným rezortom).

Aby mala bezpečnostná stratégia záväzný charakter, musí byť prijatá a schválená príslušnou kompetentnou autoritou – prezidentom, predsedom vlády, a/alebo národným parlamentom⁸.

Bezpečnostná stratégia Slovenskej republiky

Bezpečnostná stratégia Slovenskej republiky (Bezpečnostná stratégia) je zásadným strategickým dokumentom v oblasti bezpečnosti štátu. Vychádza z: Ústavy Slovenskej republiky a legislatívy, zo spojeneckých a ďalších medzinárodných politických a zmluvných záväzkov Slovenskej republiky, osobitne z Charty Organizácie Spojených národov, Strategickej koncepcie Severoatlantickej aliancie a Globálnej stratégie pre zahraničnú a bezpečnostnú politiku Európskej únie.

Bezpečnostná stratégia pomenúva hodnoty Slovenskej republiky, ako aj zásady východiská a záujmy Slovenskej republiky v oblasti bezpečnostnej politiky. Na základe zhodnotenia bezpečnostného prostredia formuluje bezpečnostnú politiku Slovenskej republiky a určuje jej ciele, spôsoby a nástroje na jej realizáciu takým spôsobom, aby vytvárala predpoklady pre bezpečnosť, stabilitu, prosperitu a rozvoj Slovenskej republiky a jej občanov.

Na Bezpečnostnú stratégiu nadväzujú ďalšie prierezové a sektorové dokumenty (stratégie, politiky, koncepcie, rámce, programy, plány a priority) a iné implementačné opatrenia vrátane rozhodnutí o zdrojovom zaistení bezpečnosti štátu.

⁸ Napr. v USA má charakter prezidentskej direktívy; na Slovensku bezpečnostnú stratégiu prerokúva vláda a schvaľuje parlament.

2 BEZPEČNOSTNÁ KULTÚRA

Kultúra je kolektívny fenomén, pretože je aspoň čiastočne zdieľaná s ľuďmi, ktorí žijú alebo žili v rovnakom sociálnom prostredí, kde sa to naučili. Je to kolektívne programovanie mysle, ktoré odlišuje členov jednej skupiny alebo kategórie ľudí od ostatných.

Kultúra však nemusí znamenať len ľudové piesne, kroje či maľby umelcov, ale rovnako do nej patria koncentračné tábory, teroristické útoky či zbrane hromadného ničenia, pretože to všetko sú výtvory ľudskej činnosti. Ak pristúpime k pochopeniu kultúry, do ktorej patria historické nože, dýky a meče, potom musíme pripustiť, že sem budú patriť aj zbrane a atómové bomby.

Na základe uvedeného môžeme konštatovať, že existuje spojenie medzi kultúrou a istým druhom ohrozenia, nebezpečenstva.

2.1 Kultúra a bezpečnosť

Problém spätosti kultúry a bezpečnosti, zvlášť vplyvu kultúry na bezpečnosť, nie je nový, je vlastne tak starý, ako existujú ľudské civilizácie a kontakty medzi nimi. Hlavný aspekt vzájomnej interakcie spočíval (a dnes tento aspekt znovu vystupuje do popredia) v úsilí o kultúrnu dominanciu, v akomsi kultúrnom rasizme uplatňovaný jedným národom, jednou civilizáciou voči druhej. V spojení s náboženskou identitou to znamenalo a i dnes znamená krvavý konflikt. Vzájomná interakcia kultúry a bezpečnosti sa často realizuje prostredníctvom moci, schopnej vytvárať a presadzovať kultúrne hodnoty a vzorce, ale aj prostredníctvom obrany (ochrany) vytvorených a prijatých kultúrnych hodnôt.

Pojem bezpečnostná kultúra vo význame „*Safety Culture*“ ktorý spája pojmy bezpečnosť a kultúra bol prvýkrát použitý v roku 1986 skupinou pracovníkov medzinárodnej agentúry pre atómovú energiu IAEA (International Atomic Energy Agency) po havárii atómového reaktoru v Černobyle. Vyšetrovací tím, ktorý celú haváriu skúmal konštatoval, že hlavným dôvodom prehriatia reaktoru boli nedostatky v súvislosti s kultúrou bezpečnosti organizácie (Durniev, 2006; Pidgeon, 1998). Po tejto udalosti sa bezpečnostná

kultúra ocitla v centre záujmu s cieľom optimalizovania vplyvu podnikovej kultúry na správanie zamestnancov spojené s bezpečnosťou (Slováčková, 2015).

Bezpečnostná kultúra sa postupom času zapracovala okrem jadrových zariadení aj do ostatných odvetí priemyslu. Nie je špecificky určená len pre personál ohrozených či nebezpečných objektov, ale vzťahuje sa k jednotlivcom, skupinám a spoločnosti ako celku a začala sa používať ako nástroj na zníženie alebo elimináciu vplyvu nežiaducich udalostí a faktorov vzťahujúcich sa k jednotlivcom, sociálnym skupinám či štátu (Hofreiter, 2015).

Pri prijatí definície pojmu kultúra bezpečnosti je potrebné, aby bol pojem skúmaný na skupinovej aj individuálnej úrovni, aby mal pojem relatívny a nie absolútny charakter a vo svojej definícii obsahoval hodnoty, tradície a hmotnú úroveň referenčných objektov bezpečnosti (Hofreiter, 2015).

Pidgeon uvádza, že kultúra bezpečnosti určuje systém významov, vďaka ktorým sú subjekty schopné uvedomiť si a pochopiť ohrozenie, a teda zaujať postoj k riziku, ohrozeniu, bezpečnosti a rovnako sú schopné prideliť im adekvátne hodnoty (Pidgeon, 1998).

Cieślarczyk pokladá bezpečnostnú kultúru za spôsob uvažovania o bezpečnosti (čo je bezpečnosť, možnosť vyjadrenia bezpečnosti), vnímania bezpečnosti a zisťovania hodnôt bezpečnosti (ako dosiahnuť bezpečnosť, aké prostriedky, techniky a technológie možno použiť na dosiahnutie bezpečnosti) (Cieślarczyk, 2011).

Cole hovorí, že bezpečnostná kultúra sa vzťahuje na postoje, presvedčenia a vnímanie, ktoré skupiny definujú ako normy a hodnoty, a ktoré ovplyvňujú ich konanie a reagovanie vo vzťahu k rizikám (Cole, 2013).

Richter a Koch vnímajú bezpečnostnú kultúru ako nástroj, ktorý usmerňuje činnosti ľudí vo vzťahu k rizikám, nehodám a prevencii (Richter a Koch, 2004).

Je možné konštatovať, že vo všetkých z uvedených definícií nachádzame rovnakú podstatu – každá za zameriava na spôsob, akým ľudia myslia alebo sa správajú vo vzťahu k bezpečnosti. Tieto definície majú tendenciu odrážať názor, že bezpečnostná kultúra vyjadruje viacej čo organizácia „je“, ako niečo, čo organizácia „má“.

Berezucký v článku Culture and Human Safety vysvetľuje bezpečnostnú kultúru najmä v kontexte individuálnej bezpečnosti. Štruktúru bezpečnostnej kultúry v individuálnej rovine analýzy popisuje ako kultúru bezpečnosti každodenného života a kultúru bezpečnosti na pracovisku (v zmysle bezpečnosti a ochrany zdravia pri práci) (Berezucký, 2018).

Vychádzajúc z uvedených definícií môžeme bezpečnostnú kultúru definovať ako *sústavu hodnôt, tradícií, charakteristík, prístupov a postojov aktérov sekuritizácie⁹, ktoré otázky bezpečnosti pokladajú za najvyššiu prioritu, a ktorým vzhl'adom na ich dôležitosť venujú adekvátnu a trvalú pozornosť*.

Bezpečnostná kultúra vyjadruje rozsah, v ktorom si každý jednotlivec a každá organizácia (vrátane štátu) uvedomuje hrozby a bezpečnostné riziká, neustále sa správa tak, aby si zachovali a zvyšovali bezpečnosť, sú ochotní a schopní prispôbiť sa otázkam bezpečnosti, je ochota komunikovať o bezpečnostných problémoch a trvalo vyhodnocovať svoje aktivity súvisiace s bezpečnosťou.

Pri definovaní bezpečnostnej kultúry, teda či ide o „Safety Culture“ alebo „Security Culture“ si musíme v prvom rade ujasniť, kto alebo čo je objektom a predmetom skúmania a ďalšie kritériá. Rozdiely sme zhrnuli a vyjadrili v tabuľke 2.

⁹ Aktér sekuritizácie je ten, kto vyhlasuje daný referenčný objekt za existenčne ohrozený a je hybnou silou procesu sekuritizácie. Aktérmi sekuritizácie môžu byť osoby, skupiny osôb, politické strany alebo ich lídri, náboženský vodcovia, byrokratické aparáty, vlády, lobistické a nátlakové skupiny a pod.

Pojmom „referenčný objekt“ označujeme ten objekt, ktorého záujmy sú existenčne ohrozené a môže si legitímne nárokovať právo na prijatie mimoriadnych opatrení. Tradičným referenčným objektom je štát, národ, za referenčný objekt môže byť považovaný jedinec, civilizácia, náboženská skupina a pod.

Tabuľka 2 Kritéria definovania bezpečnostnej kultúry

	Safety Culture	Security Culture
Objekt	Organizácia (väčšinou výrobná).	Štát
Predmet	Neúmyselné hrozby	Národná bezpečnosť
Subjekt	Manažment organizácie	Politická reprezentácia
Nástroje	Bezpečnostné politiky (BOZP, OPP...)	Bezpečnostná stratégia štátu
Štruktúry	Integrovaný manažérsky systém	Bezpečnostný sektor, bezpečnostný systém
Zdroje, premenné	Politiky, hodnoty, postoje, kompetencie, správanie ľudí	Identita, hodnoty, normy, optika vnímania

Zdroj: Vlastné spracovanie.

Bezpečnostná kultúra vyjadruje určitú úroveň rozvoja spoločnosti, charakterizovanú významom zaistenia bezpečnosti v systéme osobných a spoločenských hodnôt, zavedením stereotypov bezpečného správania sa ako v každodennom živote, tak i v nebezpečných a mimoriadnych situáciách. Ukazuje tiež na to, ako politická reprezentácia vníma problém bezpečnosti, aký je jej potenciál na bezpečné (resp. nie bezpečné) správanie sa. Jej úroveň záleží na hodnotovom systéme spoločnosti, na prezentovaní bezpečnostných rizík v danej spoločnosti a schopnosti ich riadenia.

Bezpečnostná kultúra je tvorená synergiou predpokladov, hodnôt, postojov a presvedčenia, ktoré vyplývajú z ponímania a prežívania identity ako celej spoločnosti, tak aj jej sociálnych podsystémov. Je aj odrazom postoja k bezpečnostným výzvam, šanciam i hrozbám v bližšom i vzdialenejšom okolí, ako aj spôsobov uvažovania o bezpečnosti v širšom, minimálne regionálnom kontexte.

2.2 Roviny analýzy bezpečnostnej kultúry

Bezpečnostnú kultúru je možné posudzovať v štyroch rovinách:

- úroveň jednotlivca,
- úroveň organizácie,
- úroveň štátu,
- globálna úroveň.

Bezpečnostná kultúra na úrovni jednotlivca definuje hodnoty, schopnosti, vedomosti ako súčasti osobnej kultúry jednotlivca či zamestnanca v jeho súkromnom a profesionálnom živote. Objasňuje jeho postoje, subjektívne vnímanie bezpečnosti a odbornú prípravu na zvládanie nežiaducich udalostí. Vyjadruje aj dodržiavanie bezpečnostných pravidiel, zákonov a noriem, ako aj rešpektovanie organizácie ako takej (Hofreiter, 2015). Je syntézou jeho životných hodnôt, vedomostí, schopností potrebných pre zaistenie bezpečnosti v jeho odbornej (profesionálnej) činnosti, v bežnom dennom a osobnom živote. Vyjadruje, ako človek vníma svoju bezpečnosť, hrozby a riziká, akú hodnotu, význam má bezpečnosť pre neho samého i jeho okolie, ako je pripravený na prekonávanie krízových situácií, resp. na praktické znižovanie rizík svojej bezpečnosti. Vyjadruje tiež jeho správanie a zachovávanie bezpečnosti iných ľudí, rešpektovanie právneho poriadku, prístup k ochrane životného prostredia, k rešpektovaniu tradičných hodnôt v spoločnosti a pod. Vyjadruje aj kultúru, v ktorej ľudia poznajú svoje práva a majú možnosť ich uplatňovať.

Bezpečnostná kultúra organizácie (podniku) je súbor pravidiel a funkcií organizácie a individuálne správanie, ktorého cieľom je zaistenie bezpečnosti podniku, zaistenie jeho činností a ochrana jeho záujmov, zaistenie bezpečnosti a ochrany zdravia zamestnancov. Okrem prístupu manažmentu podniku k tvorbe a realizácii bezpečnostnej politiky podniku je významným činiteľom korporatívnej bezpečnostnej kultúry odborná kvalita zamestnancov, charakterizujúca ucelenosť jednoty potrieb, vedomostí, schopností a zručností potrebných na odvrátenie nebezpečných situácií a bezpečnostných hrozieb, založená na hlbokom pochopení priority bezpečnosti pri riešení akýchkoľvek odborných úloh na danej pracovnej pozícii. Výsledná úroveň korporatívnej bezpečnostnej kultúry je založená na tom, ako všetci zamestnanci poznajú

bezpečnostnú politiku podniku (organizácie), pravidiel bezpečného správania sa, ako sa s nimi stotožnili a ako ich dodržiajú.

Bezpečnostná kultúra na úrovni štátu vyjadruje postoj a vzťah politickej reprezentácie štátu k bezpečnosti, ako takému stavu spoločnosti, v ktorom je zistená bezpečnosť všetkých na požadovanej úrovni. Podrobne budeme analyzovať obsah, štruktúru a činitele národnej bezpečnostnej kultúry v ďalšej kapitole.

Bezpečnostnú kultúru na globálnej úrovni definuje Mary Kaldor ako „*štýl alebo vzor vykonávania bezpečnosti, ktorý spája celý rad vzájomne prepojených komponentov (príbehov, pravidiel, nástrojov, praktík atď.) a ktoré sú začlenené do špecifického súboru mocenských vzťahov.*“ (Kaldor, 2018) Jej charakteristika zdieľa rovnaké základné zložky kultúry opísané pre všetky ostatné vyššie uvedené stupnice – základ kognitívny rozmer; uznanie, že kultúra je zakotvená v právnych, ekonomických a politických rámcoch; a že takéto kultúry sú súčasne globálne a lokálne.

Pri pohľade na dnešný svet Kaldor opisuje štyri štylizované typy kultúry, ktoré sa prekrývajú a súťažia (tabuľka 3).

- „Geopolitika“ ako dedičstvo studenej vojny. Dominantný príbeh je o súperení o dominanciu – o pozíciu supervelmoci a dominantnými nástrojmi sú nasadenie a použitie pravidelných vojenských síl, ekonomické sankcie a diplomacia medzi štátmi.
- „Nové vojny“, táto kultúra sa vyvinula z občianskych vojen v období studenej vojny. Ide o uchopenie moci a zdrojov, najmä moci štátneho typu, pre skupiny založené na identite. Prostriedkom sú siete štátnych a neštátnych aktérov, ktoré sú globálne aj lokálne (milície, bojovníci, zločinecké skupiny).
- „Liberálny mier“: Táto kultúra je spojená s dramatickým nárastom multilaterálnych intervencií od konca studenej vojny. Rozdiel medzi liberálnou mierovou kultúrou a predchádzajúcimi dvoma kultúrami je v zaujatí stabilitou v protiklade k porážke nepriateľov. Idey zahŕňajú „zodpovednosť za ochranu“, humanitárnu intervenciu a vznik toho, čo by sa dalo opísať ako globálne riadenie – vrstvenie politickej autority a posun od „vládnutia“ k „riadeniu“.

Tabuľka 3 Klasifikácia bezpečnostných kultúr na globálnej úrovni

	Naratív	Indikátor	Pravidlá	Prostriedky	Taktika	Financovanie	Infraštruktúra
Geopolitika	Odvrátiť veľkú vojnu	Úroveň vyzbrojovania a vojenských výdajov	Úroveň obrany-schopnosti	Regulárne OS, pokročilé zbraňové systémy	Odstrašovanie	Dane	Zbrojársky priemysel, vojenské základne
Nové vojny	Vytvoriť politickú autoritu založenú na identite	Diskriminácia určitých skupín kvôli identite	Žiadne, občas pokrivená verzia šarie	Siete štátnych a neštátnych aktérov. samovražedné útoky, IED, malé zbrane.	Násilie voči civilnému obyvateľstvu	Organizovaný zločin, sponzorské darebácke štáty	Globálne siete
Liberálny mier	Globálna stabilita	Počet konfliktov	Vznik post-vojnového práva, mierová dohoda	Medzinárodné agentúry, peace-keeping. sily, NGO, súkromné bezpečnostné spoločnosti	Mierové dohody, Udržiavanie mieru, budovanie štátu	Medzinárodné fondy, dobrovoľní darcovia	Globálna spolupráca, dopravné služby atď.
Vojna s terorizmom	Poraziť teroristov	Teroristické útoky	Rozšírenie medzin. humanitárneho práva a pojem sebaobrany	Spravodajské služby, súkr. bezpečnostné spoločnosti	Rozsiahle sledovanie a cieľené zabíjanie	Vláda USA, Verejné pôžičky	Satelitný obranný priemysel; špionážne siete

Zdroj: Vlastné spracovanie podľa M. Kaldor, 2018.

- „Vojna proti terorizmu“: Táto kultúra sa zameriava na porážku nepriateľov, ale na rozdiel od geopolitického modelu sú nepriatelia neštátni aktéri. Zahŕňa prechod od vojenských prostriedkov k spravodajským agentúram, súkromným dodávateľom a rozšíreným technológiám sledovania.

2.3 Kultúra národnej bezpečnosti

Bezpečnostná kultúra na úrovni štátu vyjadruje postoj, ako politická reprezentácia reaguje na možné ohrozenia bezpečnosti štátu a občanov, ako vytvára podmienky pre rozvoj sociálnych jednotiek, podnikateľských

subjektov i občianskych organizácií. Tiež ukazuje, ako štát dbá na výchovu občanov k bezpečnosti, k bezpečnému správaniu sa v rôznych situáciách.

Podľa Colina S. Graya bezpečnostné kultúry zahŕňajú pretrvávajúce sociálne prenášané myšlienky, postoje, tradície, zvyky mysle a preferované metódy fungovania, ktoré sú viac-menej špecifické pre konkrétnu geograficky založenú bezpečnostnú komunitu, ktorá má jedinečnú historickú skúsenosť (Gray, 1999). Podľa tohto názoru kultúra národnej bezpečnosti nie je statická; skutočne sa môže časom meniť podľa toho, ako sú získané, prijaté a spracované nové skúsenosti v kultúre bezpečnosti daného štátu. Inými slovami, mení sa postupne tak, ako spoločnosť reaguje na výzvy zvnútra i zvonka.

Podľa Eichlera má bezpečnostná kultúra dve dimenzie - vnútroštátnu a medzinárodnú (Eichler, 2011, s. 38-39). Pri vymedzení vnútroštátnej dimenzie sa uplatňujú dva prístupy:

- jeden prístup spočíva na vymedzení štyroch ukazovateľov: národná identita, aliančná politika, štruktúra ozbrojených síl a civilno-vojenské vzťahy,
- druhý prístup k vymedzeniu vnútroštátnej dimenzie bezpečnostnej kultúry spočíva v uplatnení piatich premenných: prístup k vonkajšiemu prostrediu; obsah a forma národnej identity; politické ciele štátu; ustálené názory a ich vplyv na úvahy o alternatívnych možnostiach zahraničnej politiky; elitami zdieľané normy zahraničnej politiky, najmä na ciele a nástroje zahraničnej politiky.

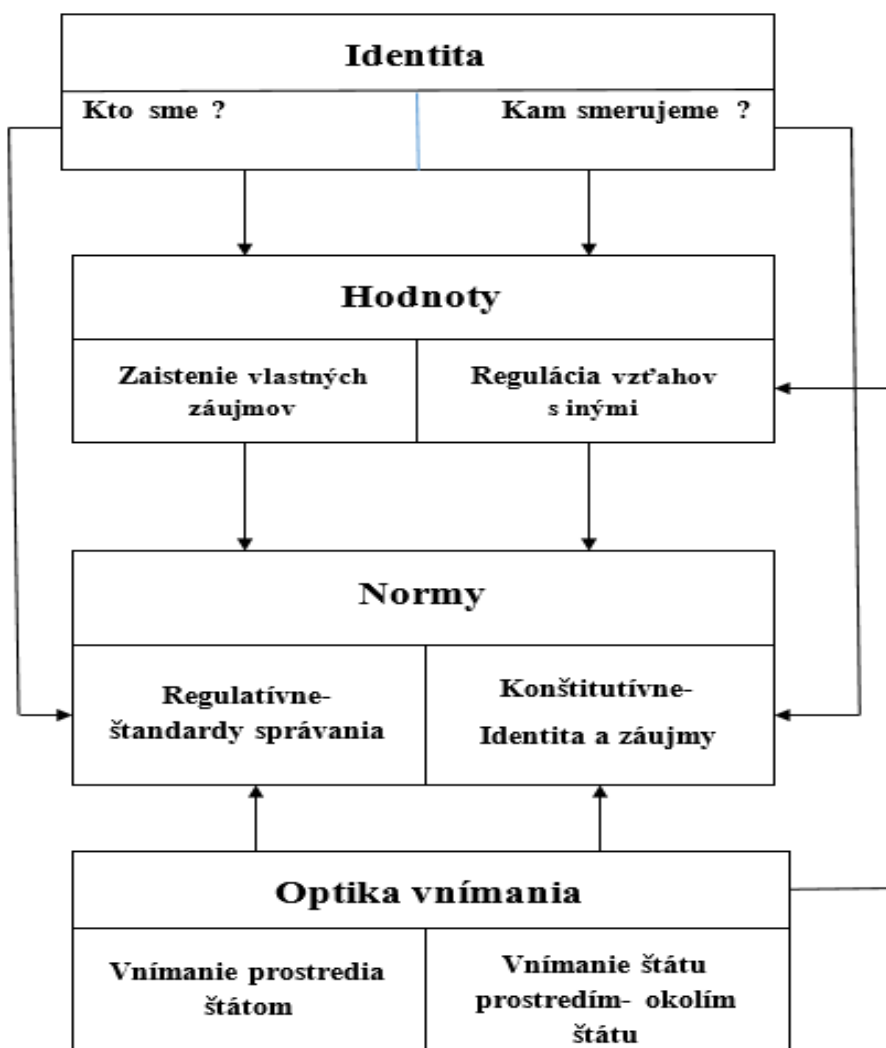
Medzinárodná dimenzia bezpečnostnej kultúry štátu je vysvetľovaná podľa tzv. inštrumentálnych preferencií daného štátu. Konkrétne to znamená, či štát preferuje:

- unilateralizmu alebo multilateralizmus,
- donucovaciú alebo presvedčovaciú stratégiu,
- vojenské alebo nevojenské nástroje,
- preventívne pôsobenie alebo preemptívne údery.

Jeannie L. Johnson v snahe vytvoriť optimálny model skúmania bezpečnostnej kultúry sa sústredila na štyri premenné kultúry národnej bezpečnosti, ktoré neustále ovplyvňujú bezpečnostnú politiku, a ktoré sú pre túto kultúru hodnotné (Johnson, 2003).

Sú to (obr. 7):

1. Identita.
2. Hodnoty.
3. Normy.
4. Optika vnímania.

Obr. 7 Premenné kultúry národnej bezpečnosti
Zdroj: Vlastné spracovanie.

2.3.1 Identita

Identitu môžeme definovať v rovine jednotlivca, sociálnej skupiny, národa a/alebo štátu. Z hľadiska predmetu skúmania sa budeme zaoberať identitou štátu, aj keď si uvedomujeme, že rozlíšenie medzi štátnou identitou a národnou identitou nie je jednoduché. Niektorí vedci používajú termín „národná identita“ v súvislosti s tým, čo je zjavne štátna identita, iní pri definovaní identity rozlišujú jej vnútornú a vonkajšiu dimenziu. Národná a štátna identita sa často, ak nie vždy, do určitej miery prekrývajú. Odborníci, ktorí sa zaoberajú domácou politikou, nacionalizmom alebo etnickými konfliktmi, vidia identitu ako „národnú“, zatiaľ čo vedci v oblasti zahraničnej politiky a medzinárodných vzťahov zdôrazňujú vonkajší rozmer identity (Alexandrov, 2003).

Národná identita znamená pocit spolupatričnosti a lojality k spoločným prvkom a symbolom národného spoločenstva. Medzi najdôležitejšie národné symboly a prvky, ktoré vedú k identifikácii a rozlišovaniu patria krajina, náboženstvo, zvyky a rituály, história, jazyk, literatúra, ľudia atď.

Štátna identita je tvorená súborom široko akceptovaných (často symbolických alebo metaforických) reprezentácií štátu, najmä vo vzťahu k iným štátom, spolu s príslušnými presvedčeniami o primeranom správaní, právach alebo povinnostiach.

Identita štátu nie je a nemusí byť založená na pocite náležitosti založenom na etnicite, teda na etnonacionalizme. Identitu štátu je možné vybudovať na liberálnych a demokratických hodnotách (ale aj na konzervatizme a autoritárstve či elitárstve).

Ak má štátna identita plniť pozitívnu funkciu, mala by zabezpečovať, resp. umožňovať (Fukuyama, 2018):

- fyzickú bezpečnosť, lebo štáty so silnou identitou dokážu odolávať tlaku aj silnejším entitám a majú väčšie predpoklady ovplyvňovať medzinárodné prostredie;
- dobrú kvalitu vlády a efektívne verejné služby ako výsledok uprednostňovania verejného záujmu pred osobnými, partikulárnymi alebo úzko sekulárnymi záujmami;

- ekonomický rozvoj, ktorý produkujú občania hrdí na svoju vlasť, ochotní pracovať a prispievať k jej rozvoju;
- budovanie širokej dôvery na základe schopnosti spolupracovať s inými ľuďmi na základe neformálnych pravidiel a spoločných hodnôt;
- udržanie silnej sociálne záchytnej siete, ktorá pomáha vyrovnávať ekonomickú nerovnosť. Silná národná identita sa výrazne prejavuje vo vysokej podpore a pomoci slabším členom spoločnosti;
- legitimitu zmluvy medzi občanmi a ich vládou, ale aj medzi občanmi navzájom, čo môžeme považovať aj za vplyv vybudovania silnej dôvery ako produktu silnej národnej identity.

Identita štátu má dve dimenzie. Vnútoraná dimenzia štátnej identity sa týka reprezentácií a zodpovedajúcich presvedčení, ktoré zastávajú elity a široká verejnosť v rámci samotného štátu, zatiaľ čo reprezentácie a presvedčenia o tomto štáte medzi elitami a verejnosťou v iných štátoch patria do vonkajšej dimenzie identity štátu (Mengin, 1999).

Identita, ktorá vyjadruje pohľad národného štátu na seba, zahŕňa črty jeho národného charakteru, jeho zamýšľané regionálne a globálne úlohy a jeho vnímanie prípadného osudu. Vyjadruje, ako národné elity definujú svoj národ voči vonkajšiemu prostrediu. Identitu vyjadrujú odpovede na otázky: „Odkiaľ prichádzame?“ „Kto sme?“, „Kam patríme?“, „Kam smerujeme?“

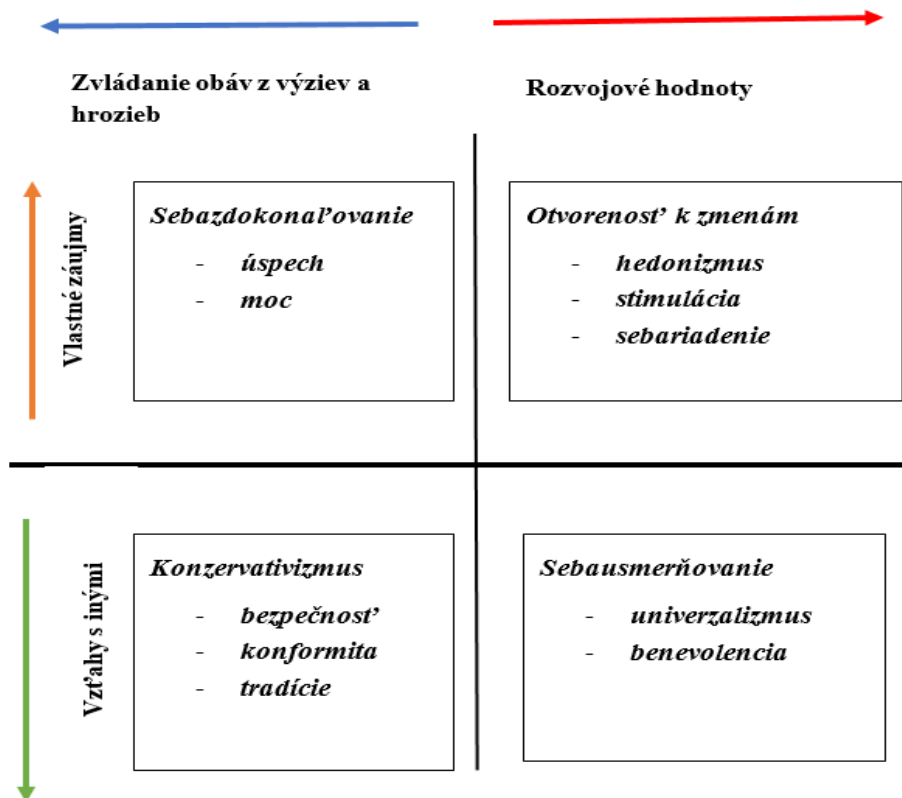
2.3.2 Hodnoty

Hodnoty sú definované ako koncepcie žiaduceho, ktoré riadia spôsob, akým si sociálni aktéri (napr. tvorcovia politik, politickí lídri, vojenský lídri) vyberajú akcie, hodnotia udalosti a vysvetľujú alebo ospravedlňujú svoje činy. Z tohto pohľadu sú hodnoty trans-situačné kritériá alebo ciele (napr. bezpečnosť, spravodlivosť, udržateľnosť a pod.), zoradené podľa dôležitosti ako hlavné zásady v živote.

Hodnoty slúžia ako štandardy alebo kritériá. Hodnoty riadia výber alebo hodnotenie akcií, politik, ľudí a udalostí. Aktéri sa rozhodujú o tom, čo je zlé, oprávnené alebo nelegitímne, čo je potrebné alebo čo je dobré, na základe možných dôsledkov pre ich hodnoty. Hodnoty vyjadrujú, či pri analýze správania

sa štátu v oblasti bezpečnosti sa uprednostňujú materiálne a/alebo ideové, morálne či iné duchovné faktory, ktoré majú prednosť pred ostatnými.

S. H. Schwartz (Schwartz, et al., 1987) spolu s niekoľkými kolegami z psychológie uskutočnil empirický výskum, v ktorom skúmal, či existujú univerzálne hodnoty a aké sú tieto hodnoty (obr. 8).

Obr. 8 Štruktúra hodnôt podľa Schwartz

Zdroj: Vlastné spracovanie.

Schwartz definoval hodnoty ako koncepcie žiaduceho, ktoré ovplyvňujú spôsob, akým si ľudia vyberajú akcie a hodnotia udalosti. Predpokladal, že univerzálne hodnoty sa budú týkať troch rôznych typov ľudských potrieb: biologických potrieb, potrieb sociálnej koordinácie a potrieb súvisiacich s blahobytom a prežitím skupín (Schwartz, et. al., 1987).

Pre definovanie univerzálnych hodnôt národnej bezpečnosti je potrebné vychádzať z celkových hodnôt bezpečnosti a prispôbiť ich potrebám identifikácie základných univerzálnych hodnôt štátu. Univerzálne a základné hodnoty sú existenciálnymi hodnotami štátu, ktoré sa vzťahujú na jeho:

- existenciu (bytie), čo je fyzické prežitie, udržiavanie identity a životných materiálnych a nemateriálnych hodnôt,
- nezávislosť (suverenitu),
- rozvoj (zlepšenie), ktorý podmieňuje fyzickú existenciu a nezávislosť, podporuje jeho zachovanie a formuje kvalitu plnenia funkcie všetkých funkcií štátu.

Explicitné a implicitné hodnotové normy a štandardy, ktoré charakterizujú danú kultúru, sú praktizované členmi spoločnosti zachovávaním rutinných alebo prevládajúcich zvykov, zákonov, noriem, písaných alebo nepísaných pravidiel, ktoré sú prijaté, uchovávané a odovzdávané ďalším generáciám. Pre analýzu prijatých a akceptovaných hodnôt bezpečnostnej kultúry štátu môžeme použiť nasledujúce hodnotové dimenzie:

- unilateralizmus alebo multilateralizmus v medzištátnych vzťahoch,
- akceptácia alebo odmietanie nerovnomerného rozdelenia moci, stratifikácie spoločnosti a medzinárodného systému,
- vzťah k rizikám, ochota znášať riziká alebo preferovať pocit istoty, bezpečia,
- vzťah a postoje k násilným činom porušujúcim medzinárodné právo,
- vzťah k politickým a kultúrnym tradíciám a príbehom,
- úcta a rešpekt k autoritám a morálnym vzorom, kľúčovým medzinárodným inštitúciám a organizáciám,
- rešpekt a dodržiavanie noriem a štandardov správania sa v medzinárodných vzťahoch,
- preferencie pri riešení vlastnej bezpečnosti.

2.3.3 Normy

Hodnotové systémy v priebehu historického vývoja inštitucionalizovali, a v spojení s normami vytvárajú systémy regulácie ľudského správania na základe vyjadrených hodnôt, ktorých rešpektovanie a realizácia sa vyžaduje prostredníctvom noriem. Inými slovami je teda normou požiadavka na správanie jednotlivca, ktoré má viesť k uskutočňovaniu a ochrane určitej hodnoty.

Normy sú sociálne fakty, ktorých účinky sú pri formovaní politiky potenciálne rovnako dôležité ako hrubá moc alebo racionálna kalkulácia. Normy zvyčajne informujú o tom, ako politickí aktéri definujú čo chcú dosiahnuť. Normy pomáhajú koordinovať politické konflikty (regulatívne normy) a formujú politické konflikty (konštitutívne normy). Nerešpektovanie noriem a záujmov aktérov tak, ako sú dané, znamená skratovanie dôležitého aspektu politiky a politiky národnej bezpečnosti.

Rôzne druhy noriem fungujú odlišne. Regulačné normy definujú štandardy vhodného správania, ktoré formujú záujmy a pomáhajú koordinovať správanie politických aktérov. Konštitutívne normy vyjadrujú identity aktérov, ktoré tiež definujú záujmy, a tak formujú správanie.

Regulačné a konštitutívne normy sú úzko prepojené. Dôležité preto nie je len súlad politických aktérov so sociálnymi štandardmi, ktoré formujú ich záujmy a správanie, ale aj kompetencia aktérov (re)interpretovať svoju identitu, a tak (re)definovať svoje záujmy a správanie.

Normy sú teda funkčným nástrojom realizácie hodnôt. Normy predstavujú akceptované a očakávané spôsoby správania sa štátu. Hodnotenie noriem môže objasniť, prečo sú niektoré racionálne prostriedky na dosiahnutie konečného cieľa odmietnuté ako neprijateľné, aj keď by boli dokonale efektívne.

Normy tak plnia funkciu ochrany. ale aj nástroja realizácie hodnôt. Normy identifikujú preferované nástroje, ktoré štát mieni uplatňovať v závislosti od svojej moci. Štát môže uplatňovať donucovacie nástroje (Hard Power), alebo inštitucionálne nástroje, presvedčovacie nástroje (Soft Power), alebo inteligentnú moc (Smart Power).

2.3.4 Optika vnímania

Optika vnímania znamená pravdivé alebo nepravdivé, skreslené názory na to, ako štát vníma svoje geopolitické prostredie a ako je štát vnímaný z vonka. Správanie sa štátu je založené na vnímaní reality, nie reality samotnej. Vnímanie

pozície, autority či prestíže štátu zohráva významnú úlohu pri formovaní zahraničnej a bezpečnostnej politiky štátu.

Pri posudzovaní svojho geopolitického prostredia štát bude posudzovať najmä:

- aký je charakter a intenzita bezpečnostných výziev a bezpečnostných hrozieb, ktorým musí čeliť,
- kto sú potenciálni spojenci pri ich riešení,
- ako si udržať súčasných spojencov a aká je možnosť získať nových,
- aká je možnosť presadzovať svoje bezpečnostné a iné záujmy a potreby v medzinárodných organizáciách a integračných zoskupeniach.

Pri posudzovaní optiky vnímania štátu zvonka je možné za kritériá pre vnímanie štátu považovať:

- stabilitu a funkčnosť štátu a jeho inštitúcií,
- politický režim a politickú stabilitu, uplatňovanie politických práv,
- úroveň demokracie a rešpektovania ľudských, občianskych práv, práv národnostných, etnických a iných menšín,
- charakter a intenzita vnútorných konfliktov,
- úroveň militarizácie spoločnosti,
- úroveň vnútornej bezpečnosti,
- úroveň prestíže štátu.

2.4 Činitele kultúry národnej bezpečnosti

Bezpečnostnú kultúru môžeme vyjadriť ako synergiu ľudského činiteľa s jeho bezpečnostnými schopnosťami a zručnosťami (mentálne, duchovné činitele), technických a technologických prostriedkov na zaistenie bezpečnosti (materiálne činitele) a organizačných opatrení na zaistenie bezpečnosti (organizačné činitele) (Hofreiter, 2023).

Duchovné činitele národnej bezpečnostnej kultúry predstavujú súbor ideových hodnotových systémov a schopností pre zaistenie bezpečnosti štátu. Ľudský faktor zohráva pri dosiahnutí požadovanej úrovne bezpečnosti a bezpečnostnej kultúry štátu významnú úlohu. Formovanie ľudského činiteľa pre plnenie prislúchajúcej roly v bezpečnostnom systéme štátu vyžaduje mať funkčný systém bezpečnostného vzdelávania, ktorý umožní získať spôsobilosti

a kompetencie pre identifikáciu, analýzu, hodnotenie a predikciu vývoja činiteľov, ovplyvňujúcich bezpečnosť štátu. Rovnako tak je potrebné pripraviť ľudí na ich realizačnú, aplikačnú funkciu pri tvorbe a presadzovaní hodnotových aspektov bezpečnostnej kultúry.

Materiálny činiteľ kultúry národnej bezpečnosti môžeme považovať za súbor finančných, technických, technologických a iných materiálnych prostriedkov, ktoré vytvárajú vhodné podmienky na zaistenie rozvoja a realizácie prijatej a uplatňovanej bezpečnostnej kultúry.

Organizačný činiteľ kultúry národnej bezpečnosti tvoria pravidlá a štruktúry pre realizáciu bezpečnostnej kultúry, ako aj štruktúry podporujúce riadiace a realizačné inštitúcie. Ide predovšetkým o vytvorenie funkčného a akcieschopného bezpečnostného systému, ktorého poslaním musí byť tvoriť a realizovať bezpečnostnú politiku štátu. Znamená to riadenie (teda plánovanie organizovanie, koordinovanie a kontrolovanie) plnenia úloh, opatrení a aktivít jednotlivých subsystémov a prvkov na zaručenie bezpečnosti štátu v krízových situáciách v čase mieru i za vojnového stavu, resp. vojny, pri efektívnom využití vnútorných zdrojov a prostriedkov štátu a medzinárodnej podpory.

2.5 Bezpečnosť kultúry

Na bezpečnosť kultúry treba pozeráť ako na záchrannú sieť vlastnej identity, teda ako integrálny prvok ľudskej bezpečnosti (Watanabe, 2018).

Bezpečnosť kultúry je filozofia a spôsob fungovania, ktorý zabezpečuje, aby sa so všetkými jednotlivcami a skupinami zaobchádzalo s ohľadom na ich jedinečné kultúrne potreby a rozdiely. Význam tohoto druhu bezpečnosti, všeobecne považovaného za oblasť netradičnej bezpečnosti, je jedným z pilierov konceptu ľudskej bezpečnosti, súhrnne uvedený v skupine činiteľov sociétárnej bezpečnosti. Referenčnými objektmi sú jedinci, sociálne skupiny, národy a národnosti, náboženské skupiny a menšiny; agendou je ochrana tradičných kultúrnych identít pred takými hrozbami, ako asimilačná politika, migrácia, vplyv silnejších štátov, vplyv cudzích kultúr, nerešpektovanie náboženských a kultúrnych práv.

Bezpečnosť kultúry je teda vnímaná ako problém vzťahujúci sa k bezpečnosti, zachovaniu či udržaniu kultúrnych hodnôt, tvoriacich identitu v individuálnej i skupinovej rovine. V tomto zmysle je bezpečnosť kultúry definovaná ako problém udržateľnosti (v prijateľných podmienkach evolúcie) tradičných foriem jazyka, kultúry, zvykov, náboženstva a národnej identity.

Bezpečnosť kultúry je determinovaná schopnosťou spoločnosti chrániť svoj špecifický charakter v meniacich sa podmienkach voči reálnym alebo potenciálnym hrozbám. Spočíva v uchovaní tradičných schém jazykových, kultúrnych, spoločenských, identity, národných obyčajov, religijných spoločností, pri súčasnom zohľadňovaní akceptovateľnosti zmien v globálnom prostredí.

Je to spôsobilosť a schopnosť štátu zachovávať a rozmnožovať doteraz nadobudnuté kultúrne hodnoty a chrániť ich pred vplyvom iných kultúr (Czaja, 2008).

3 STRATEGICKÁ KULTÚRA

Prijaté a osvojené zásady bezpečnostnej kultúry sa odrážajú v obsahu a zameraní strategickej kultúry štátu, vyjadrujúcej najmä prístup politickej reprezentácie štátu k zaisteniu svojej vonkajšej bezpečnosti.

Strategická kultúra sa ako súčasť bezpečnostných štúdií objavila v 70. rokoch minulého storočia a bola produktom, resp. výsledkom nového uvažovania o strategických predispozíciách štátov. Toto uvažovanie bolo vyvolané kritickými úvahami o tom, či vtedajší rivali – USA a Sovietsky zväz – budú pri tvorbe svojich stratégií uplatňovať rovnaký súbor hodnôt. Výsledkom bolo, že tento predpoklad je nereálny, pretože aj americkí, aj sovietski stratégovia, boli socializovaní v kultúrnych a sociálnych podmienkach svojich štátov. Rezultátom bolo konštatovanie, že strategická kultúra sa vyvíja v konkrétnom historickom procese ako súhrn nápadov, podmienených emocionálnych reakcií a vzorcov správania, ktoré členovia národnej strategickej komunity nadobudli prostredníctvom vplyvu špecifických kultúrnych vplyvov, historických skúseností a politických a mocenských činiteľov a preferencií v danom strategickom prostredí.

V strategickej kultúre štátu sa teda odrážajú najmä ideové, náboženské a kultúrne hodnoty, historická skúsenosť, naratívna história, ale aj vojenské spôsobilosti a vymedzenie hierarchie chránených záujmov štátu (Lasicová, Ušiak, 2012).

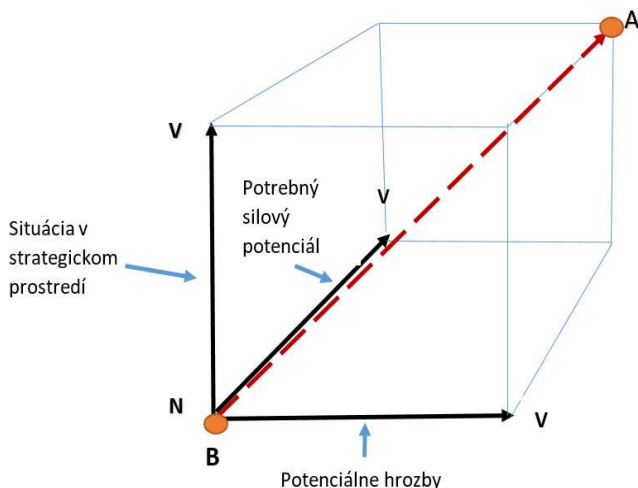
3.1 Obsah pojmu

Podľa Johnstona, je strategická kultúra integrovaný systém symbolov (napr. argumentácia, štruktúry, jazyky, analógie, metafory), ktorý vytvára všadeprítomné a dlhodobé strategické preferencie formulovaním úlohy a účinnosti vojenskej sily v medzištátnych politických záležitostiach a tieto sú prezentované tak, že strategické preferencie sa zdajú byť jedinečne realistické a účinné (Johnston, 1995). Strategická kultúra sa v tomto kontexte vytvára na základe pôsobenia dvoch skupín činiteľov:

- prvá pozostáva zo základných predpokladov o usporiadanosti strategického prostredia, to znamená o povahe protivníka a hrozbe, ktorú predstavuje,

- druhá vyjadruje názory na potrebu, podmienkach a efektívnosti použitia sily na elimináciu hrozby (hrozieb).

Spoločne tvoria ústrednú paradigmu strategickej kultúry (Johnston, 1995). Schéma paradigmy strategickej kultúry je na obrázku 9.

Obr. 9 Grafické vyjadrenie paradigmy strategickej kultúry
Zdroj: Vlastné spracovanie.

Vektor „Situácia v strategickom prostredí“ vyjadruje kvalitu vzťahov v strategickom prostredí štátu a o možnosti vzniku a vplyve vojny a konfliktu na spoločnosť.

Vektor „Potenciálne hrozby“ vyjadruje existenciu a nebezpečnosť potenciálneho protivníka a hrozieb, vplyvom ktorých by štát utrpel významné straty; v podstate je to vyjadrenie hry Win-Los.

Vektor „Silový potenciál“ vyjadruje schopnosti štátu kontrolovať a eliminovať hrozby, ako aj efektívnosť použitia sily (Hard Power) pri ich riešení.

Reálna hodnota úsečky BA blízko k bodu B ilustruje použitie „soft“ stratégie, spočívajúcej v dominantnom využití nástrojov diplomacie, kompromisov a dohôd pri zvládaní konfliktov a hrozieb v bezpečnostnom prostredí štátu. Zodpovedá to situácii, keď všetky tri vektory dosahujú minimálnu veľkosť a hodnotu blízko N (nízky/-a).

Maximálna veľkosť úsečky BA a bod A ilustruje použitie „hard“ stratégií pri zvládaní konfliktov a hrozieb v bezpečnostnom prostredí štátu. Ukazuje na reálnu potrebu použitia silových prostriedkov na dosiahnutie. Zodpovedá to situácii, keď všetky tri vektory dosahujú maximálnu hodnotu – V (vysoká/-ý).

Gray definuje strategickú kultúru ako odkaz na spôsoby myslenia a konania so zreteľom na silu, ktorá vychádza z vnímania národnej historickej skúsenosti, z aspirácií na zodpovedné správanie v národných podmienkach. Jedným zo zámerov objasňovania strategickú kultúru bolo vysvetliť činy a myšlienky, ktoré sa zdali byť v rozpore s tým, čo by bolo racionálne pre štát (Gray, 1999).

Johnston v tomto kontexte uvádza, že strategická kultúra je kompatibilná s predstavami obmedzenej racionality (kde strategická kultúra zjednodušuje realitu), s procesnou racionalitou (kde strategická kultúra definuje zoradené preferencie alebo zužuje možnosti) a s adaptívnou racionalitou (kde sa na usmernenie výberu používajú historické voľby, analógie, metafory a precedensy) (Johnston, 1995).

Preto pre analytikov strategickú kultúru neexistuje univerzálny model racionality a čo je racionálne pre jeden štát, môže byť iracionálne pre iný. Podľa Johnstona rôzne štáty majú rôzne prevládajúce strategické preferencie, ktoré sú zakorenené v dávnejších alebo novodobých skúsenostiach štátu a sú do určitej miery ovplyvnené filozofickými, politickými, kultúrnymi a kognitívnymi charakteristikami štátu a jeho elít (Johnston, 1995).

Ken Booth pracoval na podobných myšlienkach a vo svojej práci sa pokúsil použiť príklady z histórie, aby ukázal, že kultúra môže mať určité deformujúce účinky pri štúdiu a praktizovaní stratégie, čo následne vedie k chybám, pokiaľ ide o analýzu medzinárodných vzťahov (Booth, 2014).

Podľa Longhursta možno dnes strategickú kultúru najlepšie definovať ako výrazný súbor presvedčení, postojov a praktík týkajúcich sa použitia sily, ktoré sú prijaté štátom a vznikajú postupne v priebehu času, prostredníctvom jedinečného zdĺhavého historického procesu. Strategická kultúra je perzistentná v priebehu času a má tendenciu prežiť éru svojho pôvodného vzniku, hoci nejde o trvalú alebo statickú črtu. Je formovaná a ovplyvňovaná formačnými obdobiami a môže sa meniť, či už zásadne alebo po častiach, v kritických bodoch historických skúseností štátu (Strategic Culture...).

Gray tiež naznačuje, že strategická kultúra je kategória, ktorá označuje emocionálne a postojeové prostredie, v ktorom pôsobí obranná (bezpečnostná) komunita. Predstavy o vojne a stratégii sú ovplyvňované fyzickou a politickou geografiou: niektoré strategické kultúry majú napríklad, námorný alebo kontinentálny sklon, sú ovplyvňované politickou alebo náboženskou ideológiou ale aj znalosťou a preferovaním konkrétnych vojenských technológií. Strategická kultúra je svet mysle, pocitov a zvykov správania (Gray, 1999).

Longhurst identifikuje tri hlavné zložky strategickej kultúry (Strategic culture...):

1. V prvom rade ide o prvky vyššej kvality, ktoré majú svoj pôvod v prvotných alebo formatívnych fázach rozvoja danej strategickej kultúry. Tieto sa nazývajú „základné prvky“. Tieto základné prvky zahŕňajú základné presvedčenia týkajúce sa použitia sily, ktoré dávajú strategickej kultúre jej základné charakteristiky. Presvedčenia sú semipermanentné a môžu prispieť k budovaniu národnej identity, ktorá vedie k akejsi „národnej paradigme“ v strategických záležitostiach. Základné prvky sú vysoko odolné voči zmenám.
2. Z týchto základných prvkov sa rozširujú prejavy strategickej kultúry, dlhodobé politiky a postupy, ktoré aktívne súvisia a aplikujú podstatu jadra strategickej kultúry na vonkajšie prostredie, v podstate poskytovaním kanálov významu a aplikácie. Tieto aspekty strategickej kultúry sa nazývajú regulačné postupy. Tieto regulačné postupy sú menej odolné voči zmenám.
3. Uprostred medzi základnými prvkami a regulačnými postupmi sú „stanoviská bezpečnostnej kultúry“. Tieto stanoviská sú súčasnými, široko akceptovanými interpretáciami toho, ako by mali byť základné prvky podporované politickými rozhodnutiami, vyjadrujúcim postoj politickej reprezentácie k národnej bezpečnosti.

Na druhej strane nám Jones poskytuje alternatívny prehľad prvkov strategickej kultúry, keď tvrdí, že do strategickej kultúry štátu existujú tri úrovne vstupov:

- makroenvironmentálna úroveň, pozostávajúca z geografie, etnokultúrnych charakteristík a histórie,

- spoločenská úroveň, pozostávajúca zo sociálnych, ekonomických a politických štruktúr spoločnosti a
- mikroúrovne, pozostávajúcej z vojenských inštitúcií a charakteristík civilno-vojenských vzťahov (Johnston, 1995).

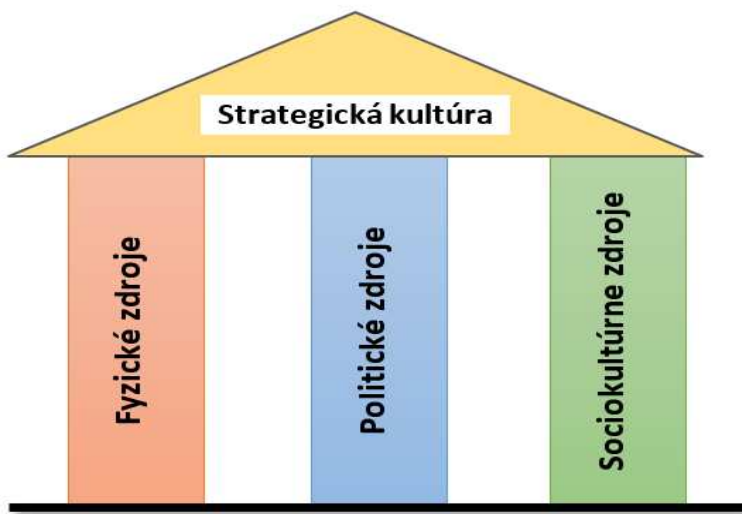
3.2 Zdroje strategickej kultúry

Zdroje strategickej kultúry sú všetky faktory a javy, ktoré svojim vzájomným pôsobením vytvárajú konečný produkt. Ich množstvo je veľké, mnohé z nich sa naďalej dajú rozložiť na ďalšie premenné, preto je definovanie strategickej kultúry otvorený problém.

Pomerne prepracovaný zoznam zdrojov poskytol Darryl Howlet, podľa ktorého sú zdroje strategickej kultúry aj materiálnej, aj ideovej povahy, a sú to predovšetkým geografia, klíma, zdroje surovín a energií, ale aj história a skúsenosť, politická štruktúra, povaha organizácií zahrnutých v obrane a v ďalších politických a rozhodovacích štruktúrach; významnú rolu zohrávajú aj mýty a symboly, kľúčové texty, ktoré informujú aktérov o vhodnom strategickom rokovaní, transnacionálne normy (napr. členstvo v nadštátnych organizáciách), generačná zmena a rola technológií. Ďalej uvádza, že strategická kultúra je generovaná na pomedzí histórie, schopností, geopolitiky a hodnôt (Howlet, 2005).

K tomu ešte pridáva náboženské tradície, demografické trendy, presvedčenia a hodnoty aktérov, predovšetkým elit. Na všetky tieto zdroje môže byť nazerané absolútne alebo relatívne. Záleží tiež na tom, ako ich vníma a interpretuje aktér, akú má skutočnú a vnímanú pozíciu v systéme, vzťahy k ostatným aktérom a ich zdrojom. Zoznam relevantných zdrojov strategickej kultúry závisí aj od zvoleného časového rámca výskumu.

Ďalej existuje séria prvkov, ktoré môžu byť príčinou aj následkom strategickej kultúry – percepčia a hierarchizácia hrozieb a rizík, preferencie pre unilaterálny alebo multilaterálny prístup, príklon k medzinárodnému právu a OSN, preferencie pre civilné alebo vojenské prostriedky, postoj k stratám (ľudským i materiálным), postoj k armáde (hrdosť, hanba, nevraživosť), skúsenosti s použitím armády doma alebo za hranicami, úroveň verejnej podpory a vôle (podľa štátneho zriadenia) a pod.

Obr. 10 Zdroje strategickej kultúry
Zdroj: Vlastné spracovanie.

Strategickú kultúru teda ovplyvňujú špecifické podmienky, v ktorých štát presadzuje svoje bezpečnostné záujmy, ale tiež aj zdroje, z ktorých daná strategická kultúra vychádza. Vychádzajúc z práce Howletta môžeme vymedziť tri hlavné skupiny činiteľov, ktoré tvoria piliere každej strategickej kultúry, a to fyzické zdroje, politické zdroje a sociokultúrne zdroje (obr. 10).

Do fyzických zdrojov strategickej kultúry patrí geografia, prírodné zdroje, populácia, technológie (vrátane zbrojárskych).

Medzi politické zdroje strategickej kultúry patrí historická skúsenosť, politický systém, presvedčenie elít, vojenská história, civilno-vojenské vzťahy, charakter vojenských (obranných) organizácií, ktorých je štát členom.

Medzi sociálno-kultúrne zdroje strategickej kultúry patria mýty, symboly, artefakty, kultúrne vzorce, religiozita, tradície.

Lasicová a Ušiak uvádzajú, že základné prvky, ktoré určujú strategickú kultúru sú:

- spoločná historická skúsenosť (voči niekomu),
- základy, na ktorých sa formuje vojenská sila (patriotizmus, branný zákon, súkromné armády),

- vojenské spôsobilosti vzhľadom k technickému pokroku (ako najviac premenná veličina),
- vymedzenie ochrany pre osoby, objekty a symboly (aká je hierarchia týchto prvkov),
- úloha mýtov a legend (naratívna história) (Lasicová, Ušiak, 2013, s. 327).

Čo sa týka hlavných alebo kľúčových zdrojov, tie sa v interpretáciách líšia. Carnes Lord (Lord, 1985) tvrdí, že práve vojenské správanie väčšiny spoločností do veľkej miery odráža politickú kultúru týchto spoločností¹⁰, avšak podľa viacerých odborníkov, vrátane Lantisa (Lantis, 2006) a Howletta (Howlet, 2006), medzi kľúčové zdroje patrí geografia, klíma a prírodné zdroje. Pokiaľ sa zameriame konkrétne na určitý druh správania, kľúčové zdroje sa budú líšiť. Napríklad Stephen Walt sa pri tejto téme zaoberá tvorbou štátnych aliancií, pričom geografia nemusí nevyhnutne znamenať podmienku a výhodu pre tvorbu aliancií (Walt, 1987). V tomto prípade hrajú kľúčovú rolu faktory, ako sú zdieľaná politika štátov či kultúrnych črt. Vďaka týmto faktorom môže nastať zvýšenie pravdepodobnosti, že štáty vytvoria spojenectvo. Naopak štáty, ktoré majú rozdielne ideológie sa stávajú prirodzenými nepriateľmi.

3.3 Nositelia strategickej kultúry

Okrem skúmania zdrojov strategickej kultúry má význam aj identifikácia a charakteristika nositeľov strategickej kultúry ako odpovede na otázku: kým je strategická kultúra tvorená, udržiavaná a presadzovaná? Označiť kľúčových nositeľov strategickej kultúry nie je jednoduché, vždy bude záležať na špecifických parametroch zdrojov danej strategickej kultúry.

Pokiaľ hovoríme o strategickej kultúre štátu, v širšom význame, je nositeľom každý občan, obyvateľ štátu, nakoľko tvorí verejnú mienku, ktorá môže mať vplyv na elity a celkové formovanie politiky / stratégie štátu. V demokraciách sú to voliči, ktorí priamo ovplyvňujú charakter politickej reprezentácie, a tým aj charakter politiky, ktorú budú presadzovať. Významné miesto v tejto skupine nositeľov strategickej kultúry ma aj občianska spoločnosť a mimovládne organizácie (NGO). Všeobecne môžeme konštatovať,

¹⁰ Tým potvrdzuje prepojenosť politickej a strategickej kultúry.

že strategickú kultúru tvoria ako kolektívy, skupiny, tak aj jednotlivci, teda elity danej spoločnosti.

Za elity môžeme považovať osobnosti, ktoré majú vplyv na politický život; nemusia pôsobiť vo forme združenia, môžu pôsobiť samostatne, koordinovane alebo aj proti sebe; vplyvné osobnosti vytvárajú elitu nie svojou orientáciou, ale mierou svojho vplyvu t. j. mocenskou pozíciou. Elity majú a využívajú:

- ekonomický kapitál, tvoria ho hmotné statky a finančný kapitál, ktorými jedinec disponuje,
- sociálny kapitál ako súhrn užitočných sociálnych kontaktov, stykov a známostí a konexií, ktoré môžu v určitých dobách poskytnúť praktickú výhodu, získať pozíciu, alebo pomoc a zároveň zaviazať takúto pomoc poskytnúť,
- politický kapitál, tvorený ním nazhromaždenou dôverou a popularitou, ako politického aktéra,
- kultúrny kapitál, čo sú nadobudnuté predpoklady jedinca vedúce k dosiahnutiu určitého sociálneho statusu.

Vo všeobecnosti môžeme rozlišovať (Tomič, Smeriga, 2023):

1. Hodnotové elity, čo sú tí, ktorí svojim správaním najlepšie odrážajú najdôležitejšie hodnoty spoločnosti.
2. Funkčné elity, teda tí, ktorí svojimi schopnosťami a konaním preukázali, že sú veľmi dôležití pre spoločnosť.
3. Mocenské elity, do ktorých sa počítajú tí, ktorí vďaka ich moci ovplyvňujú spoločnosť.

V užšom význame môžeme za strategické elity, ktoré majú zásadný vplyv na strategickú kultúru štátu považovať politických lídrov, príslušníkov vládnucej triedy, vysoko postavených armádných funkcionárov, vplyvných príslušníkov diplomatického zboru. Potom bude strategická kultúra štátu realita dohodnutá medzi elitami, lídrami, ktorí rešpektujú v nich zakorenené presvedčenia (unilateralizmus či multilateralizmus), historickú skúsenosť a zodpovednosť.

Práve lídri si vyberajú, kedy a aké kultúrne hodnoty, skúsenosti a tradície presadia, aké a ktoré hodnotové hranice budú rešpektovať a ktoré prekročia.

Vo väčšine prípadov sú to politickí a vojenský lídri, príslušníci elit, ktorí redefinujú hranice možného v kľúčových diskurzoch o bezpečnostno-strategických otázkach.

K dôležitým nositeľom strategickej kultúry môžeme zaradiť aj rôzne politické, vojenské, kultúrne inštitúcie, ako napr. politické strany, spolky, armádu, ale aj inštitúcie, ktoré reprezentujú samotnú štátnosť či uchovávajú tradície.

Ak strategickú kultúru definujeme ako názory na nasadzovanie sily pri dosahovaní bezpečnostných cieľov na najvyššej politickej úrovni, potom je vnímaná ako záležitosť najvyšších vojenských činiteľov a významnú úlohu nositeľov strategickej kultúry zohráva veliteľský a dôstojnícky zbor.

3.4 Strategická kultúra malých štátov

Podľa Jaqueta malý štát je štát, ktorý nie je ani v celosvetovom, ani regionálnom meradle schopný presadzovať svoju politickú vôľu alebo chrániť svojich štátnych príslušníkov presadzovaním mocenskej politiky. Inými slovami, malý štát nie je schopný brániť svoje národné záujmy vlastnými politickými alebo vojenskými prostriedkami (Jaquet, 1971).

Významnú rolu pri formovaní medzinárodnej dimenzie strategickej kultúry malého štátu zohrávajú dve skupiny činiteľov. Sú to:

- ekonomická sila a technologická vyspelosť,
- vplyv štátu v medzinárodných vzťahoch (Eichler, 2014).

Ekonomická sila a technologická vyspelosť, spolu s geografickým činiteľom, kvantitou a kvalitou populácie, surovinovou a technologickou základňou vytvára predpoklady pre použitie „Hard Power“ a dôraz na donucovanie, ekonomický či dokonca vojenský nátlak. Historicky najdôležitejšími prvkami pre uplatňovanie tvrdej sily je ekonomická prevaha (dispozičné prírodné zdroje, veľkosť kapitálu, stupeň industrializácie, technologický rozvoj atď.) podporená vojenským potenciálom (veľkosť a vybavenosť ozbrojených síl, veľkosť vojenských výdavkov, kvalita vojenského

personálu a pod.). Tento prístup k strategickej kultúre je charakteristický pre silné štáty, veľmoci i stredné mocnosti, častejšie však pre autoritárske štáty.

Tabuľka 4 Štruktúra mocí štátu

Druh moci	Správanie	Nástroje	Politika
Vojenská moc	Donútenie Odstrašenie Ochrana	Hrozba Sila	Nátlaková diplomacia Vojna Aliancie
Ekonomická moc	Podnecovanie Donútenie	Platby Sankcie	Pomoc Úplatky Sankcie
Mäkká moc	Príťažlivosť Programy spolupráce	Hodnoty; Kultúra Angažovanosť	Dvojstranná a mnohostranná spolupráca; účasť v MKM

Zdroj: Vlastné spracovanie.

Je zrejmé, že použitie tvrdej sily (Hard Power) v prípade malých štátov je málo pravdepodobné (aj keď to nie je možné vylúčiť) a bude závislé najmä od relatívnej moci malého štátu, teda od výsledku porovnania mocenských, najmä vojenských potenciálov vzhľadom na možných protivníkov či oponentov v konflikte.

V prípade malých štátov je väčší dôraz kladený na formovanie a dosiahnutie „Soft Power“, ktorá vyjadruje použitie pozitívnej príťažlivosti a presvedčania na dosiahnutie cieľov zahraničnej politiky. Uplatňovanie mäkkej sily sa vyhýba tradičným nástrojom zahraničnej politiky „cukru a biča“, namiesto toho sa štáty snažia dosiahnuť vplyv budovaním sietí, komunikáciou presvedčivých príbehov, stanovením medzinárodných pravidiel a čerpaním zdrojov, vďaka ktorým je krajina prirodzene atraktívna pre svet.

Mäkká sila nie je jediným a dokonca ani najdôležitejším zdrojom sily, pretože jej účinky bývajú pomalé a nepriame. Ale ignorovať alebo zanedbávať by bola vážna strategická a analytická chyba. V protiklade k tvrdej sile mäkká sila nepreferuje možnosť použitia vojenskej sily, ale možnosť spolupráce; v súperení nepoužívať vojenskú silu, ale silu myšlienok.

Malé štáty sa budú sústreďovať na priamu i nepriamu inštitucionálnu moc, a budú preferovať presvedčovacie nástroje štátu (Soft Power), multilaterálnu spoluprácu.

Ich strategickým cieľom bude získať plnohodnotné členstvo a bezpečnostné garancie v systéme kolektívnej bezpečnosti a kolektívnej obrany.

Časť II PRÍPADOVÉ ŠTÚDIE

4 BEZPEČNOSTNÁ KULTÚRA SLOVENSKA

Slovenská republika a jej politická reprezentácia začala od momentu svojho vzniku definovať svoju bezpečnostnú politiku. Prvé pokusy o hodnotenie postavenia Slovenska v stredoeurópskom prostredí, prezentované v tlači a na odborných konferenciách a seminároch, boli ovplyvnené určitou mierou subjektivismu a orientáciou na hodnotenie vzťahov so susednými štátmi, bez nadväznosti na širšie okolie Slovenskej republiky.

Metodický proces tvorby bezpečnostnej politiky sa započal (*začal*) prijatím dokumentu Základné ciele a zásady národnej bezpečnosti Slovenskej republiky. V dokumente bol definovaný národný záujem Slovenskej republiky, faktory ovplyvňujúce realizáciu národného záujmu, bol precizovaný pojem národná bezpečnosť; významnú časť dokumentu tvorili vymedzenie cieľov a zásad národnej bezpečnosti Slovenskej republiky.

V poradí druhý dokument, Bezpečnostná stratégia Slovenskej republiky, prijatý v roku 2001, priniesol posun vo formovaní bezpečnostnej a obrannej politiky Slovenskej republiky. Hlavný dôraz bol položený na proklamovanie snahy o integráciu do NATO a EÚ ako životného záujmu Slovenskej republiky. (Ušiak, 2020).

V Bezpečnostnej stratégii Slovenskej republiky, schválenej Národnou radou SR 27. 9. 2005 a z nej vychádzajúcej Obrannej stratégii Slovenskej republiky, schválenej Národnou radou SR 23. 9. 2005, sa Slovensko identifikuje ako súčasť euroatlantického priestoru, čím vlastne deklaruje svoje bezpečnostné prostredie ako jeden geografický celok. Svoj príspevok k formovaniu stabilného a predvídateľného bezpečnostného prostredia deklaruje aktívnym prístupom k spoluvytváraníu a implementovaniu spoločnej zahraničnej a bezpečnostnej politiky EU, spolupodielaní sa na efektívnom systéme kolektívnej obrany v rámci NATO a aktívnou účasťou na riešení konfliktov a krízových situácií vo svete.

V návrhu bezpečnostnej stratégie z roku 2017 je zdôrazňovaný význam aktívneho členstva Slovenskej republiky v medzinárodných organizáciách

a osobitne v EÚ a NATO, ktoré sú definované ako základné piliere bezpečnosti a prirodzeným priestorom pre realizáciu bezpečnostnej politiky a zároveň inštitucionálnym vyjadrením civilizačnej príslušnosti Slovenska.

Bezpečnostná stratégia Slovenskej republiky, prijatá v roku 2021 pomenúva hodnoty Slovenskej republiky, ako aj zásady, východiská a záujmy Slovenskej republiky v oblasti bezpečnostnej politiky. Na základe zhodnotenia bezpečnostného prostredia formuluje bezpečnostnú politiku Slovenskej republiky a určuje jej ciele, spôsoby a nástroje na jej realizáciu takým spôsobom, aby vytvárala predpoklady pre bezpečnosť, stabilitu, prosperitu a rozvoj Slovenskej republiky a jej občanov.

Vynára sa otázka, aký bol teoretický, historický a politický základ týchto bezpečnostno-politických dokumentov, tvoriacich jadro bezpečnostnej politiky štátu. Vychádzali ich tvorcovia zo známych postulátov bezpečnostnej kultúry, alebo boli formované partikulárnymi záujmami politických lídrov? Bola pri formulovaní bezpečnostných cieľov a zámerov uplatňovaná adekvátna miera aspektov bezpečnostnej kultúry?

Pri podrobnejšom pohľade na bezpečnostno-politické dokumenty Slovenska sa potvrdzuje téza, že prístup k zaistovaniu národnej bezpečnosti nie je statický; skutočne sa môže časom meniť podľa toho, ako sú získané, prijaté a spracované nové skúsenosti štátu. Inými slovami, mení sa postupne tak, ako politická reprezentácia reaguje na výzvy zvnútra i zvonka svojho bezpečnostného prostredia. Pričom tieto reakcie bývajú v značnej miere determinované národnou a štátnou identitou, hodnotovým systémom, akceptovanými normami bezpečnostného správania i percepciou medzinárodného postavenia štátu.

Z hľadiska potrieb skúmania bezpečnostnej kultúry budeme analyzovať štyri premenné národnej bezpečnostnej kultúry: identitu, hodnoty, normy a optiku vnímania.

4.1 Identita

V teoreticko-analytickej časti sme konštatovali, že identita štátu má dve dimenzie:

- vnútornú dimenziu, ktorá sa týka reprezentácií a zodpovedajúcich presvedčení, ktoré zastávajú elity a široká verejnosť v rámci samotného štátu,
- vonkajšiu dimenziu, ktorá prezentuje vnímanie a názory o tomto štáte medzi elitami a verejnosťou v iných štátoch.

4.1.1 Vnútorná dimenzia identity štátu

Vnútorná dimenzia identity štátu vyjadruje pohľad národného štátu na seba, zahŕňa črty jeho národného charakteru, jeho zamýšľané regionálne a globálne úlohy a jeho vnímanie prípadného osudu. Identitu vyjadrujú odpovede na otázky: „Odkiaľ prichádzame?“ „Kto sme?“, „Kam patríme?“, „Kam smerujeme?“

Asi najčastejšie zažitým pohľadom na vývoj Slovákov ako národa sú otázky pôvodu Slovákov, ich najstarších dejín. Odpoveď na otázku o „pravlasti“ Slovanov nie je dodnes jednoznačne a nespochybniteľne zodpovedaná. Existuje niekoľko teórií o pôvode Slovanov na území dnešného Slovenska, z nich dve hlavné sú autochtónna a migračná.

Podľa **autochtónnej teórie** pochádzajú Slovania priamo zo strednej Európy. Podrobne túto teóriu analyzujeme v podkapitole „Mýty o pôvode Slovákov“.

Oveľa pravdepodobnejšia je **migračná teória** predpokladajúca v zásade jednorazový príchod slovanských osadníkov do strednej Európy pravdepodobne niekedy okolo počiatku 6. storočia. Otázka pôvodu a „pravlasti Slovanov“ však nie je dodnes vyriešená, spoločná pravlasť sa najčastejšie umiestňuje do východnej Európy alebo na východ Poľska.

Pôvodom Slovanov sa zaoberá pomerne veľká skupina bádateľov a táto otázka stále predstavuje neuzavretú tému. Pre výskyt Slovanov na našom území platí podľa Štefanovičovej (2000): „*Od 4. storočia začali naším územím prechádzať rôzne vlny germánskych kmeňov v čase tzv. veľkého sťahovania národov, ktoré čiastočne vieme archeologicky identifikovať, ale o Slovanoch archeologické pamiatky nemáme. Tie sa objavujú až od 6. storočia, tak ako to zaznamenali súveké pramene, Jordanes, Prokopios a iné.*“

Pre seriózne zodpovedanie otázky príchodu našich predkov na dnešné Slovensko je teda nevyhnutné opierať sa o vedecky spracované výpovede dobových materiálov a archeologické nálezy. Na základe toho môžeme potom stanoviť, že Slovania prenikli na dnešné Slovensko na prelome 5. a 6. storočia čím v podstate položili etnický základ budúceho Slovenska (Steinhübel, 2005, s. 24). Prvopočiatok etnického základu pochopiteľne neznamená vytvorenie resp. založenie Slovenska.

Historický vývoj spomenutého etnika bol od 9. storočia konfrontovaný a koexistoval s ďalším etnikom maďarským. V tejto koexistencii po zániku Veľkej Moravy Slovania „*ktorí žili v jednom štáte s neslovanskými Maďarmi, potrebovali sa od nich odlíšiť menom. Stačilo ak používali pôvodné širšie pomenovanie – Slovania (vtedy Slovieni, Sloveni). Preto si ho prisvojili a stalo sa ich národným menom. ...Ludí pochádzajúcich alebo žijúcich v tomto prostredí zo slovenského územia (označovaných ako Sclavus, Sclavi, Slavus Slavi, Tóth, Slovyenyn a od zač. 15. stor. Slovak) môžeme označovať za Slovákov*“ (Steinhübel, 2005, s. 26). V tomto svetle je zrejmé, že nemožno presne stanoviť historický medzník vzniku pomenovania Slovákov, ale musíme ho nahradiť procesom vzniku.

Procesy etnogenézy a štátotvorného procesu je možné zviazať s prvou tretinou 9. storočia a s existenciou Pribinovho kniežatstva, ktoré bolo súčasťou Veľkej Moravy. Od tohto obdobia je možné hovoriť o slovenskom, resp. staroslovienskom osídlení Slovenska. Po páde Veľkej Moravy okolo r. 906 – 907 boli Slovania na území dnešného Slovenska postupne ovládnutí Maďarmi a neskôr, od r. 1018 sa stali súčasťou stredovekého Uhorského kráľovstva.

Treba povedať, že pomenovanie Slovákov vzniklo na prelome 14. a 15. storočia z pomenovania slovenského etnika Slovan/Sloven/Slovien. Popredný slovenský historik R. Marsina (Hulínek, 2016) o tom hovorí: „*Pôvodným etnonymom tohto spoločenstva bolo Sloven, ktoré sa najneskôr v 15. storočí transformovalo pod cudzím vplyvom (zrejme pražskej univerzity – pozn. autora) na Slovákov.*“¹¹

¹¹ Najstarší dokument s použitím pomenovania „Slovák“ pochádza z Bardejova z roku 1444.

Národná emancipácia Slovákov sa začala v 18. storočí v období Osvietenstva, ktoré bolo žičlivé pre formovanie moderných národov, mnohí učitelia sa zaoberali definovaním národa a jeho znakov. Významné počiny pochádzajú aj zo slovenského prostredia. Tak napr. Ján Baltazár Magin (1681 – 1735) napísal v r. 1723 *Apológiu čiže Obranu Slovákov*, v latinskom jazyku prvú národnú obranu Slovákov. Rozvinul autochtónnu teóriu o slovanskom osídlení na začiatku Stredoveku v priestore dnešného Slovenska. Dokazoval, že Slovania sú pôvodným obyvateľstvom Uhorska, ktorí pohostinne prijali Maďarov.

Slovenský barokový spisovateľ a evanjelický kňaz Daniel Krman (1663 – 1740) počas pobytu na švédskom kráľovskom dvore v r. 1709 hovorí o dvojitom (štátnom) národe maďarskom a slovensko-českom, čím prezentoval nárok pre etnický slovenský národ na nejakú mieru politickej identity (Buzalka, 2023).

V prvej polovici 19. storočia sa v kruhoch ruskej inteligencie rozšírila myšlienka slavianofilstva, ktorej cieľom bolo kultúrne povznesenie Slovanov a ich pripútanie k Rusku, čo zodpovedalo imperiálnym zámerom ruskej vlády. Úsilie o kultúrne zjednotenie 70 miliónov Slovanov dostalo pomenovanie panslavizmus. Prvými intelektuálmi, ktorí propagovali myšlienku panslavizmu, sa stali Adam František Kollár, Pavol Jozef Šafárik a aj Ján Palárik. Najvýraznejším predstaviteľom panslavizmu na Slovensku v 2. polovici 19. storočia bol Svetozár Hurban Vajanský (Martinkovič, 2005).

V národno-emancipačnom procese sú dôležití predovšetkým Štúrovci. V revolučných udalostiach stáli na strane cisára Františka Jozefa I. Uzavreli s ním dohodu o autonómii Slovenska výmenou za pomoc pri potlačení maďarskej revolúcie. Cisár nedodrжал svoje slovo a Štúr sa presvedčil o tom, že spolupráca s monarchiou nie je možná. Dôveru upriamil na Rusko. V diele „*Slovanstvo a svet budúcnosti*“ sa dokonca otvorene prikláňa k anexii územia Slovenska pod správu cárskeho Ruska (Štúr, 1993)¹².

Hoci spolužitie slovenského obyvateľstva s maďarským nebolo bez problémov, po prijatí zákona o Rakúsko-uhorskom vyrovnaní v r. 1867

¹² Dielo *Slovanstvo a svet budúcnosti* napísal Eudovít Štúr po nemecky – *Das Slawenthum und die Welt der Zukunft*, v r. 1853. Potom bolo vydané v dvoch ruských prekladoch. Prvý raz po slovensky vyšiel v preklade J. V. Ormisa roku 1973.

homogenizačná politika uhorských politických kruhov sa cielene zameriavala na elimináciu nemaďarských politických elít, likvidáciu kultúrnych, hospodárskych a vzdelávacích spolkov, ktoré pokladala za ohrozenie územnej jednoty krajiny. Pre Slovákov to znamenalo zrušenie Matice slovenskej a slovenských gymnázií, Apponyiho zákony a maďarizáciu školstva. Ján Lajčiak vo svojom životnom diele Slovensko a kultúra, hodnotí situáciu Slovákov takto: „Slováci žijú v krajine, v ktorej politickú moc má v rukách taký národ, ktorý čo sa týka pôvodu a reči a jeho charakteru je úplne cudzí a voči Slovensku nepriateľsky naladený“ (Lajčiak, 1994).¹³

Jednoznačnú prevahu získal projekt prebudovania Uhorska na centralizovanú krajinu tvorenú jedným politickým uhorským/maďarským národom. Podľa štatistických údajov z uhorských sčítaní obyvateľstva na územie dnešného Slovenska je zreteľný pokles Slovákov, presnejšie ľudí, ktorí sčítacím komisárom uviedli slovenčinu ako svoj materinský jazyk. Od roku 1880, keď sa prvý zisťoval materinský jazyk až do roku 1910 podiel Slovákov klesal 1880 – 63,08 %, 1890 – 62,12 %, 1900 – 60,69 %, 1910 – 57,66 %. Podiel Maďarov na dnešnom území Slovenska stúpol z 22,1 % v roku 1880 na 30,3 % v roku 1910 (Šoltés, 2017).

Vypuknutie prvej svetovej vojny v lete 1914 prinieslo oživenie slovenskej otázky. Keď priebeh vojny naznačoval, že Nemecko a Rakúsko-Uhorsko vojnu prehrajú, začali sa vytvárať rôzne úvahy o možnostiach zmeny postavenia Slovákov v Európe.

Koordináciou slovenských a českých vlastencov v zahraničnom odboji a spolkov zahraničných Slovákov sa podarilo 28. októbra 1918 utvoriť dočasnú československú vládu a československý Národný výbor v Prahe vydal zákon o vzniku ČSR.

V Turčianskom sv. Martine sa 30. októbra 1918 konalo verejné zhromaždenie, na ktorom bola prijatá deklarácia, v ktorej sa Slováci jasne prihlásili k spoločnému štátu s Čechmi.

¹³ Dielo Slovensko a kultúra bolo prvým pokusom o vedecký prístup k realite slovenského života. Pôvodne bolo vydané v r.1921.

Vznik prvej Československej republiky (ČSR) znamenal pre Slovákov radikálnu zmenu. Z národa, ktorý v Rakúsko-Uhorsku nemal právo na existenciu, sa stal jeden zo štátotvorných národov. Túto situáciu hodnotil britský historik a publicista Robert William Seton-Watson (známy aj ako Scotus Viator) takto: „...v zime 1918/1919 sloboda spadla slovenskému národu do lona, ako zrelé ovocie...“, hoci podľa jeho názoru „...Slováci sú ešte nie zrelí na úplnú slobodu“... pretože: „...kto roky a roky nosil okovy... nebude vedieť ju upotrebovať.“ (Setton-Watson, 1924, s. 6)¹⁴ Príčinu vidí v tom, že Slováci sami bez pomoci si nemôžu zabezpečiť administráciu a vládu, lebo maďarská politika nedovolila Slovákom vychovať si svoju inteligenciu a svojich úradníkov. Preto spolužitie s vyspelejším a emancipovanejšími Čechmi je jediným riešením.

Postupom času sa však medzi slovenskou elitou prejavovala akási rozladenosť a na program sa dostávala otázka autonómie Slovenska. Medzi Slovákami vzrastal počet tých, ktorí neboli spokojní s dominantnou úlohou Čechov v štáte a začínali novú republiku vnímať ako zámenu predošlej podriadenosti voči Budapešti za podriadenosť voči Prahe. Preto na Slovensku narastali preferencie nacionalistických politických strán, predovšetkým Hlinkovej slovenskej ľudovej strany

Vznik samostatného Slovenského štátu 14. marca 1939 bol výsledkom pôsobenia viacerých faktorov. Mníchovská dohoda a pragmatický postoj západných demokratických veľmocí umožnili geopolitický prienik nacistického Nemecka do strednej Európy. Pri svojej agresii voči československému štátu využilo na jeho rozbitie aj národnoemancipačný proces slovenského národa, ktorý bol reálnym faktom, hoci limitom slovenských štátoprávných ambícií bola dovtedy len autonómia v rámci väčšieho štátneho celku. Vzhľadom na svoju dynamiku v medzivojnovom dvadsaťročí však obsahoval v sebe potenciál evolučne dospieť až k samostatnej štátnosti.

Po 2. svetovej vojne Slováci opäť vytvorili spoločný štát s Čechmi. Slovensko už počas vojny vyjadriло túžbu po spoločnom štáte s Čechmi, v ktorom by Slováci mali rovnoprávne postavenie. Slovensko mala riadiť Slovenská

¹⁴ Pri citovaní je zachovaný jazyk publikácie.

národná rada a Zbor povereníkov. Postavenie Slovenska v ČSR sa však postupne v rokoch 1945 – 1948 menilo. Od roku 1950 viedla komunistická strana sústavný boj proti tzv. slovenskému buržoáznemu nacionalizmu. Za jeho prejav boli označené všetky slovenské úsilia o rovnoprávnosť v štátnej, hospodárskej i kultúrnej oblasti. Postupne boli obmedzené právomoci slovenských národných orgánov a republika bola znovu riadená centralisticky z Prahy. Politický systém sa budoval na prísnom centralistickom princípe. Znamenalo to ďalšie obmedzenie právomoci slovenských národných orgánov. Roku 1960 bol rozpustený Zbor povereníkov a SNR sa stala len formálnou inštitúciou. Situácia sa zmenila až prijatím Ústavného zákona č. 143/1968 Zb. o československej federácii v októbri 1968. Slovenská národná rada sa januárom 1969 stala parlamentom Slovenskej socialistickej republiky.

Rok 1989 priniesol okrem zmeny politického režimu aj posun v riešení otázky slovenskej štátnosti. Snahy vtedajšej slovenskej politickej reprezentácie boli prezentované ako získať „hviezdičku“ na európskej vlajke a „stoličku“ v európskom parlamente¹⁵. Pomlčková vojna v roku 1990 bola prvým signálom, že spoločný štát Čechov a Slovákov nemusí vydržať¹⁶. Ukončením sporov o názov spoločného štátu bolo prijatie nového názvu spoločného štátu Česká a Slovenská Federatívna Republika (ČSFR) Federálnym zhromaždením 20. apríla 1990.

Ambície slovenskej politickej reprezentácie, tým ale neboli uspokojené a výsledkom bolo prijatie Deklarácie SNR o zvrchovanosti Slovenskej republiky zo 17. júla 1992 v znení: *„že tisícročné úsilie slovenského národa o svojbytnosť sa naplnilo. V tejto historickej chvíli deklaruje prirodzené právo slovenského národa na sebaurčenie tak, ako to zakotvujú aj všetky medzinárodné dohody a zmluvy o práve národov na sebaurčenie. Uznávajúc právo národov na sebaurčenie, vyhlasujeme, že aj my si chceme slobodne utvárať spôsob a formu národného a štátneho života ... Touto deklaráciou Slovenská národná rada*

¹⁵ KDĽH a jej predseda, Ján Čarnogurský, už v roku 1990 nastolili túto koncepciu, ktorej cieľom bolo, aby Slovensko už ako samostatný politický subjekt vstúpilo spolu s Českou republikou do Európskej únie.

¹⁶ Vo Federálnom zhromaždení sa viedol spor o názve štátu. Názov Československá republika bol Slováckmi odmietnutý, neskôr bol schválený názov Česko-slovenská federatívna republika.

vyhlasuje zvrchovanost Slovenskej republiky ako základ suverénneho štátu slovenského národa.“ (Deklarácia...)

1. januára 1993 vznikla Slovenská republika. Slováci si začali vládnuť sami.

Slovenská politická reprezentácia od počiatku existencie štátu vyjadrovala ako svoj cieľ dosiahnuť plnú integráciu do Európskej únie a NATO. Už v programovom vyhlásení vlády v r.1994 bolo konštatovaný cieľ nadviazať na doterajšiu politiku zblížovania Slovenskej republiky s európskymi a transatlantickými politickými, bezpečnostnými a ekonomickými štruktúrami, zintenzívniť ju a zdôrazniť naše predsavzatie stať sa plnoprávnou súčasťou týchto zoskupení.

V Programovom vyhlásení vlády z r.1998 bolo smerovanie Slovenskej republiky deklarované ako dosiahnuť členstvo v OECD, zaradenie Slovenskej republiky do prvej skupiny štátov pre rozšírenie EÚ a získať plnohodnotné členstvo v NATO.

Napriek formálne deklarovanému integračnému cieľu bolo Slovensko v období nacionalistického autoritárskeho režimu bývalého premiéra Vladimíra Mečiara označené za „čiernu dieru Európy“ a kvôli nepriaznivému vnútropolitickému vývoju a činom Mečiarových vlád bolo z prvého kola rozširovania NATO a členstva v Európskej únii vylúčené, pretože nespĺňalo demokratické kritériá oboch subjektov. Integračné ciele sa podarilo splniť v období vlád Mikuláša Dzurindu a členom EÚ a NATO sa Slovensko stalo v r. 2004. Spolu s akceptovaním Slovenska v ostatných medzinárodných organizáciách sa Slovensko pevne ukotvilo v medzinárodnom systéme ako jeho plnoprávny a suverénny člen.

4.1.2 Vonkajšia dimenzia identity štátu

Aj keď si to neradi priznávame, Slovensko a Slováci sú, najmä pre vzdialenejšiu cudzinu, *terra incognita*.

Slovensko, až do vzniku Československa v r. 1918, nebolo na politickej mape Európy. Slováci ako národ boli podľa Otovho náučného slovníka z r. 1906:

„lid pilný, vytrvalý a skromný, ale také vzdorovitý, umíněný, konzervativní, k inteligentům nedůvěřivý, houževnatě lnou na mateřštině...“

Problém s identifikáciou Slovenska bol aj po vzniku samostatného Slovenska. Počas pobytu autora v NATO School v bavorskom Oberammergau v r.1998 chválil nórsky kolega výbornú dovolenku pri našom mori. Po objasnení, že Slovensko neleží pri žiadnom mori sme došli k záveru, že bol zrejme v Slovinsku.

K zámene Slovenska so Slovinskom došlo aj počas summitu Bush-Putin v Bratislave v r. 2005. Svetové agentúry monitorujúce cestu prezidenta Busha ukončili dráhu letu jeho lietadla v Slovinsku namiesto v Bratislave.

Napriek tomu sa Slovensko predsa len dostalo do povedomia širokej svetovej verejnosti. A to najmä v súvislosti so spomínaným summitom Bush-Putin v Bratislave v r. 2005, alebo počas predsedníctva Slovenska v rade EÚ v r. 2016, resp. v súvislosti s organizovaním Majstrovstiev sveta v ľadovom hokeji v r. 2011 a 2019, alebo pri organizovaní Svetového pohára v alpskom lyžovaní v Jasnej.

Aby sme bolo objektívni, musíme uviesť, že Slovensko sa pozitívne uviedlo do svetového spoločenstva národných štátov aj vďaka kultivovanému prístupu k rozdeleniu spoločného štátu.

Pri pohľade zvonka je teda Slovensko vnímané ako relatívne malý, unitárny a suverénny štát v strednej Európe s otvorenou a na export orientovanou a liberalizovanou ekonomikou, plne integrovaný do európskych a transatlantických politických, hospodárskych a bezpečnostných štruktúr. Už počas prvého dňa existencie samostatnú SR diplomaticky uznalo 93 štátov sveta, medzi nimi Spojené štáty, Rusko, Francúzsko, Nemecko, Spojené kráľovstvo a Čína. V prvých januárových dňoch roku 1993 sa SR stala členom Svetovej banky či Organizácie Spojených národov. V marci sa SR stala členom Stredoeurópskeho združenia voľného obchodu a 30. júna toho istého roku členom Rady Európy. Členským štátom NATO sa SR stala 29. marca 2004 a od 1. mája toho istého roku je aj členom Európskej únie.

Slovenská republika je okrem toho spolu s Českou republikou, Poľskou republikou a Maďarskom, členom regionálneho združenia Vyšehradská skupina

(V4). Slovenská republika je spomedzi štátov združených vo Vyšehradskej skupine najviac integrovanou krajinou v rámci Európskej únie. Od 21. decembra 2007 je Slovensko členom Schengenského priestoru a od 1. januára 2009 aj členom eurozóny, a to ako jediná krajina z členských štátov V4. Oficiálnou menou na Slovensku je euro.

Podrobnejšie budeme vnímanie Slovenska z pohľadu zahraničiaci analyzovať v podkapitole Optika vnímania.

4.1.3 Kolektívna pamäť

Skúmanie kolektívnej pamäti, ako pamäte skupiny, ktorá existuje mimo skupiny, ale má silné vnímanie na ich vnímanie minulosti, je dôležitým prvkom skúmania identity. Kolektívna pamäť v sebe zahŕňa udalosti a osobnosti z histórie spoločnosti, ako aj symboly, ktoré spoločnosť uznáva.

Podľa výsledkov výskumu, ktorý uskutočnilo Národné osvetové centrum (Mrva, 2018), sú z udalostí v našej histórii najpozitívnejšie vnímané vznik Slovenskej republiky v roku 1993, Slovenské národné povstanie v r. 1944, „nežná revolúcia“ v r. 1989 a vstup Slovenska do Európskej únie v r. 2004. Naopak, najnegatívnejšie sú vnímané transporty Židov do koncentračných táborov, obsadenie Československa vojskami Varšavskej zmluvy v r. 1968 a arizácia židovského majetku počas vojnového Slovenského štátu.

Najuznávanejšie historické osobnosti pre Slovákov sú Ľudovít Štúr, Alexander Dubček a Milan Rastislav Štefánik, ale vzácna zhoda je aj na osobnosti Márie Terézie. V ankete „Najväčší Slovák“, ktorá bola organizovaná od 1. novembra do 20. decembra 2018, titul Najväčší Slovák hlasovanie divákov prisúdilo generálovi Milanovi Rastislavovi Štefánikovi, medzi ďalšie významné osobnosti boli zaradení Ľudovít Štúr, kňaz Anton Srholec, kňaz Andrej Hlinka, vierozvestcovia Cyril a Metod a politik Alexander Dubček.

Pokiaľ budeme analyzovať, ktoré udalosti z novodobých dejín sa najviac uchovali v pamäti Slovákov a sú pozitívne hodnotené, tak je to najmä SNP (63 %), zmena politického režimu a vznik samostatnej SR (obe 61 %), Nežná revolúcia v r. 1989 (58 %), vstup SR do EÚ (55 %) a prijatie eura (48 %).

Z hodnotenia historických udalostí a osobností vidno, že mnohé z nich sú dodnes dôležitými formujúcimi silami identity spoločnosti. Ich vnímanie sa prenáša z generácie na generáciu a tvorí pevnú súčasť spoločného príbehu, spoločnej kultúry.

Kolektívna (historická) pamäť národa, to ako sa ten-ktorý národ vyrovná so svojou minulosťou, či si prizná chyby alebo šíri sebaoslavné alebo sebaospravedlňujúce mýty, je mimoriadne dôležité pre utváranie ďalších postojov.

4.2 Hodnoty

Hodnota je vlastnosť, ktorú jedinec alebo sociálna skupina prisudzuje určitému objektu, situácii, udalosti alebo činnosti v spojitosti s uspokojovaním svojich potrieb a záujmov. Hodnoty a hodnotová orientácia zohrávajú dôležitú úlohu jednak v každodennom živote, usmerňujú správanie, ovplyvňujú rozhodovanie.

Analýzou hodnôt sa môžeme zaoberať buď v rovine jednotlivca, alebo štátu. Zovšeobecnením štatistických údajov z výskumu hodnôt jednotlivcov môžeme získať reprezentatívnu informáciu o hodnotách celej slovenskej spoločnosti.

Tak napr. z výskumu organizovaného Národným osvetovým centrom¹⁷ vyplýva, že najzastúpenejšou skupinou podľa hodnotovej orientácie sú konzervatívci (takmer 2/3 respondentov), pričom najdominantnejšími zložkami konzervatívnej hodnotovej orientácie sú *bezpečnosť a tradície* (Mrva, 2018).

Konzervatívna hodnotová orientácia sa odzrkadlila aj v preferencii takých hodnôt, ako zdravie, rodina a priateľstvo, výrazná je preferencia dodržiavanie tradícií, príslušnosť k národu, pričom medzi týmito dvoma existuje silná korelácia. Zvláštnosťou je, že aj keď sa 80 % obyvateľov Slovenska hlási

¹⁷ Základný súbor výskumu tvorilo obyvateľstvo Slovenskej republiky nad 16 rokov a výskumný súbor 1008 respondentov.

k nejakej cirkvi, náboženstvo považuje za dôležitú hodnotu len tretina respondentov (najmä hlboko veriaci starší respondenti).

Pri deskripcii hodnôt Slovenskej republiky vychádzame z formulácií uvedených v zásadných dokumentoch, akými sú Bezpečnostné stratégie SR.

Prvé deklarovanie hodnôt SR nachádzame v Bezpečnostnej stratégii z r. 2001, kde sa uvádza: „*Slovenská republika uznáva, presadzuje a ochraňuje demokraciu, princíp zákonnosti, dodržiavanie základných ľudských práv a slobôd v súlade so zásadami Charty Organizácie Spojených národov a ďalšími medzinárodnými dokumentmi*“.¹⁸

Ďalšie ucelené vyjadrenie hodnôt SR môžeme nájsť v Bezpečnostnej stratégii z r. 2005, kde sa uvádza, že Slovenská republika „... *vyznáva hodnoty slobody, mieru, demokracie, právneho štátu, spravodlivosti, plurality, solidarity a ľudských práv a základných slobôd.*“¹⁹

V Bezpečnostnej stratégii SR z roku 2021 je deklarované: „*Slovenská republika je nezávislý, zvrchovaný, demokratický a právny štát, ktorý sa hlási k univerzálnym hodnotám a zásadám slobody, pluralitnej demokracie, ľudských práv a slobôd, spravodlivosti, ľudskej dôstojnosti, solidarity a trhovej ekonomiky... Slovenská republika ...plne rešpektuje a presadzuje dodržiavanie medzinárodného práva a medzinárodný poriadok založený na pravidlách, zásadu mierového spolunažívania národov a mierového riešenia sporov medzi štátmi, územnú celistvosť a politickú nezávislosť štátov, ich právo na individuálnu alebo kolektívnu obranu, ako aj slobodnú voľbu byť členom medzinárodných organizácií.*“²⁰

Presadzovaním týchto bazálnych hodnôt chce Slovenská republika zabezpečiť svoje životne dôležité bezpečnostné záujmy, ku ktorým patrí „... *zachovanie jej nezávislosti, zvrchovanosti, územnej celistvosti a nedotknuteľnosti hraníc, právneho štátu a demokratického ústavného zriadenia, ako aj ochrana života a zdravia, základných práv a slobôd jej*

¹⁸ https://www.mosr.sk/data/files/5002_2001-bezpecnostna-strategia-sr-final.pdf

¹⁹ https://www.mosr.sk/data/files/4264_bezpecnostna-strategia-sr-2005.pdf

²⁰ https://www.mosr.sk/data/files/4263_210128-bezpecnostna-strategia-sr-2021.pdf

obyvateľov“.²¹ Na ochranu a presadzovanie životne dôležitých bezpečnostných záujmov Slovenská republika použije všetky zákonné postupy a prostriedky, v súlade s medzinárodným právom, svojimi spojeneckými a ďalšími záväzkami.

Hodnoty, reálne uznávané a presadzované politickou reprezentáciou Slovenskej republiky, môžeme posudzovať aj podľa nasledujúcich kritérií:

- unilateralizmus vs. multilateralizmus, ktoré vyjadrujú, či sa lídri starajú len o zaistenie svojej bezpečnosti, alebo majú záujem o riešenie bezpečnosti s partnermi v rámci organizácií kolektívnej obrany a bezpečnosti;
- miera akceptácie rozdelenia moci v medzinárodnom politickom systéme, teda či je vnímané legitímne alebo nelegitímne a jeho vplyv na reálnu globálnu bezpečnosť;
- akceptácia neistoty, rizika, prejavujúca sa v pochopení potreby inštitúcií a organizácií zaisťujúcich rešpektovanie a dodržiavanie, ale aj vymáhanie medzinárodného práva a sankcionovania jeho porušovania;
- vzťah k neseniu vlastnej zodpovednosti za bezpečnosť aj v širšom regionálnom prostredí, ochota byť solidárnym pri poskytovaní pomoci ohrozeným v súlade s Chartou OSN;
- orientácia na budúcnosť, schopnosť budovať bezpečnostné vzťahy umožňujúce v dlhšom časovom horizonte zaisťovať nielen národnú, ale aj medzinárodnú bezpečnosť.

4.3 Normy

Normy vo všeobecnosti predstavujú akceptované a očakávané spôsoby správania sa štátu. Hodnotenie noriem môže objasniť, prečo sú niektoré racionálne prostriedky na dosiahnutie konečného cieľa odmietnuté ako neprijateľné, aj keď by boli dokonale efektívne. Prijaté a akceptované normy vyjadrujú, či pri analýze nákladov a výnosov z konania štátu v oblasti bezpečnosti sa uprednostňujú materiálne a/alebo ideové, morálne či iné duchovné faktory, ktoré sa vyberajú pred ostatnými.

Základné normy, ktorými sa Slovenská republika riadi v oblasti bezpečnosti, sú definované v Ústave Slovenskej republiky, kde je konštatované,

²¹ Tamtiež.

že: „...uznáva a dodržiava všeobecné pravidlá medzinárodného práva, medzinárodné zmluvy, ktorými je viazaná, a svoje ďalšie medzinárodné záväzky.“

Určujúcou normou bezpečnostnej politiky Slovenskej republiky je zachovať mier a bezpečnosť štátu, najmä brániť svoju zvrchovanosť, územnú celistvosť, nedotknuteľnosť hraníc a demokratický poriadok, chrániť život a zdravie osôb, základné práva a slobody, majetok a životné prostredie a plniť záväzky vyplývajúce z členstva v organizácii vzájomnej kolektívnej bezpečnosti a z medzinárodných zmlúv, ktorými je Slovenská republika viazaná.

V Bezpečnostnej stratégii Slovenská republika deklaruje *„rešpektovanie, presadzovanie a dodržiavanie medzinárodného práva a medzinárodný poriadok založený na pravidlách, zásadu mierového spolunažívania národov a mierového riešenia sporov medzi štátmi, územnú celistvosť a politickú nezávislosť štátov, ich právo na individuálnu alebo kolektívnu obranu, ako aj slobodnú voľbu byť členom medzinárodných organizácií.“*²²

Slovenská republika ako malý štát s limitovanou vojenskou silou sa bude primárne orientovať na riešenie prípadných sporov podľa medzinárodného práva, pričom bude využívať benefity vyplývajúce z jej členstva v systéme kolektívnej obrany a kolektívnej bezpečnosti. Vstup do ozbrojeného konfliktu, teda použitie ozbrojeného násillia, je krajná možnosť riešenia medzinárodného konfliktu. Právo rozhodnúť o použití ozbrojeného násillia (vyhlásiť vojnu) má *prezident Slovenskej republiky na základe rozhodnutia Národnej rady Slovenskej republiky len za podmienky, že Slovenská republika je napadnutá cudzou mocou, ktorá jej vypovedala vojnu, alebo ktorá bez vypovedania vojny narušila jej bezpečnosť, alebo za podmienky, že vypovedaním vojny Slovenská republika plní záväzky vyplývajúce z členstva v organizácii vzájomnej kolektívnej bezpečnosti alebo z medzinárodnej zmluvy o spoločnej obrane proti napadnutiu.*²³

Z analýzy mocenského potenciálu Slovenskej republiky vyplýva, že Slovenská republika bude pri zaisťovaní svojej bezpečnosti uprednostňovať mierové prostriedky riešenia sporov, prevenciu, odstrašenie, bude si uplatňovať

²² Bezpečnostná stratégia Slovenskej republiky 2021, čl. 5.

²³ Ústavný zákon č. 227/2002 Z. z. o bezpečnosti štátu v čase vojny, vojnového stavu, výnimočného stavu a núdzového stavu v znení neskorších predpisov, čl. 2.

právo na individuálnu alebo kolektívnu obranu, zaistiť svoju obranu v súlade s medzinárodným právom.

4.4 Optika vnímania

V kontexte posudzovania tejto premennej bezpečnostnej kultúry Slovenskej republiky budeme analyzovať jej vnímanie vonkajšieho bezpečnostného prostredia a v druhom poradí, ako je vnímaná Slovenská republika zvonka.

4.4.1 Vnímanie vonkajšieho bezpečnostného prostredia

V preambule Bezpečnostnej stratégie 2021 je konštatované, že svet sa zmenil, stal sa menej stabilným, predvídateľným, a tým aj menej bezpečným.

Medzi činitele, ktoré zásadným spôsobom z globálneho hľadiska ovplyvňujú bezpečnostné prostredie Slovenskej republiky patria najmä nízka predvídateľnosť vývoja v prostredí, nerešpektovanie a erózia medzinárodného práva, pretrvávajúce používanie ozbrojenej sily v medzinárodných vzťahoch, zvyšovanie a modernizácia kapacít a bojových potenciálov nielen vyspelých štátov, ale aj neštátnych aktérov, narastanie hybridných a kybernetických hrozieb, dezinformácie a škodlivá strategická propaganda, ako aj ďalšie nevojenské hrozby.

Kontinentálne bezpečnostné prostredie a bezpečnostná situácia v ňom sa zásadne zhoršili v dôsledku násilného narušenia zvrchovanosti, územnej celistvosti a nedotknuteľnosti hraníc Ukrajiny, násilné pričlenenie časti jej územia k Ruskej federácii. Okrem toho negatívny vplyv na bezpečnostnú situáciu v Európe majú aj ďalšie ozbrojené konflikty v regióne východnej Európy a na Balkáne, nestabilita v regiónoch Blízkeho a stredného Východu. Z politických činiteľov treba brať do úvahy narastajúci vplyv strán a hnutí krajnej pravice a populistov v európskych štátoch, čo pri ich očakávanom volebnom výsledku vo voľbách do Európskeho parlamentu môže zásadne ovplyvniť realizáciu európskych bezpečnostných politik a stratégií.

4.4.2 Vnímanie Slovenskej republiky

Vnímanie pozície Slovenskej republiky v medzinárodnom prostredí budeme objektivizovať cez skupiny indexov a indikátorov, ktoré sú využívané rôznymi organizáciami monitorujúcimi štáty.

Na tento účel použijeme tri skupiny indikátorov, ktoré umožnia objektívne ohodnotiť pohľad na Slovenskú republiku v oblastiach:

- ekonomickej,
- ľudského rozvoja,
- úrovne demokracie a mieru,
- vojenskej sily.

Hodnoty indikátorov sú súhrnne prezentované v tabuľke 5.

Ekonomická oblasť

Hrubý domáci produkt (HDP) je meradlom veľkosti ekonomiky. HDP je súčet všetkých pridaných hodnôt vytvorených v ekonomike. Pridanou hodnotou sa rozumie hodnota vyrobených tovarov a služieb mínus hodnota tovarov a služieb potrebných na ich výrobu, tzv. medzispotreba.

Hrubý domáci produkt na hlavu resp. na obyvateľa sa určí ako prepočet HDP na jedného obyvateľa. Suma celkového domáceho produktu sa vydelením počtom obyvateľov danej krajiny a získame tzv. výpočet HDP na hlavu. Tento indikátor je dôležitejší skôr pre vzájomné porovnávanie krajín.

Index príjmovej nerovnosti – Giniho koeficient – je index miery nerovnosti v rozdelení príjmu/bohatstva, ktorý sa používa na odhad, do akej miery sa bohatstvo alebo rozdelenie príjmov krajiny odchyľuje od rovnomerného rozdelenia. Ideálna hodnota indexu – 0 – vyjadruje dokonale rovnomerné rozdelenie príjmov (bohatstva); vyššia hodnota indexu – max.1, resp.100, vyjadruje aj vyššiu príjmovú nerovnosť. Hodnota indexu Gini pre Slovensko má hodnotu 23,2, čo znamená najnižšiu mieru príjmovej nerovnosti v porovnaní s našimi susedmi (tabuľka 5).

Index konkurencieschopnosti je pravidelne hodnotený v Správe o globálnej konkurencieschopnosti. V Správe za rok 2019, ktorú zverejnilo Svetové ekonomické fórum, Slovensko dosiahlo 66,77 bodu zo 100. Index konkurencieschopnosti na Slovensku dosahoval od roku 2007 do roku 2019

v priemere 18,66 bodu, pričom v roku 2018 dosiahol historické maximum 66,84 bodu a v roku 2014 rekordné minimum 4,10 bodu.

Tabuľka 5 Indikátory (indexy) potenciálov Slovenskej republiky

Štát	Indikátor/Index						
	HDP ²⁴ (mld. USD)	HDP na obyv. ²⁵ (USD)	Ginni Index ²⁶	Index demo- kracie ²⁷	Index ľudského rozvoja- HDI ²⁸	Index voj. sily- GFPI ²⁹	Globálny Index mieru- GPI ³⁰
SK	116,5	22 613	23,2	7,07	0,848	1,1891	1,578
CZ	281,8	30 389	25	7,97	0,889	0,7706	1,379
HU	181,8	21 609	29,6	6,64	0,853	0,8478	1,508
PL	679,4	18 419	30,2	7,04	0,876	0,2917	1,634
AT	480,4	57 909	30,8	8,2	0,916	1, 2351	1,316
UA	200,1	2 538	26,6	5,42	0,773	0,2598	3,043
Pozícia SK	6.	3.	1.	3.	5.	5.	4.

Zdroj: Vlastné spracovanie podľa údajov z odkazov pod čiarou.

Oblasť ľudského rozvoja

Indikátor úrovne ľudského rozvoja – Index ľudského rozvoja (Human Development Index, HDI) je integrálny index slúžiaci na vyjadrenie kvality

²⁴ <https://wisevoter.com/country-rankings/gdp-by-country/>

²⁵ <https://worldpopulationreview.com/country-rankings/gdp-per-capita-by-country>

²⁶ <https://worldpopulationreview.com/country-rankings/gini-coefficient-by-country>

²⁷ <https://ourworldindata.org/grapher/democracy-index-eiu>

²⁸ <https://worldpopulationreview.com/country-rankings/hdi-by-country>

²⁹ <https://www.globalfirepower.com/countries.php>

³⁰ <https://www.visionofhumanity.org/wp-content/uploads/2023/06/GPI-2023-Web.pdf>

ľudského života pomocou porovnania údajov o chudobe, gramotnosti, vzdelaní, strednej dĺžke života, pôrodnosti a ďalších faktorov. Jedná sa o štandardný nástroj pre porovnanie celkovej životnej úrovne, resp. na meranie potenciálnej sociálnej prosperity v rôznych krajinách a regiónoch sveta, ktorý každoročne vypracúva Organizácia spojených národov (OSN) a je publikovaný v Správe o ľudskom rozvoji (Human Development Report – HDR).

V Správe o ľudskom rozvoji z r. 2021 má Index ľudského rozvoja v Slovenskej republike hodnotu 0,848, čo nás radí do skupiny štátov s veľmi vysokým stupňom ľudského rozvoja.

Úroveň demokracie a mieru

Vnímanie Slovenskej republiky podľa úrovne demokracie a mierumilovnosti objektivizujú dva indexy: Index demokracie a Celkový index mieru.

Index demokracie – Democracy Index – poskytuje informácie o tom, do akej miery si občania môžu vyberať svojich politických lídrov v slobodných a spravodlivých voľbách, využívať občianske slobody, uprednostňovať demokraciu pred inými politickými systémami, môžu sa zúčastňovať na politike a aktívne to robiť, a mať fungujúcu vládu, ktorá koná v ich mene. Na vyjadrenie tohto indexu používa 60 ukazovateľov, zoskupených do piatich kategórií:

- volebný proces a pluralizmus,
- stav občianskych slobôd,
- fungovanie vlády,
- stupeň zapojenia do politického života,
- úroveň politickej kultúry.

Hodnota indexu sa pohybuje od 0 (nedemokratické, autoritárske štáty) do 10 (najdemokratickejšie štáty).

Slovensko je vcelku pozitívne hodnotené organizáciami monitorujúcimi mieru demokracie a slobody vo svete. V Indexe demokracie vydávanom Economist Intelligence Unit, divíziou vydavateľstva novín The Economist, dosiahlo hodnotu 7,17 z 10, obsadilo 42. priečku spomedzi krajín sveta a je zaradené do kategórie *Flawed Democracy* („demokracia s nedostatkami“). Podľa hodnotenia mimovládnej organizácie Freedom House dosiahlo

v hodnotení demokracie hodnotu 71 zo 100 bodov, pričom je klasifikované ako *Consolidated Democracy* („upevnená demokracia“) a hodnotu 88 / 100 v hodnotení slobody, pričom je Slovensko klasifikované ako *Free* („slobodná krajina“).

Celkový index mieru - GPI - je numerické vyjadrenie toho, aký je stav vnútorného pokoja a stability v štáte (*Internal Peace*) i toho, ako je štát bezpečný vo vonkajšom prostredí (*External Peace*). Štát je považovaný za bezpečný, ak je hodnota GPI čo najnižšia (min. GPI =1; najmenej bezpečne štáty dosahujú hodnotu GPI >3,4). Používa sa 23 kvantitatívnych a kvalitatívnych indikátorov, ktoré majú umožniť ohodnotiť situáciu z hľadiska vnútornej i medzinárodnej bezpečnosti. Tých 23 indikátorov je zvolených tak, aby odrážali situáciu v dimenzii:

- vnútorných a medzištátnych konfliktov (Slovensko: 1,604),
- sociálnej bezpečnosti (Slovensko: 1,721),
- militarizácie spoločnosti (Slovensko: 1,271).

Celková hodnota GPI je uvedená v tabuľke 5.

Oblasť vojenskej sily

Od roku 2006 sa používa na hodnotenie vojenskej sily štátu index **Global Firepower** (GFP). Tento index poskytuje unikátne analytické zobrazenie údajov týkajúcich sa 145 moderných vojenských mocností. Hodnotenie GFP je založené na potenciálnej schopnosti každého národa viesť vojnu na súši, na mori a vo vzduchu, ktoré sa bojujú konvenčnými prostriedkami. Finalizovaný rebríček Global Firepower využíva viac ako 60 individuálnych faktorov na určenie skóre danej krajiny s kategóriami od množstva vojenských jednotiek a finančnej situácie až po logistické schopnosti a geografiu. Výsledky zahŕňajú hodnoty súvisiace s ľudskou silou, vybavením, prírodnými zdrojmi, financiami a geografiou reprezentované viac ako 60 individuálnymi faktormi použitými pri formulovaní konečných hodnotení GFP – ktoré poskytujú zaujímavý pohľad na vojenské potenciály štátov.

Slovenská republika je medzi 145 hodnotenými štátmi hodnotená na 67 mieste, jej relatívna vojenská sila v porovnaní so susednými štátmi je uvedená v tabuľke 5.

4.5 Vzťahová analýza a významnosť premenných bezpečnostnej kultúry

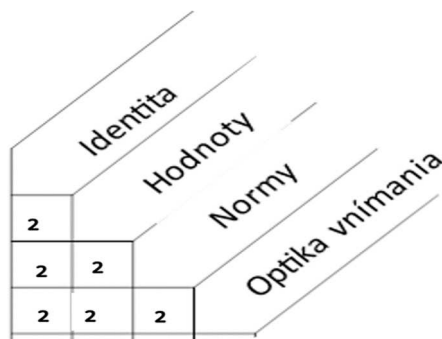
Riešenie výskumného problému si vyžaduje, aby sme odpovedali na výskumnú otázku: *Aký je vzťah a významnosť premenných bezpečnostnej kultúry Slovenskej republiky?* Túto úlohu splníme postupným vypracovaním vzťahovej analýzy a analýzy významnosti premenných a ich prvkov.

4.5.1 Vzťahová analýza premenných bezpečnostnej kultúry

V tejto časti budeme analyzovať vzťahy štyroch premenných národnej bezpečnostnej kultúry:

- identity, s prvkami vnútorná a vonkajšia dimenzia identity a kolektívna pamäť,
- hodnoty,
- normy,
- optiku vnímania, s prvkami vnímanie vonkajšieho bezpečnostného prostredia a vnímanie Slovenskej republiky zvonka.

Z obsahu deskribovaných charakteristík jednotlivých premenných je zrejмый ich úzky vzájomný vzťah a prepojenie (obr.11).

Obr. 11 Asociačná matica premenných bezpečnostnej kultúry

Zdroj: Vlastné spracovanie.

Vychádzajúc z podrobnej analýzy vzťahových väzieb premenných bezpečnostnej kultúry Slovenskej republiky môžeme prijať nasledujúce závery:

1. Prvky národnej identity, najmä vnútorná dimenzia identity a kolektívna pamäť, majú úzky vzťah k normám a hodnotám, ktorými sa politická reprezentácia riadi pri riešení národnobezpečnostných otázok.
2. Osvojené hodnoty a uplatňované normy výrazne ovplyvňujú optiku vnímania Slovenskej republiky ako aktéra medzinárodných vzťahov.
3. Optika vnímania vonkajšieho bezpečnostného prostredia slovenskou politickou reprezentáciou ovplyvňuje hodnoty a normy súvisiace so zaisťovaním národnej bezpečnosti.
4. Hodnoty, prezentované v politicko-bezpečnostných dokumentoch, sa plne odrážajú aj v normách, podľa ktorých sa Slovenská republika riadi v oblasti národnej, ale i medzinárodnej bezpečnosti.

Z hľadiska dynamiky vývoja premenných bezpečnostnej kultúry Slovenskej republiky môžeme za relatívne stále považovať dimenzie identity a kolektívnu pamäť. Optika vnímania, či už vonkajšieho bezpečnostného prostredia alebo vnímanie Slovenskej republiky sa bude meniť v závislosti od vývoja v bezpečnostnom prostredí, ktoré samo o sebe je dynamické, ako aj od prijatých a presadzovaných hodnôt a noriem v politike Slovenskej republiky.

4.5.2 Analýza významnosti premenných a ich prvkov

Bezpečnostná kultúra Slovenskej republiky predstavuje sústavu charakteristík, prístupov a postojov politickej reprezentácie k otázkam národnej bezpečnosti v jej vonkajšej i vnútornej dimenzii. Bezpečnostná kultúra na úrovni štátu vyjadruje postoj, ako politická reprezentácia reaguje na možné ohrozenia bezpečnosti štátu a občanov. Tieto postoje ovplyvňujú už definované premenné a ich prvky.

Naším výskumným zámerom je zistiť, ktoré premenné, resp. ktoré ich prvky majú najväčší význam pre formovanie postoja politickej reprezentácie k formovaniu a uplatňovaniu bezpečnostnej kultúry. Využijeme na to metódu párového porovnávania. Výsledky párového porovnania prvkov sú uvedené v tabuľke 6.

Z výsledkov porovnania významnosti premenných bezpečnostnej kultúry vyplýva, že najväčší význam pre formovanie postojov a prístupov k národnej

bezpečnosti majú hodnoty a normy, ktoré sú prijaté a uplatňované politickou reprezentáciou.

Tabuľka 6 Matica párového porovnania premenných kultúry národnej bezpečnosti a ich prvkov

		Identita			Hodnoty	Normy	Optika vnímania		w_i	v_i	Σv_i
		Vnúť.dim.	Vonk.dim.	Kol.pam.			bezp. prostr.	štátu			
Identita	Vnúť.dim.	1	3	2	1/6	1/7	1/5	1	7,5	0,07	0,133
	Vonk.dim.	1/3	1	2	1/5	1/8	1/4	1/5	4,185	0,04	
	Kol. pam.	1/2	1/2	1	1/6	1/8	1/3	1/5	2,69	0,025	
Hodnoty		6	5	6	1	2	7	3	31	0,287	0,287
Normy		7	8	8	1/2	1	6	1	31,5	0,292	0,292
Optika vnímania	bezp. prostr.	5	4	3	1/7	1/6	1	4	17,3	0,16	0,286
	štátu	1	5	5	1/3	1	1/4	1	13,58	0,126	
$\Sigma w_i = 107,75$											

Zdroj: Vlastné spracovanie.

Ak do hodnotenia zahrnieme aj prvky premenných kultúry národnej bezpečnosti, z výsledkov porovnania vyplýva, že okrem hodnôt a noriem sa na prístupe k zaistovaniu národnej bezpečnosti významne podieľa aj optika vnímania vonkajšieho bezpečnostného prostredia Slovenskej republiky. Realistické vnímanie situácie vo vonkajšom prostredí sa logicky premietne do názorov a prístupov k zaisteniu národnej bezpečnosti a prejaví sa aj v paradigme strategickej kultúry.

5 STRATEGICKÁ KULTÚRA SLOVENSKA

Pri posudzovaní strategickej kultúry Slovenska budeme vychádzať z predpokladu, že rozhodovanie a konanie v otázkach bezpečnosti a názory na použitie násilia je ovplyvnené fyzickými zdrojmi, politickými zdrojmi a sociokultúrnymi zdrojmi, ako aj súborom uznávaných hodnôt a noriem.

Vychádzajúc z teoretického vymedzenia zdrojov strategickej kultúry budeme analyzovať jednak fyzické (materiálne), ale aj politické a sociokultúrne zdroje.

5.1 Fyzické zdroje

Fyzické (materiálne) zdroje strategickej kultúry Slovenska predstavujú: geografia, populácia, prírodné zdroje, priemyselná produkcia (vrátane zbrojárskej), ale aj vojenský (obranný) potenciál Slovenska.

5.1.1 Geografia

Slovenská republika, ako samostatný geopolitický aktér so svojim presne vymedzeným územím, hranicami, obyvateľstvom, hospodárskym, vojenským a kultúrnym potenciálom, existuje len od 1.1.1993. Završením emancipačného, štátotvorného procesu sa Slovensko stalo subjektom medzinárodného práva a nositeľom vlastných štátnopolitických záujmov.

Je jednou z nových nezávislých krajín, ktoré vznikli v posledných rokoch z viacnárrodných federácií strednej a východnej Európy. Špecifickosť postavenia Slovenska vyplýva zo skutočnosti, že je spojnicou západnej a strednej časti kontinentu s jeho východnou časťou. Na hranici jeho územia sa prelína hranica rímsko-katolíckeho a pravoslávno-ortodoxného kresťanstva.

Hoci je Slovensko na hranici, nie je na križovatke. Rozhodujúce dejinné udalosti sa odohrávali a odohrávajú buď na severe, alebo na juhu od nás. Jeho územie je poväčšine hraničným územím, často sa ocitá na hranici dvoch svetov, etník, národov, štátov či civilizácií. Slovensko môže byť považované buď za najzápadnejšiu krajinu východnej Európy, alebo najvýchodnejšiu krajinu západnej Európy.

Slovensko leží v strede európskej pevniny, ktorá je z geografického hľadiska vlastne západným výbežkom jednotného kontinentu Eurázie. Je jednou z nemnohých krajín, ktoré nemajú priamy prístup k moriam: Severnému, Baltickému, Čiernemu a Stredozemnému. Jeho územím, aj keď leží v strede európskeho priestoru vojnovnej činnosti, neprechádza žiadny vojenský strategický smer európskeho rozmeru. Horské masívy Slovenska tvoria prirodzenú prekážku medzi severným a južným európskym strategickým smerom.

V porovnaní s ostatnou Európou ho možno charakterizovať ako krajinu s väčšou nadmorskou výškou a dost' zvlneným povrchom. Alpínska provincia Karpát je na území Slovenska značne členitá a zvlášť v jeho strednej a severnej časti predstavuje sústavu kotlín a pomerne strmých pohorí.

Slovenská republika sa rozprestiera na členitom území, v nadmorskej výške od 94 m.n.m. (na východnom Slovensku) až do 2 655 m.n.m. (Gerlachovský štít). 80 % územia sa nachádza v nadmorskej výške do 750 m.n.m., z toho 40 % je v pásme nízkych vysočín, 18 % je v pásme strmých vysočín a asi 1 % územia je v pásme veľkých vysočín. Až 37,7 % územia je značne lesnatá, v horských oblastiach kryje les až 80 % všetkej plochy. Pestrosť a rôznorodosť povrchu a krajinného rázu podmieňuje najmä rozmanitosť hospodárstva.

Charakter reliéfu krajiny má vplyv aj na priechodosť cestných komunikácií. Na území Slovenska sú z hľadiska priechodosť najpriaznivejšie podmienky vo Východoslovenskej a Podunajskej nížine a ďalej v širokých údoliach dolných tokov rieky Hornád, Hron a Váh. Týmito priestormi vedú aj najdôležitejšie komunikačné smery. Cestné komunikácie cez horské prechody v smere západ – východ a juh – sever sú z hľadiska priechodosť rizikové predovšetkým v zimnom období. Vzhľadom na charakter reliéfu krajiny a na priechodosť cestných komunikácií územím Slovenska neprechádzajú žiadne z európskych geopolitických osí³¹.

³¹ Hlavná geopolitická os: Moskva-Minsk-Varšava-Berlín-Paríž; vedľajšia geopolitická os: Istanbul-Sofia-Belehrad-Budapešť-Viedeň-Mníchov s napojením na hlavnú geopolitickú os.

Vzhľadom na rozlohu patrí Slovensko k menším krajinám Európy. Ak porovnáme Slovensko z hľadiska rozlohy, je väčšie ako Estónsko, Dánsko, Švajčiarsko, Holandsko, Moldavsko, Belgicko, Albánsko, Slovinsko. V stredoeurópskom regióne, s ohľadom na svojich bezprostredných susedov, je však najmenším štátom.

5.1.2 Populácia – kvantitatívne charakteristiky

Charakteristiky populácie nemožno považovať za statický element, ale za parametre, vyznačujúce sa silnou dynamikou jeho počtu, štruktúry, priestorového rozloženia a pod.

Z demografického hľadiska sú dôležité predovšetkým pohyby obyvateľstva, ktoré ovplyvňujú veľkosť a rozloženie populácie. Takéto pohyby sú dvojaké. Prirodzený pohyb obyvateľstva (vnútorné zmeny) je výsledkom prirodzeného rozmnožovania a odumierania obyvateľstva a výsledkom týchto procesov je prirodzený prírastok alebo úbytok obyvateľstva. Základné demografické údaje a ich trendy sú uvedené v tabuľke 7.

Tabuľka 7 Demografické údaje o obyvateľstve SR

Parameter	Rok vykazovania			
	2005 ³²	2010 ³³	2015 ³⁴	2020 ³⁵
Stredný stav obyvateľstva	5 387 285	5 431 024	5 423 800	5 458 827
Priemerný vek	37,41	38,73	40,13	41,28
Prirodzený prírastok	995	6 995	10776	-2439
Miera prírastku (%)	0,81	1,91	0,9	0,35
Index starnutia ³⁶ (%)	70,74	81,01	94,22	110,95

Zdroj: Vlastné spracovanie podľa údajov ŠÚ SR.

³² Štatistická ročenka regiónov Slovenska 2010.

³³ Štatistická ročenka regiónov Slovenska 2015.

³⁴ Štatistická ročenka regiónov Slovenska 2017.

³⁵ Štatistická ročenka regiónov Slovenska 2021.

³⁶ Index starnutia – počet osôb v poproduktívnom veku, pripadajúcich na 100 osôb v predproduktívnom veku.

Štruktúra obyvateľstva podľa pohlavia a veku patrí medzi základné charakteristiky obyvateľstva. Okrem toho, že poskytujú veľmi dôležité informácie o obyvateľstve pre tvorbu demografických a geografických modelov, majú význam aj pre určenie potenciálnych ľudských zdrojov pre potreby ozbrojených síl. Štruktúra obyvateľstva podľa pohlavia sa najčastejšie vyjadruje indexom maskulinity (I_m) alebo indexom feminity (I_f), ktoré predstavujú podiel osôb podľa pohlavia sú uvedené v tabuľke 8.

Tabuľka 8 Indikátory štruktúry obyvateľstva

Indikátor	Roky			
	2005	2010	2015	2020
Index maskulinity I_m	943	945	951	954
Index feminity I_f	1060	1057	1051	1047

Zdroj: Vlastné spracovanie.

Veková štruktúra populácie sa hodnotí podľa základných vekových skupín, ktoré členia obyvateľstvo na skupiny:

- predproduktívne (0 – 14 rokov),
- produktívne (15 – 59 rokov pre mužov, 15 – 54 rokov pre ženy),
- poproduktívne (60 a viac pre mužov, 55 a viac pre ženy).

Prehľadné posúdenie skladby vekovej štruktúry poskytuje **index vitality**, ktorý vyjadruje pomer predproduktívnej (N_P) a poproduktívnej skupiny obyvateľstva (N_{PP}).

$$I_V = \frac{N_P}{N_{PP}} \cdot 100 \quad (3)$$

Tento ukazovateľ umožňuje posúdenie vnútornej demografickej vitality územia. Jeho interpretácia je v tabuľke 9.

Tabuľka 9 Klasifikácia populácie podľa indexu vitality

Hodnota indexu:	Typ populácie:
301 - a viac	Veľmi progresívny
201 - 300	Progresívny
151 - 200	Stabilizovaný, rastúci
121 - 150	Stabilizovaný
101 - 120	Stagnujúci
pod 100	Degresívny

Zdroj: Vlčková, V. et al., 1994.

Vývoj vekovej štruktúry na Slovensku a tendencie pohybu indexu vitality je uvedený v tabuľke 10.

Tabuľka 10 Veková štruktúra obyvateľstva SR

Indikátor	Roky			
	2005	2010	2015	2020
Index vitality – celá populácia	141	123	106	93
Index vitality – muži	193	169	140	119
Index vitality – ženy	110	96	84	73

Zdroj: Vlastné spracovanie.

Z hodnôt uvedených v tabuľke vyplýva, že vývojová tendencia indexu vitality ako mužskej časti populácie, tak aj ženskej populácie je – aj vzhľadom na prirodzený prírastok obyvateľstva – regresívna.

Negatívny demografický vývoj, ktorý sa prejavuje v postupnom poklese podielu práceschopného obyvateľstva k občanom dôchodkového, neproduktívneho veku negatívne vplyva na únosnosť sociálneho systému, ktorý môže stratiť schopnosť zabezpečiť funkčnosť sociálnej siete a ohroziť sociálnu stabilitu v štáte.

Tabuľka 11 Prognóza vývoja počtu obyvateľstva SR do roku 2050 (stredný variant)

Rok	Počet obyvateľov	Prirodzený prírastok	Celkový prírastok	Index starnutia	Priemerný vek
2030	5 340 250	-19 407	-14 408	131,64	44,68
2040	5 139 370	-28 507	-23 508	163,29	46,75
2050	4 880 189	-32 528	-27 529	190,39	47,83

Zdroj: Štatistický úrad Slovenskej republiky.

Podľa Prognózy vývoja obyvateľstva Slovenskej republiky do r. 2050 (tab. 11) sa predpokladá, že najneskôr v priebehu 15 až 20 rokov začne obdobie trvalejšieho úbytku obyvateľstva, ktorý sa zastaví najskôr ku koncu storočia. Podľa najpravdepodobnejšieho variantu prognózy by Slovensko malo mať v roku 2050 zhruba 4 900 000 obyvateľov. V tom období sa počíta s úbytkom obyvateľstva, ktorý by sa mal s najväčšou pravdepodobnosťou pohybovať v rozpätí od 25 tisíc do 30 tisíc osôb ročne.

5.1.3 Populácia – kvalitatívne charakteristiky

Okrem faktorov, ktoré sa dajú s určitou mierou objektívnosti vyjadriť číselne, zohrávajú významnú rolu aj faktory, vyjadrujúce kvalitatívnu stránku populácie. Ich hodnota a miera vplyvu sa nedá vždy posúdiť a vyjadriť len číselne. Môžu mať pozitívny vplyv, ak vyjadrujú homogenitu, súdržnosť, podporu a lojalitu k štátu, jeho vnútornej či zahraničnej politike. Môžu vplývať ale aj negatívne, ak vyjadrujú národnostnú, etnickú, religióznu a politickú heterogenitu, ústiacu do vnútorných antagonistických rozporov a konfliktov. Pre potreby skúmaného problému bude posudzované národnostné zloženie a religiózna štruktúra obyvateľstva (tabuľka 12 a 13).

Tabuľka 12 Národnostné zloženie obyvateľstva SR

Národnosť	Počet	
	Absolútne	Podiel (%)
Slovenská	4 567 547	83,82
Maďarská	422 065	7,75
Rómska ³⁷	67 179	1,23
Česká	28 996	0,53
Rusínska	23 746	0,44
Ukrajinská	9 451	0,17
Nemecká	3 318	0,06
Poľská	3 771	0,07
Ruská	3 245	0,06319
Iná (alebo neuvedená)	319 952	5,87
CELKOM	5 449 270	

Zdroj: www.scitanie.sk

Národnostné zloženie obyvateľstva je významným atribútom charakterizujúcim jednak regionálne osobitosti krajiny, jednak môže byť ukazovateľom vnútornej súdržnosti a jednoty obyvateľstva.

Novým javom v národnostnej štruktúre Slovenska je rozšírenie spektra registrovaných národností (npor. židovská, vietnamská, rumunská, chorvátska, srbská ai.), ktoré vytvárajú na území Slovenska diaspory. Dá sa predpokladať, že v dôsledku azylovej politiky sa môže toto spektrum ešte rozširovať.

³⁷ Podľa údajov Štatistického úradu SR (ŠÚ SR), rómsku národnosť ako svoju ďalšiu národnosť uviedlo 88 985 obyvateľov. Spolu teda deklarovalo rómsku národnosť 156 164 obyvateľov, čo predstavuje takmer 3 % populácie SR.

Dôsledky prílivu migrantov a rozširovania národnostnej štruktúry pre bezpečnostnú situáciu Slovenska nemusia byť, aj vzhľadom na postoj slovenských občanov k migrantom, bez problémov. Narastanie počtu etnických skupín a diaspór by mohlo byť príčinou sociálnych konfliktov. Migranti vyvolávajú v domácom obyvateľstve strach zo straty kontroly nad svojimi prirodzenými hranicami, vznikajú u nich obavy z ohrozenia suverenity, etnickej homogenity, strach z cudzích ľudí, z ich neznámeho životného štýlu, cirkevných noriem a kultúrnych zvykov. V extrémnych prípadoch môže napätie medzi starousadlíkmi a prišelcami vyústiť do rastu agresivity, rasizmu a xenofóbie.

Religiózna štruktúra obyvateľstva Slovenska je veľmi pestrá nielen z hľadiska kvantity, ale i v rámci územnej diferenciácie. Tabuľka 10 ukazuje religióznu štruktúru Slovenska podľa sčítania obyvateľstva v roku 2021.

Na Slovensku nie sú vyhrotené religiózne spory, ktoré by mohli viesť k vnútorným konfliktom. Práve stupeň religiozity môže byť zjednocujúcim faktorom. Tiež nadväznosť na religie susedných štátov sú bezkonfliktné a nekonfrontačné.

Tabuľka 13 Religiózna štruktúra obyvateľstva SR

Náboženské vyznanie, cirkev, náboženská spoločnosť	Počet	
	Absolútne	Podiel (%)
Rímsko-katolícke	3 038 511	55,76
Starokatolícke	1 778	0,03
Gréckokatolícke	218235	4
Pravoslávne	50 677	0,93
Slovenská evanjelická cirkev a.v.	286 907	5,27
Reformovaná kresťanská cirkev	85 271	1,56
Evanjelická cirkev metodistická	3 018	0,06
Apoštolská cirkev	9 044	0,17
Bratská jednota baptistov	3 833	0,07

Cirkev československá husitská	581	0,01
Cirkev adventistov siedmeho dňa	3 001	0,06
Cirkev bratská	3 440	0,06
Kresťanské zbory	18 553	0,34
Svedkovia Jehovovi	16 416	0,3
Židovská náboženská obec	2 007	0,04
Islam	3 862	0,07
Budhizmus	6 772	0,12
Hinduizmus	975	0,02
Bez vyznania	1 296 142	23,79

Zdroj: www.scitanie.sk

5.1.4 Prírodné zdroje

Pestrosť geologickej skladby spôsobuje, že Slovenská republika má zdroje viacero surovín, často však len v malých zásobách a rozptýlene, čo robí ich ťažbu nerentabilnou (tabuľka 14, 15).

Pretrvávajúca surovinová a energetická závislosť Slovenskej republiky predstavuje latentnú bezpečnostnú hrozbu, ktorú však nie je možné v plnej miere eliminovať. Zmierňovanie rizík vyplývajúcich z uvedenej hrozby je realizované prostredníctvom projektov zameraných na diverzifikáciu zdrojov, ktorá okrem iného vyplýva z európskej stratégie Energetickej únie. Zvýšený dopyt po surovinách a energetických zdrojoch môže priniesť výzvy spojené so zaručením bezpečnej spoľahlivej a efektívnej dodávky všetkých potrebných surovín.

Tabuľka 14 Zásoby rudných surovín

Surovina	Počet ložísk	Zásoby
Antimón	9	55 kt
Železné rudy	8	72 294 kt
Meď	16	536 kt
Molybdén	3	210 kt*
Olovo	4	237 kt
Ortuť	4	9 572 kt
Striebro	8	1509 t
Urán	2	19 452 t
Volfrám	2	145 813 t
Zinok	4	418 kt
Zlato	21	140 t

* ako vedľajšia surovina na ložiskách uránovej rudy

Zdroj: Nerastné suroviny Slovenskej republiky³⁸.

³⁸ Nerastné suroviny Slovenskej republiky. Bratislava: 2020. ISBN 978 80-8174-044-2.

Tabuľka 15 Zásoby energetických surovín

Surovina	Počet ložísk	Zásoby
Antracit	1	8 006 kt
Hnedé uhlie	11	447 715 kt
Lignit	8	617 032 kt
Ropa a gazolín	21	10 098 kt
Zemný plyn	42	23 520 mil. m ³
Podzemné zásobníky zemného plynu	11	6 443 mil.m ³

Zdroj: Nerastné suroviny Slovenskej republiky.

Energetická a surovinová bezpečnosť Slovenskej republiky je ovplyvňovaná aj tranzitnou pozíciou krajiny, ktorú si chce Slovenská republika aj naďalej udržať s cieľom budovania bezpečného energetického mixu.³⁹

Hrozbu prerušenia dodávok energetických surovín nemožno úplne vylúčiť, keďže Slovenská republika ostáva do značnej miery závislá od jedného dominantného dodávateľa, hoci miera závislosti už bola podstatne znížená vďaka novým prepojeniam v regióne.⁴⁰

5.1.5 Priemysel a zbrojársky priemysel

Napriek neustálemu rastu významu terciárneho sektora ostáva priemysel naďalej kľúčovým odvetvím slovenského hospodárstva. Zamestnáva vyše polovicu ekonomicky činného obyvateľstva a realizuje 98 % dovozu a vývozu SR. Dominantným priemyselným sektorom sa stal strojársky, predovšetkým automobilový priemysel, prezentovaný automobilkami Volkswagen, KIA, STELANIS, JAGUAR Land Rover, vo výstavbe je areál automobilky

³⁹ Bezpečnostná stratégia SR 2017 (návrh schválený vládou SR), čl. 41.

⁴⁰ Bezpečnostná stratégia SR 2021, čl.31.

VOLVO). Nezanedbateľný je aj rozvoj výroby na podporu existujúcich automobiliek, resp. podpory elektromobility (výroba batérií).

Oslabilo sa odvetvie ťažby nerastných surovín. Poddimenzovaná je ešte stále najmä výroba potravín, chemického a farmaceutického priemyslu, výroba strojov, elektrických a optických zariadení.

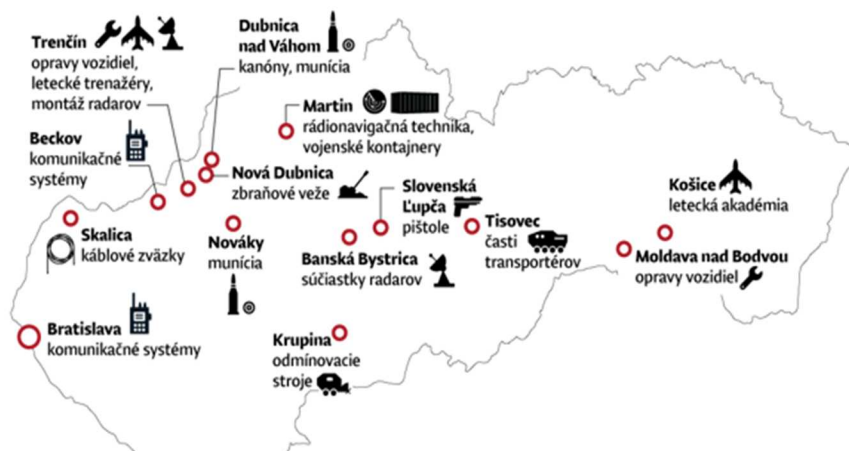
Z regionálneho hľadiska je usporiadanie priemyslu nevyvážené, koncentrácia hlavne v oblasti Bratislavy, Považia, Ponitria, Košíc.

Zbrojársky priemysel

Na Slovensku pôsobí v zbrojárskom priemysle vyše 40 spoločností (obr. 11), sektor je však do veľkej miery koncentrovaný a najväčšie podniky sú v rukách dvoch skupín, a to *MSM group* a *DMD group*. (www.trend.sk)

Najväčším zbrojárskym podnikom je Konštrukta – Defence, ktorá vyrába známe húfnice Zuzana, druhým v poradí je VOP Nováky, ktorý sa primárne zaoberal revíziou, modernizáciou a predĺžením životného cyklu munície, v posledných rokoch rozšíril svoje portfólio aj o výrobu vybraných typov rakiet. Tretí v poradí, Aliter Technologies, sa zaoberá oblasťou informačno-komunikačných technológií a softvéru pre armádu. Päťicu najvýznamnejších firiem ZVS holding a Glock.

V oblasti obranného priemyslu má Slovensko na čom stavať a súčasný vývoj mu dal podnet na revitalizáciu. Slovensko začalo intenzívne pracovať aj s českým obranným priemyslom, pričom ambíciou oboch krajín je aj prenikanie na svetové trhy a koordinácia projektov Európskeho obranného fondu. Na posilnenie obranných kapacít členských krajín EÚ bude každoročne k dispozícii 5,5 miliardy eur. Do úvahy pripadá aj potenciálne strojnásobenie výroby delostreleckej munície. Slovensko má dvoch výrobcov delostreleckej munície – pološtátny ZVS Holding a MSM Group. A práve MSM Group je schopná vyrábať celé spektrum delostreleckej, tankovej a mìnometnej munície západného aj východného kalibru. V tejto súvislosti sa Slovensko niekedy dokonca označuje za muničného giganta alebo za krajinu, ktorá je na munícii nezávislá.

Obr. 12 Dislokácia zbrojárskych firiem

Zdroj: <https://e.dennikn.sk/>⁴¹

5.1.6 Vojenský (obranný) potenciál Slovenska

Na hodnotenie vojenskej sily štátu index GlobalFirepower (GFP). Podrobnosti o tomto indexe a jeho hodnoty sú uvedené v kapitole 4.4.2.

Ďalším spôsobom ohodnotenia vojenskej sily štátu je vyjadrenie koeficientu militarizácie štátu – $K_{mš}$ (Kofroň, 2011).

Koeficient militarizácie štátu $K_{mš}$ určíme ako geometrický priemer indexu militarizácie ekonomiky I_{me} (podiel vojenských výdavkov na HDP) indexu militarizácie populácie I_{mp} (podiel aktívnych vojakov na mužskej časti dospeljej populácie).

Koeficient militarizácie štátu vyjadríme pomocou vzorca:

$$K_{mš} = \sqrt{(I_{me} \times I_{mp})} \quad (4)$$

Ak budeme uvažovať hodnotu I_{me} 2 % HDP a hodnotu $I_{mp} = 0,008$ (pri počte 13 000 aktívnych vojakov a 1,546 mil. mužskej časti populácie vo veku

⁴¹ <https://e.dennikn.sk/2845791/slovenske-zbrojarstvo-uz-nesniva-o-vlastnom-tanku-vyraba-simulatory-kanony-ci-dialkovo-riadene-veze>

brannej povinnosti), potom je hodnota Koeficientu militarizácie štátu $K_{mš} = 0,0113$.

Platí, že čím vyššiu hodnotu má koeficient $K_{mš}$, tým je väčšia vojenská sila štátu.

5.2 Politické zdroje strategickej kultúry Slovenska

Medzi politické zdroje strategickej kultúry patrí historická skúsenosť, politický systém, presvedčenie elít, vojenská história, civilno-vojenské vzťahy, charakter vojenských (obranných) organizácií.

5.2.1 Historická skúsenosť

Slovensko zažilo a prekonalo dlhý pochod cez tri storočia, historický oblúk v zápase o rovnoprávne postavenie a autonómiu v Uhorsku, neskôr nanútenú suverenitu počas 2. svetovej vojny, pokusy o pričlenenie do ZSSR, zápas o federalizáciu ČSSR, až po dnešnú samostatnú Slovenskú republiku.

Kontúry Slovenska v stredoeurópskom geopolitickom priestore boli dlho dosť nejasné. Jeho územie (v ponímaní dnešných hraníc) bolo spravidla súčasťou iného väčšieho celku, v rámci ktorého Slovensko vystupovalo skôr ako potenciálny, než reálny geopolitický aktér. Slovensko vzhľadom na svoju polohu nebolo nikdy v centre tvorby nejakého nového spoločenského systému, nebolo iniciátorom závažnejších dejinotvorných pohybov.

Slovensko sa spravidla ocitalo v silových poliach, resp. na hraniciach dosahu vplyvov silnejších ríš, neskôr silnejších krajín. Slovensko bolo takmer tisíc rokov súčasťou Uhorského kráľovstva a hovorilo sa o ňom ako o Hornom Uhorsku, Hornej zemi, či Felvidéku.

Slovensko na začiatku 20. storočia bolo prechodné územie, zaostávalo za vyspelými krajinami strednej Európy, ale nebolo najzaostalejšou krajinou. Zdedilo status chudobného príbuzného, pričom kľúčovým bolo ekonomické zaostávanie. V 20. storočí však došlo k javu, ktorý možno nazvať „slovakizácia Slovenska“ (Lipták, 1999, s.11).

Podstatnú časť obdobia Druhej svetovej vojny prečkal tzv. Slovenský štát ako satelit hitlerovského Nemecka. Po jeho boku sa zúčastnil neúspešného

ťaženia na Východ, ale i proti susednému Poľsku.⁴² Slovensko, ako satelit hitlerovského Nemecka, sa malo stať súčasťou „kontinentálneho bloku“ – od Atlantiku po Ural. Bolo zaradované do „Jadra“ nemeckého „Veľkopriestoru“. Bolo považované za poslovenčené „pôvodnú nemeckú krajinu“ preto na ponemčenie Slovenského štátu malo stačiť odstrániť okolo 500 000 nežiadúcich osôb.

Pri rokovaníach politických vodcov SNP v Moskve predostrel Karol Šmidke plán na pričlenenie Slovenska k Sovietskemu zväzu, v ktorom slovenskí komunisti klamali Sovietov, že za pričlenenie je až 70 % Slovákov.⁴³

Aj keď sa tento Husákov plán neuskutočnil, Slovensko, ako súčasť Československa viac ako štyridsať rokov, patrilo do sovietskeho bloku, ktorý bol ovládaný silou a ekonomickým nátlakom z veľmocenského centra – Sovietskeho zväzu. Ako súčasť spoločnej, neskôr i federatívnej republiky bolo nástrojom presadzovania sovietskej veľmocenskej a imperiálnej politiky, bolo nútené k činnostiam a vzťahom, ktoré boli často proti jeho prirodzeným záujmom.

Slovenská republika, ako samostatný geopolitický aktér so svojim presne vymedzeným územím, hranicami, obyvateľstvom, hospodárskym, vojenským a kultúrnym potenciálom, existuje v tomto priestore len od 1.1.1993. Završením emancipačného, štátotvorného procesu sa Slovensko stalo subjektom medzinárodného práva a nositeľom vlastných štátnopolitických záujmov. Z tohto pravidla existovala jedna významná výnimka: Slovensko bolo hneď po zániku Československa označené za „čiernu dieru Európy“ kvôli nepriaznivému vnútropolitickému vývoju a činom nacionalistického autoritárskeho režimu bývalého premiéra Vladimíra Mečiara (1993 – 1998).

⁴² Paradoxom je, že Slovensko, predovšetkým vďaka Slovenskému národnému povstaniu a prihláseniu sa k Československému štátu, neskončilo na strane porazených štátov, ale na strane víťazných mocností.

⁴³ Bol to návrh Gustáva Husáka na pripojenie Slovenska ako „samourčenej“ republiky k Sovietskemu zväzu. Zdroje: <https://komentare.sme.sk/c/7807494/husak-ponukal-stalinovi-slovensko-do-sovietskeho-zvazu.html>; <https://dennikn.sk/blog/1571708/vlastizradcagustavhusak/>

Z prvého kola rozširovania NATO a členstva v Európskej únii bola vylúčená, pretože nespĺňala demokratické kritériá oboch subjektov.

Súčasnú geopolitickú situáciu Slovenska v strednej Európe podmieňuje aj jeho bezpečnostná situácia. Česko, Maďarsko a Poľsko sú členmi NATO a EÚ, Rakúsko je členom EÚ. Ukrajina, náš najväčší sused, napriek aktuálnej tragickej situácii, deklaruje euroatlantickú orientáciu s cieľom dosiahnuť členstvo v EÚ a NATO. Členstvo Slovenska v rozhodujúcich medzinárodných organizáciách zásadným spôsobom zmenilo jeho bezpečnostné postavenie a vytvorilo nové podmienky na realizáciu jej bezpečnostných záujmov.

5.2.2 Politický systém a politická kultúra

Slovensko je unitárny štát, zastupiteľská demokracia a parlamentná republika. Jednotlivé štátne orgány, ich funkcie a pôsobenie sú zadané v Ústave.

Politický systém Slovenskej republiky je tvorený ústavou vymedzenými politickými inštitúciami (zákonodarná moc, výkonná moc, súdna moc), všetkými politicky relevantnými inštitúciami, organizáciami a skupinami a ich vzťahmi v procese utvárania politiky. Je definovaný prostredníctvom interakcií medzi okolím (spoločnosťou) a vlastným politickým systémom (jeho prvkami).

Zákonodarnú moc predstavuje Národná rada Slovenskej republiky (parlament), ktorá je zároveň aj jediným ústavodarným orgánom.

Výkonnú moc predstavuje vláda spoločne s prezidentom, pričom predsedu a členov vlády menuje prezident, no schvaľuje parlament (parlament vyslovuje vláde dôveru na základe jej programového vyhlásenia).

Súdnou moc predstavuje Ústavný súd, súdna rada a sústava súdov, do ktorej patrí aj Najvyšší súd.

Politický systém Slovenskej republiky okrem týchto štandardných prvkov tvoria ešte:

- politické strany a hnutia,
- záujmové organizácie a združenia.

Politické strany sú dobrovoľné, trvalé, otvorené organizácie, ktorých členovia majú spoločné predstavy a záujmy, usilujú o politickú moc a túto moc sa usilujú získať vo voľbách.

Záujmové organizácie a združenia sú dobrovoľné, otvorené organizácie, ktorých členovia majú spoločné predstavy a záujmy. Sú to napr. občianske združenia, odborové organizácie, kolektív spolupracovníkov a štátom uznané cirkvi a náboženské spoločnosti; nie sú to politické strany a hnutia a neusilujú priamo o účasť vo vláde.

Politická kultúra

Politickú kultúru tvorí súhrn všetkých názorov postojov a hodnôt v spoločnosti, ktoré sú významné pre existujúce politické inštitúcie a procesy. Politická kultúra predstavuje vlastnosti, hodnoty a postoje určitej sociálnej skupiny, teda politikov, ktoré ovplyvňujú ich chovanie v politických rolách.

Politickú kultúru je možné hodnotiť podľa toho:

- ako hlboko je zakorenený existujúci politický systém v pocitoch a hodnotových predstavách občanov;
- či občania sú schopní a ochotní podieľať sa na verejnom živote, aký je ich záujem napr. o voľby;
- aký význam majú pre politické postoje občanov ekonomické, sociálne či náboženské vplyvy;
- či občania sú ochotní akceptovať niektoré formy autoritárstva, vlády „silnej ruky“, „silného vodcu“ a pod.

Pre slovenskú spoločnosť je v súčasnosti charakteristická:

- silná polarizácia, antagonizácia politických strán,
- neštandardné správanie politických strán:
- ľavicové strany preberajú prvky nacionalizmu,
- pravicové strany preferujú programy sociálnych istôt,
- stredové, liberálne strany majú často agendu, ktorá je v rozpore s ich sebadefinovaním,
- kriminalizácia a často i dehumanizácia opozície,
- populizmus využívajúci mentalitu občanov, zvyknutých na „starostlivosť“ štátu,

- prevláda konzervatizmus a religionizmus aj v politike strán, ktoré by tak konať nemali,
- koalíčné a opozičné strany sa ťažko zjednocujú aj na otázkach národného záujmu,
- otázky národnej bezpečnosti a zahraničnopolitickej orientácie sú posudzované v závislosti od straníckych záujmov a postojov politických strán,
- neexistencia systémového riešenia obsadzovania postov v štátnej správe (definitíva) spôsobuje diskontinuitu riadenia a znemožňuje tvorbu a realizáciu dlhodobých zámerov rozvoja spoločnosti; zámery sa tak formulujú v závislosti od výsledku volieb.

5.2.3 Presvedčenie elít

Elity sú osobnosti a skupiny, ktoré dominujú v spoločnosti svojim vplyvom, prestížou, bohatstvom, politickým a kultúrnym kapitálom. Z hľadiska posudzovania vplyvu na formovanie a presadzovanie strategickej kultúry budú objektom nášho záujmu mocenské elity, disponujúce dostatočným politickým kapitálom.

Problém mocenských elít je prítomný v slovenskej spoločnosti od jej počiatkov. V článku z týždenníka Slovensko z roku 1921 autor uvádza, že vtedajšie elity: „...nahovárajú ľahkovážnemu ľudu, že...možno žiť aj ináč, ako, to síce neurčujú, ale bude vraj lepšie, neni treba nič viac robiť, len im veriť...“ A na inom mieste uvádza: „Mnohí naši poslanci, ľudia do toho času žijúci v úzkom kruhu, s lokálnou životnou skúsenosťou, s horizontom vzdelania veľmi obmedzeným pustili sa do filozofovania a do širokej politiky, na pole, ktoré by malo byť ponechané mužom najlepším v národe... Niektorí sú nevyliciteľní v tvrdohlavosti. Pre nich to konečne škoda nie je, ale pre národ...“ (Lipták, 1999, s. 290 – 291)⁴⁴

Aj doterajšia existencia samostatnej Slovenskej republiky a prax kreovania jej elít do veľkej miery potvrdzuje to, čo je uvedené v citácii.

⁴⁴ Citácia je v pôvodnom pravopise a dikcii.

Na mnohých príkladoch by bolo možné dokumentovať, že mocenské elity, ktoré získali politický kapitál vo voľbách, alebo stranickou nomináciou na významné mocenské posty, nedisponovali adekvátnym kultúrnym kapitálom a odbornou spôsobilosťou.

Tieto mocenské elity si vyberajú, kedy a aké kultúrne hodnoty, skúsenosti a tradície presadia, aké a ktoré hodnotové hranice budú rešpektovať a ktoré prekročia. Potom tieto politicky vykreované elity, politici a vojenský lídri, redefinujú hranice možného v kľúčových diškurzoch o bezpečnostno-strategických otázkach.

Presvedčenie politických mocenských elít bolo v doterajšej histórii ovplyvnené jednak politickou orientáciou, ich náboženským presvedčením, ale aj výkladom histórie, akceptáciou mýtov a názorom na zahraničnopolitickú orientáciu Slovenska. Sú zdokumentované názory mocenských elít na to, že Slovensko má byť neutrálnym štátom, byť mostom medzi Východom a Západom, či „keď nás nebudú chcieť na Západe, pôjdeme na Východ“, alebo má uplatňovať zahraničnú politiku štyroch svetových strán. Je historickou pravdou, že mocenské elity v určitých momentoch ignorovali vedecké fakty, objektívnu realitu, názory odborníkov a osvojili si a presadzovali vlastné, partokratické, či egoistické názory na bezpečnostné otázky, a to všetko v záujme udržania si (alebo zvýšenia) preferencií. Výrazom toho je orientácia na spoluprácu s veľmocou, ktorá označila Slovensko za nepriateľa, alebo to, že elity preukázali geopolitickú nedospelosť, ak si neuvedomili, že agresívna jadrová veľmoc nebude nikdy považovať malý štát za partnera, ale len za vazala.

Na druhej strane môžeme identifikovať mocenské elity, ktoré boli a sú presvedčené o príslušnosti Slovenska do demokratickej Európy, o pevnej euro-atlantickej orientácii a deklarujú odhodlanie plniť svoje záväzky vyplývajúce z členstva Slovenska v NATO a EÚ.

V bezpečnostných stratégiách, ale aj v programových vyhláseniach vlád, prijímaných po integrácii Slovenska do NATO je síce deklarovaný príklon k multilateralizmu, k bezpečnostnej a obrannej spolupráci v rámci integračných zoskupení, skutočnú realizáciu a praktické uplatňovanie týchto zásad je možné hodnotiť často veľmi kriticky. V niektorých prípadoch by bolo možné konštatovať väčšiu orientáciu na unilateralizmus, odklon od solidarity a podielu

pri riešení spoločných problémov a hlásenie sa len k tým záväzkom, ktoré v danej chvíli vyhovujú aktuálnej politickej reprezentácii.

Nemôžeme opomenúť prípady, keď naše elity, z im známych pohnútok, nadobúdajú presvedčenie, že Slovensko ako malý štát môže nerešpektovať potrebu spojenectva a plnenia záväzkov vyplývajúcich z členstva v exkluzívnom klube, ktorý mu zabezpečuje kolektívnu bezpečnosť a obranu.

Väčší alebo menší odklon od deklarovaných cieľov a zásad bezpečnostnej politiky štátu je často skôr otázkou osobného presvedčenia a ambícií politických lídrov, než realizácia národnoštátneho záujmu.

V prípade elít, deklarujúcich liberálne hodnoty a euroatlantickú orientáciu, nie je viditeľný taký rozpor medzi prijatou bezpečnostnou stratégiou, deklarovaným bezpečnostnými záujmami a ich praktickou zahraničnou a bezpečnostnou politikou.

5.2.4 Vojenská história⁴⁵

Slovenská republika ako samostatný suverénny štát z hľadiska európskych dejín existuje len krátko. História slovenského národa však siaha hlbšie do raného stredoveku, pričom obyvateľstvo územia súčasného Slovenska sa muselo odvtedy viackrát usilovať o svoje prežitie, slobodu, o svoj štát, veľakrát aj so zbraňou v ruke.

Stáročia bolo územie dnešného Slovenska a jeho obyvatelia súčasťou mnohonárodných štátnych útvarov a vojaci regrutovaní z obyvateľov tohto územia slúžili a bojovali v ich armádach, pričom mnohí z nich, či už ako velitelia alebo radoví vojaci, získali všeobecné uznanie a natrvalo sa zapísali do európskej vojenskej histórie.⁴⁶

⁴⁵ Spracované podľa Bielej knihy o obrane, dostupné z <https://www.mod.gov.sk/bielakniha/>

⁴⁶ Napr. poľný maršal Andrej Hadik, potomok drobnej slovenskej šľachtickej rodiny, ako veliteľ habsburského husárskeho pluku dobyl počas sedemročnej vojny roku 1757 Berlín a svojím „husárskym kúskom“ sa zapísal do vojenskej histórie. V habsburskej monarchii zastával neskôr funkciu prezidenta Dvornej vojnovnej rady, ktorú môžeme prirovnať k funkcii ministra obrany (vojny). Ladislav Škultéty-Gábriš, habsburský vojak z 18. a 19. storočia, svojou 81-ročnou službou pri vojsku sa pokladá za najdlhšie slúžiaceho vojaka všetkých čias

Prvé skutočne slovenské národné ozbrojené jednotky vznikli v revolučných rokoch 1848 – 1849. Slovenský dobrovoľnícky zbor zorganizovaný Slovenskou národnou radou ako národným revolučným orgánom bojoval až do skončenia revolúcie na jeseň roku 1849, keď bol rozpustený. Jeho bojové tradície zostali v povedomí slovenského obyvateľstva a v ďalších zápasoch za národnú slobodu a rovnoprávnosť sa slovenskí vojaci k nim hrdo hlásili.

Z územia dnešného Slovenska bolo do rakúsko-uhorskej armády v priebehu prvej svetovej vojny zmobilizovaných približne 400-tisíc vojakov. Slovákov v novinách vykresľovali ako odhodlaných, hrdinských a poslušných vojakov, ktorí si na slovo plnia svoje povinnosti.

V priebehu „Veľkej vojny“⁴⁷ sa z iniciatívy Milana Rastislava Štefánika nastolila myšlienka obnovenia slovenského dobrovoľníckeho vojska, ktoré by sa zapojilo do boja za národné oslobodenie, nezávislosť a národnú rovnoprávnosť.

Neskôr vznikom spoločného československého odboja sa organizovalo spoločné vojsko s cieľom získať pre Slovákov a Čechov národnú slobodu spojenými silami. Česko-slovenské vojsko v zahraničí (neskôr Česko-slovenské légie) začalo vznikať v rokoch 1914 – 1915 na území Ruska a Francúzska. Najpočetnejšie boli légie v Taliansku, tie však vznikli až pred koncom vojny a zohrali úlohu najmä v októbri – novembri 1918. Légie prispeli k víťazstvu mocností Dohody, ale najmä pomohli domácemu a zahraničnému odboju Slovákov a Čechov pri vytváraní a medzinárodnom uznaní česko-slovenského štátu.

Česko-slovenský štát (Československá republika), ktorý vznikol 28. októbra 1918, si budoval armádu na báze príslušníkov česko-slovenských légii. Armáda bola pripravovaná na obranu územia a na európske pomery bola veľmi dobre vyzbrojená a vycvičená.

Pod nátlakom Hitlera bol 14. marca 1939 vyhlásený Slovenský štát (od júla 1939 Slovenská republika), ktorého armáda bola vytvorená vzápätí

⁴⁷ Toto pomenovanie 1. svetovej vojny sa používalo do r.1939

na organizačnej báze armády Československej republiky na Slovensku. Dôstojnícky zbor sa formoval predovšetkým z povolaných záložných dôstojníkov, najmä učiteľov, čo prispelo k tomu, že armáda sa nestala oporou režimu. Pri ich nasadení, predovšetkým na východnom fronte, v rokoch 1941 – 1943 slovenskí vojaci najskôr jednotlivo, neskôr v celých skupinách prebiehali na spojeneckú stranu frontu, kde sa zväčša zapájali do česko-slovenského zahraničného vojska.

Silnejúce protihitlerovské tendencie v radoch dôstojníctva viedli k príprave ozbrojeného protifašistického vystúpenia armády v Slovenskom národnom povstaní. Ozbrojený odpor sa začal 29. augusta 1944, keď sa nemecké vojská pokúsili obsadiť územie Slovenskej republiky. Slovenská povstalecká armáda bojovala na otvorených frontoch dva mesiace, ani potom nekapitulovala. V partizánskych bojoch vydržali niektoré jednotky až do príchodu frontu na prelome rokov 1944 – 1945, niektoré až do oslobodenia v apríli – máji 1945. Ozbrojené povstanie slovenských vojakov a partizánov z 29. augusta 1944 patrilo k najväčším a najdlhším obdobným vojenským vystúpeniam proti nacistickému Nemecku v Európe. Mnohí antifašisticky orientovaní Slováci sa zapojili počas 2. svetovej vojny aj do spojeneckého úsilia poraziť nacistické Nemecko v rámci česko-slovenského zahraničného odboja. Ako v bojoch na západnom fronte, v bitke o Anglicko, na Blízkom východe, tak aj v bojoch na východnom fronte v Zväze sovietskych socialistických republík bojovali spoločne s Čechmi aj tisíce Slovákov. Výsledkom ich boja na konci vojny bola obnovená Československá republika.

Nové ozbrojené sily boli budované prednostne na báze zahraničného vojska, najmä 1. čs. armádneho zboru v Zväze sovietskych socialistických republík. Po komunistickom prevrate v roku 1948 sa ozbrojené sily stali nástrojom moci komunistického režimu a od roku 1955 aj vojskom Varšavskej zmluvy. Výstavba armády, výchova a výcvik jej príslušníkov zodpovedali princípom a požiadavkám sovietskej politickej a vojenskej doktríny.

Skončenie „studenej vojny“ na prelome rokov 1989 – 1990 znamenalo tiež výzvu pre transformáciu ozbrojených síl na podmienky demokratického politického zriadenia v novom bezpečnostnom prostredí. To sa prejavilo nielen v tvorbe nových vojensko-strategických princípov rozvoja a použitia

ozbrojených síl, ale aj v postupnom presadzovaní demokratizačných zmien v oblasti riadenia armády a v humanizácii vojenskej služby. Tieto významné historické udalosti a medzníky, najmä však tie, ktoré súvisia s bojom Slovákov za národnú slobodu, proti národnostnému útlaku, za európske ideály humanizmu, rovnosti a rovnoprávnosti, proti fašizmu a vojne i bojom za mier a demokraciu, tvoria základ vojenských a bojových tradícií Slovenska. Budovanie armády samostatnej Slovenskej republiky 1. januára 1993 došlo k pokojnému rozdeleniu Českej a Slovenskej Federatívnej Republiky na dva samostatné štáty, zároveň došlo aj k rozdeleniu spoločnej armády a vzniku Armády Slovenskej republiky, z ktorej boli postupnou transformáciou k 1. júlu 2002 vytvorené OS SR.⁴⁸

Slovensko síce v roku 1993 nebolo súčasťou žiadnej nadnárodnej obranno-politickej štruktúry, no od prvého dňa existencie štátu sa vtedajšia Armáda Slovenskej republiky zapájala do posilňovania medzinárodnej bezpečnosti v rámci mierových operácií. Po korektnom rozdelení bývalej Česko-Slovenskej republiky slovenskí vojaci kontinuálne pokračovali v predchádzajúcich spoločných zahraničných misiách (UNPROFOR na Balkáne, pozorovateľské misie v Afrike), do ktorých nastúpili ešte pod zástavou bývalého federálneho štátu. Čoskoro mali premiéru aj v ďalších krízových regiónoch sveta. Slovenská republika vysielala svoje vojenské jednotky na Balkán, do Afganistanu, na Cyprus, do Iraku, na Golanské výšiny, do Východného Timoru, Eritrei či do Libanonu. Je veľmi pozitívne a vzácné, že predstavitelia štátu sa pri svojom rozhodovaní o účasti vojakov v operáciách medzinárodného krízového manažmentu mohli vždy spoľahnúť aj na podporu verejnosti.

Účasť slovenských vojakov v operáciách medzinárodného krízového manažmentu znamená pre Slovenskú republiku obrovský prínos v rámci etablovania sa v medzinárodnom prostredí a zvyšuje jej prestíž. (Vitko, MO SR)

⁴⁸ Do 30. 6. 2002 boli ozbrojené sily tvorené tromi samostatnými zložkami – Armádou Slovenskej republiky, vojskami Ministerstva vnútra a Železničným vojskom. Od 1. 7. 2002 sa Armáda Slovenskej republiky oficiálne premenovala na OS SR a rozčlenila sa na pozemné sily, vzdušné sily a sily výcviku a podpory. Železničné vojsko a vojská Ministerstva vnútra zanikli k 31. 12. 2002. Sily výcviku a podpory OS SR zanikli 30. 11. 2014 so začlenením ich prvkov do iných súčastí OS SR.

5.2.5 Civilno-vojenské vzťahy

Civilno-vojenské vzťahy ako predmet analýzy môžeme skúmať v dvoch dimenziách – vnútropolitickej a zahraničnopolitickej.

Vnútropolitická dimenzia civilno-vojenských vzťahov je determinovaná predovšetkým typom politického režimu, mierou demokracie, politickou kultúrou, historickými tradíciami, ako aj aktuálnou ekonomickou situáciou štátu.

Zahraničnopolitická dimenzia civilno-vojenských vzťahov je determinovaná zahraničnopolitickou orientáciou štátu, geopolitickou orientáciou elít a obyvateľstva, ako aj celkovou koncepciou bezpečnostnej politiky.

Pri posudzovaní civilno-vojenských vzťahov ide o funkčnú interakciu dvoch sfér – o vzťah ozbrojených síl a ostatných prvkov spoločnosti. V tomto kontexte budeme skúmať dve základné otázky:

1. Úloha ozbrojených síl ako inštitúcie.
2. Postavenie ozbrojených síl v štruktúre spoločnosti.

Ozbrojené sily Slovenskej republiky boli vytvorené na základe zákona na zachovanie mieru a bezpečnosti Slovenskej republiky a na plnenie záväzkov vyplývajúcich z medzinárodných zmlúv, ktorými je Slovenská republika viazaná.

Ozbrojené sily musia byť schopné v mieri, v krízovej situácii a v čase vojny plniť tieto hlavné úlohy (Kmec, 2004):

- zabezpečovať vierohodné odstrašovanie a v prípade jeho zlyhania efektívne zabezpečiť obranu slobody, nezávislosti, suverenity a územnej celistvosti Slovenskej republiky pred vonkajším ozbrojeným napadnutím, vytvárať predpoklady pre efektívne pôsobenie v štruktúrach Severoatlantickej aliancie;
- podieľať sa na mnohonárodných operáciách na podporu mieru a na humanitárnych operáciách, pozorovateľských a monitorovacích misiách pod riadením Organizácie Spojených národov, Severoatlantickej aliancie, ako aj iných medzinárodných organizácií, predovšetkým Organizácie pre bezpečnosť a spoluprácu v Európe a Európskej únii. Plniť ďalšie úlohy na území Slovenskej republiky i mimo jej územia vyplývajúce zo záväzkov

z medzinárodných zmlúv a v rámci medzinárodnej politicko-vojenskej spolupráce;

- pomáhať pri eliminácii nevojenských rizík a ohrození Slovenskej republiky a riešení krízových situácií, ktoré ohrozujú ľudské životy, životné prostredie a majetok vo veľkom rozsahu a pri odstraňovaní ich následkov;
- plniť ďalšie úlohy v súlade so zákonom o ozbrojených silách.⁴⁹

Ozbrojené sily Slovenskej republiky sú jednou z jeho základných inštitúcií, sú najvýznamnejším a najsilnejším nástrojom zabezpečujúcim nezávislosť, územnú integritu a neporušenosť štátnych hraníc Slovenskej republiky. V zahraničnopolitickom meradle predstavujú základný symbol zvrchovanosti a hlavného garanta jeho medzinárodnoprávnej subjektivity. Ozbrojené sily Slovenskej republiky sú rozhodujúcim výkonným prvkom obranného systému štátu, majú prvoradú zodpovednosť za obranu krajiny pred všetkými vojenskými ohrozeniami, zodpovednosť za prípadné prispievanie k celému rozsahu poslania aliancie a za poskytovanie podpory orgánom verejnej moci pri všetkých nevojenských ohrozeniach štátu. Na plnení úloh ozbrojených síl sa podieľajú aj štátni zamestnanci a zamestnanci, ktorí tvoria civilný personál ozbrojených síl.

V Slovenskej republike, ako demokratickom štáte, je zavedený fungujúci systém civilného demokratického riadenia a kontroly ozbrojených síl. Vychádza to z požiadavky, že základným princípom vzájomnej interakcie ozbrojených síl a spoločnosti je ich demokratické riadenie a civilná kontrola (Korba, 2004). Pritom proces riadenia a kontroly je uskutočňovaný jednak na formálnej, tak aj na neformálnej rovine civilno-vojenských vzťahov.

Formálna rovina civilno-vojenských vzťahov je reprezentovaná vplyvom štátnych inštitúcií a politických elít na riadenie a kontrolu Ozbrojených síl Slovenskej republiky. Spočíva v legislatívnom rámci, ktorý je definovaný Ústavou, ústavnými zákonmi a zákonmi, ktoré vymedzujú právomoci a kompetencie štátnych inštitúcií a politických orgánov vo vzťahu k ozbrojeným silám.

⁴⁹ Zákon č. 321/2002 Z. z. Zákon o ozbrojených silách Slovenskej republiky.

Riadenie Ozbrojených síl Slovenskej republiky je proces, v ktorom vláda a ministerstvo obrany v rozsahu svojej pôsobnosti rozhodujú o použití ozbrojených síl, usmerňujú činnosť ozbrojených síl, určujú celkové početné stavy vojakov a zamestnancov, rozmiestnenie ozbrojených síl a vo vymedzenom rozsahu vykonávajú kontrolu ich činnosti⁵⁰. Kontrolu ozbrojených síl vykonávajú štátne orgány v rozsahu ustanovenom osobitnými predpismi⁵¹.

V rámci civilného demokratického riadenia a kontroly má dominantné postavenie parlamentná kontrola Ozbrojených síl Slovenskej republiky. Patrí do oblasti objektívnej kontroly, lebo ju vykonáva vonkajší, na Ozbrojených silách nezávislý, orgán. Parlamentná kontrolná činnosť je vykonávaná orgánmi volenými v Národnej rade Slovenskej republiky a je realizovaná v štyroch základných oblastiach:

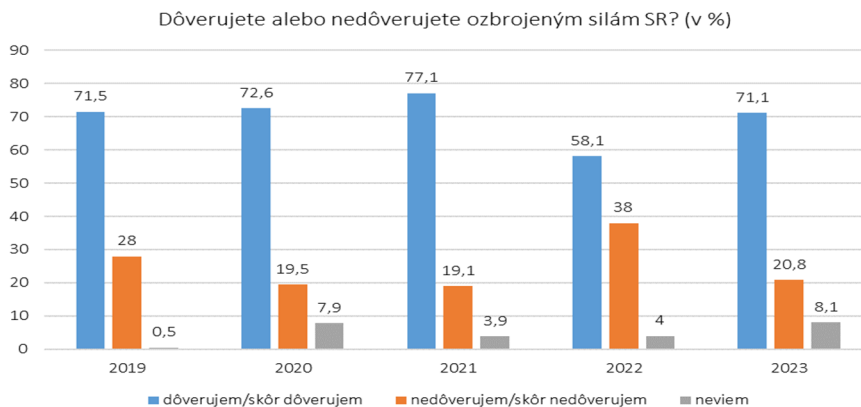
- oblasť legislatívy, Národná rada Slovenskej republiky schvaľuje zákony bezpečnostnej a obrannej politiky,
- oblasť rozpočtu, je jedna z hlavných pák na kontrolu vojenskej moci civilnými orgánmi, tým, že o výške rozpočtu a jeho jednotlivých programoch rozhodujú volení zástupcovia občanov, je daná i jeho transparentnosť,
- oblasť kontroly cestou predstaviteľa výkonnej moci – ministra obrany. Minister obrany podlieha kontrole parlamentu, podľa Ústavy čl. 116 je člen vlády za výkon svojej funkcie zodpovedný Národnej rade Slovenskej republiky,
- oblasť kontroly cestou vlastných volených orgánov – výborov Národnej rady Slovenskej republiky; v oblasti ozbrojených síl sú to v súčasnej dobe hlavne Výbor NR SR pre rozpočet financie a menu, Výbor NR SR pre obranu a bezpečnosť, Osobitný kontrolný výbor NR SR na kontrolu Vojenského spravodajstva, Osobitný kontrolný výbor NR SR na kontrolu Slovenskej informačnej služby.

⁵⁰ Zákon č. 321/2002 Z. z. Zákon o ozbrojených silách Slovenskej republiky, § 6.

⁵¹ Napríklad čl. 86 písm. a) a čl. 92 ods. 1 Ústavy Slovenskej republiky, § 2 a 45 zákona Národnej rady Slovenskej republiky č. 350/1996 Z. z. o rokovacom poriadku Národnej rady Slovenskej republiky v znení neskorších predpisov.

Neformálna rovina civilno-vojenských vzťahov je charakterizovaná len jedným mechanizmom – mechanizmom civilnej kontroly. Vyplýva to však už z jej charakteru, pretože ju tvorí verejnosť, respektíve jednotlivé komponenty občianskej spoločnosti. Tie môžu vykonávať kontrolu ozbrojených síl, avšak už nie ich riadenie. Najväčší význam majú neformálne kontakty a interakcie vytvárajúce sieť spoločenských vzťahov. Neformálna rovina v rovnakej miere ako formálna je determinovaná historickými a politickými tradíciami, hodnotovými orientáciami a kultúrnymi faktormi. (Korba, 2004, s.14). Najdôležitejším znakom je dominantná rola verejnosti, prejavujúca sa prostredníctvom verejnej mienky, ktorá je adekvátnym ukazovateľom dôveryhodnosti ozbrojených síl medzi občanmi, demonštruje verejné presvedčenie o užitočnosti a opodstatnenosti ozbrojených síl

Ozbrojené sily Slovenskej republiky majú dlhodobo vysokú dôveryhodnosť (obr.12). Podľa výsledkov výskumu verejnej mienky, ktorý sa uskutočnil na jeseň roku 2023, verejnosť ozbrojeným silám vysoko dôveruje⁵². Miera dôvery medzi dospelým obyvateľstvom Slovenska dosahovala v roku 2023 úroveň 71,1 %. Ozbrojeným silám nedôveruje 20,8 % opýtaných a 8,1 % respondentov sa k otázke nevedelo vyjadriť.

Obr. 13 Vývoj dôveryhodnosti Ozbrojených síl SR
Zdroj: Oddelenie sociálnych analýz SEUZ, MO SR.

⁵² Údaje sú citované zo správy o výskume verejnej mienky, ktorú poskytlo Oddelenie sociálnych analýz Sekcie ľudských zdrojov MO SR.

Dôvera verejnosti k ozbrojeným silám sa podľa vyjadrení respondentov zakladá najmä na pomoci vojakov pri živelných pohromách, doznieva ešte aj vplyv pozitívnych skúseností s pomocou vojakov pri pandémie ochorenia COVID-19.

Respondenti tiež uvádzajú ako dôvod svojej dôvery k ozbrojeným silám presvedčenie, že vojaci sú dobre vycvičení profesionáli, vykonávajú svoju prácu spoľahlivo a zodpovedne, dokázali by ochrániť Slovensko a dôveru obyvateľov doteraz nesklamali: *„Zatial neurobili žiadny prešľap voči obyvateľom krajiny“*. Časť respondentov spája svoju dôveru k Ozbrojeným silám SR s členstvom Slovenska v NATO: *„myslím si, že nie je dôvod nedôverovať a nakoľko sme v NATO, tak je pocit istoty ešte väčší“*, *„sme členmi NATO, keby sme nemali dôveryhodnú armádu, tak nás tam nezoberú“*. S tým súvisí aj kredit Ozbrojených síl SR získaný účasťou slovenských vojakov v misiách: *„dôverujem, lebo naši vojaci sú posielaní na rôzne misie, a preto si myslím, že musia spĺňať určité kritériá, inak by nešli“*.

K dôvere prispieva aj pohľad verejnosti na ozbrojené sily ako na nestrannú apolitickú inštitúciu. Opakujú sa tiež vyjadrenia respondentov, že ozbrojeným silám dôverujú preto, lebo: *„nepočuť o žiadnych kauzách“*, *„mám pocit bezpečia a myslím, že je to rezort, kde neprevláda korupcia ako v iných podobných rezortoch“*.

Nedôvera ozbrojeným silám vychádzala z názoru, že nemáme bojovú techniku v potrebnom množstve a kvalite. Tento stav pripisujú najmä tomu, že *„všetko sme dali Ukrajine“*. Respondenti poukazovali aj na malý počet vojakov, nedostatočný výcvik, výhrady majú voči vedeniu aj veleniu. Časť respondentov je nespokojná s vplyvom USA, resp. NATO na ozbrojené sily.

5.2.6 Charakter vojenských (obranných a bezpečnostných) organizácií

Slovenská republika dňom svojho vzniku (1.1.1993) sa stala členom Organizácie pre bezpečnosť a spoluprácu v Európe (OBSE) a 19. 1. 1993 členským štátom Organizácie spojených národov (OSN). Výsledkom vnútorných demokratizačných procesov bolo v r. 2004 prijatie Slovenskej republiky 29.3.2004 za člena Organizácie Severoatlantickej zmluvy (NATO) a 1.5.2004 za člena Európskej únie (EÚ).

Vstupom do NATO sa Slovensko stalo súčasťou systému kolektívnej obrany a bezpečnosti ako piliera transatlantickej bezpečnosti a stability a jeho bezpečnosť je garantovaná spojeneckými záväzkami. Prijatím za člena EÚ získalo Slovensko záruky politickej a ekonomickej stability, ako aj možnosť aktívne sa podieľať na formovaní, plnení a posilňovaní európskej bezpečnostnej a obrannej politiky.

Organizácia pre bezpečnosť a spoluprácu v Európe (OBSE) je najväčšou existujúcou regionálnou bezpečnostnou organizáciou, ktorá zahŕňa oblasť Európy, Kaukazu, Strednej Ázie a severnej Ameriky. Spoločným cieľom všetkých účastníckych krajín OBSE je na základe vzájomnej spolupráce udržiavať mier a bezpečnosť v geografickom priestore OBSE. Štáty sa zaviazali rešpektovať ľudské práva a základné slobody, demokraciu, princípy právneho štátu a zabezpečiť sociálnu spravodlivosť a ochranu životného prostredia. Základným dokumentom OBSE je Deklarácia zásad riadiacich vzťahy medzi účastníckymi štátmi Konferencie pre bezpečnosť a spoluprácu v Európe prijatá v Helsinkách v roku 1975. OBSE je platformou pre nepretržitý dialóg medzi 57 účastníckymi štátmi, svojimi aktivitami v oblastiach preventívnej diplomacie, kontroly zbrojenia a odzbrojenia, a postkonfliktnej obnovy prispieva k budovaniu spoločného európskeho bezpečnostného priestoru.

V rokoch 1999 – 2005 zastával funkciu generálneho tajomníka OBSE slovenský diplomat Ján Kubiš; v r. 2019 získala Slovenská republika predsedníctvo v OBSE a v r. roku 2020 predsedala Slovenská republika v rámci predsedníckych štruktúr OBSE Skupine ázijských partnerov OBSE pre spoluprácu (APCG).

Organizácia Spojených národov (OSN) je medzinárodná organizácia, ktorá vznikla v roku 1945 po II. svetovej vojne. Zakladajúcich 51 krajín sa zaviazalo zachovávať medzinárodný mier a bezpečnosť, rozvíjať priateľské vzťahy medzi národmi a podporovať sociálny pokrok, lepšie životné podmienky a ľudské práva. Slovensko sa stalo členskou krajinou Organizácie Spojených národov 19. januára 1993 ako jeden z nástupníckych štátov po rozdelení bývalej

Českej a Slovenskej federatívnej republiky. Slovensko, ako súčasť bývalého Československa, bolo jedným zo zakladateľských štátov OSN v roku 1945.⁵³

OSN má tieto základné ciele:

1. Udržovať mier na celom svete – zachovávať medzinárodný mier a bezpečnosť a v záujme uvedeného vykonávať účinné kolektívne opatrenia, aby sa predišlo ohrozeniu mieru a potlačil sa každý útočný čin alebo iné porušenia mieru. Organizácia má v súlade so zásadami spravodlivosti a medzinárodného práva uskutočňovať mierovými prostriedkami úpravu alebo riešenie sporov a situácií, ktoré by mohli viesť k narušeniu mieru.
2. Rozvíjať priateľské vzťahy medzi národmi založené na úcte a zásadách rovnoprávnosti a sebaurčenia národov ako aj vykonávať každé iné vhodné opatrenia na posilnenie svetového mieru.
3. Pomáhať národom spoločne pracovať na zlepšovaní životov chudobných ľudí, zvrátiť nad hladom, chudobou a negramotnosťou a povzbudzovať rešpekt voči právam a slobodám druhých.

Ocenením diplomatických aktivít SR bolo zvolenie vtedajšieho ministra zahraničných vecí a európskych záležitostí SR do funkcie predsedu 72. zasadnutia Valného zhromaždenia OSN. Minister Lajčák od 12. septembra 2017 do septembra 2018 zastával protokolárne najvyššiu funkciu v rámci OSN.

Organizácia Severoatlantickej zmluvy (NATO), je organizáciou kolektívnej obrany, ktorá má 32 členských štátov. Pretože sa jedná o kolektívnu organizáciu vojensko-politickej povahy, primárnym cieľom je bezpečnosť jej členov, ktorí v tejto oblasti úzko spolupracujú. Podobne, ako ostatné moderné medzinárodné organizácie, tak aj NATO je vybudované na dodržiavaní princípu demokracie a dodržiavania ľudských práv. Jednotlivé členské štáty tejto bezpečnostnej organizácie si zachovávajú plnú suverenitu.

Napriek tomu, že NATO je bezpečnostnou organizáciou vojensko-politickej povahy, jej primárnym záväzkom, ktorý je vyjadrený v zakladajúcej zmluve, je predchádzanie sporom a zároveň v prípade existencie sporu,

⁵³ Československý diplomat a Slovák Ján Papánek patril medzi autorov základného dokumentu Charty Organizácie Spojených národov.

vyriešenie tohto sporu mierovými prostriedkami. NATO je vybudované na spolupráci vo vyššie vymedzenej oblasti. Táto spolupráca je zakotvená aj v článku 5 Severoatlantickej zmluvy.

NATO je však pri použití vojenskej sily povinné konzultovať jej použitie s Bezpečnostnou radou OSN. NATO má teda notifikačnú povinnosť voči Bezpečnostnej rade OSN, ktorá je jediným orgánom chrániacim medzinárodný mier a bezpečnosť.

Európska únia začala plniť funkciu organizácie kolektívnej obrany vstupom Lisabonskej zmluvy do platnosti 1.12.2009.

Lisabonská zmluva⁵⁴ popri vymedzení úlohy Európskej únie vo svete rieši aj otázky spoločnej bezpečnostnej a obrannej politiky, ktorú považuje za neoddeliteľnú súčasť spoločnej zahraničnej a bezpečnostnej politiky. Spoločná bezpečnostná a obranná politika podľa Lisabonskej zmluvy zabezpečuje Únii operačnú schopnosť využívajúc civilné a vojenské prostriedky. Únia ich môže využiť pri misiách mimo Únie na udržanie mieru, predchádzanie konfliktom a posilňovanie medzinárodnej bezpečnosti v súlade so zásadami Charty Organizácie Spojených národov.

Spoločná bezpečnostná a obranná politika zahŕňa vymedzenie spoločnej obrannej politiky Únie. Tá povedie k spoločnej obrane, keď o tom jednomyselne rozhodne Európska rada. V takom prípade Európska rada odporučí členským štátom prijať toto rozhodnutie v súlade s ich príslušnými ústavnými požiadavkami. Lisabonská zmluva teda nepredpokladá okamžité vytvorenie spoločnej obrany alebo európskej armády.

Lisabonská zmluva v čl. 42, ods.7. však ustanovuje, že ak sa členský štát stane na svojom území obeťou ozbrojenej agresie, ostatné členské štáty sú povinné mu poskytnúť pomoc a podporu všetkými dostupnými prostriedkami, v súlade s článkom 51 Charty Organizácie Spojených národov.

⁵⁴ Lisabonská zmluva. Dostupné na: <https://eur-lex.europa.eu>

5.3 Sociokultúrne zdroje strategickej kultúry Slovenska

Sociokultúrne zdroje, ktorými sú mýty, legendy, kultúrne vzory, religiozita a tradície zásadným spôsobom ovplyvňujú myslenie a konanie obyvateľov naprieč generáciami. Ak sa stanú súčasťou presvedčenia politických elít, slúžia na mobilizáciu mäs, umožňujú im získať podporu obyvateľstva pre presadzovanie svojich vnútropolitických, zahraničnopolitických i bezpečnostnostrategických cieľov.

5.3.1 Mýty a legendy

Mýty a legendy sú súčasťou dejinného povedomia všetkých národov. V modernej súčasnosti by však nemali byť dominantnou súčasťou historického povedomia, ale by mali byť viac-menej iba ilustratívnym doplnkom sumy historických faktov.

Mýty o pôvode Slovákov

Zavedené stereotypy vnímania slovenských dejín častokrát zahŕňajú niektoré konkrétne historické témy nepresne, skreslene a v niektorých prípadoch až propagandisticky upravené do podoby nemajúcej s historickou presnosťou absolútne nič spoločné.

V národnáriaskych kruhoch na Slovensku stále prežíva mýtus, že Slováci sú pôvodným (autochtónnym) obyvateľstvom tohto regiónu. V záujme tzv. „reslovakizácie“ dejín tvrdil napr. Š. Hrušovský, že „*Slováci tu boli krátko po narodení Ježiša Krista*“, tiež C. Hromník uvádza, že: „*Slováci sú tu už od doby bronzovej a múdrosť pobrali od starodávnej Indie*“ (Getting, 2023). Ďalší historik z obdobia Slovenského štátu, František Hrušovský, hlásal, že sme „*prvými a najstaršími obyvateľmi tejto krajiny*“ a Samovu ríšu vraj založili Slováci. Slovenský exilový historik Milan S. Ďurica bez rozpakov hovorí o Slovákoch ako o samostatnom etniku už v období Samovej ríše (Marek, 2011). S týmito teóriami však súhlasí len máloktorý seriózny historik.

Ďalší extrémny názor šíri tzv. „Slovenská národná rada obrodzenia“, ktorej predstavitelia v preambule vlastného návrhu novej slovenskej ústavy tvrdia, že Slováci sú „*potomkovia predkov Slovenov (Slovienov), ktorí na Slovensku žili minimálne pred 8 000 rokmi... a Slovenský národ je priamym nástupníckym*

štátom Veľkej Moravy a aj Uhorska...“ Okrem toho tvrdia, že: “...sme najstaršie autochtónne obyvateľstvo v Európe a staro-Sloviencina je najstarší jazyk v Európe a nikdy žiadne sťahovania národov v Európe nebolo – je to vatikánsky podvod.“ (Nová ústava...)

Cyril a Metod nám priniesli kresťanstvo a jazyk

Pojem cyrilo-metodskej tradície sa prvý raz objavil až v 18. storočí, a to ako konštrukt, ktorý Juraj Papánek použil ako oporný argument v časoch národného obrodzenia. Bol to ideový konštrukt „bez reálnej obsahovej náplne“, ktorý napokon nadobudol dôležitú politickú silu. Od začiatku tak má čisto apologetický charakter. Slúžil ako ideologická platforma, politický argument a národno-identifikačný prostriedok (Balász, 2022).

Historickým faktom je, že kresťanstvo sa v tejto geografickej oblasti objavilo dávno pred príchodom Cyrila a Metoda v roku 863. Kresťanstvo sa, ešte dlho pred jej pádom, rozšírilo v Rímskej ríši, ktorá zasahovala na územie dnešného Slovenska⁵⁵, takže je pravdepodobné, že sa tu vyskytovali kresťania už za rímskych čias (Marsina, 2009).

Kresťanskú vieru tu tiež dávno pred Cyrilom a Metodom úspešne šírili iní misionári. V minulosti sa zdôrazňoval hlavne prínos írsko-škótskych mníchov dnes sa za najvýznamnejších a najúspešnejších šíriteľov kresťanstva u nás pred byzantskou misiou považujú západní misionári z talianskych a nemeckých oblastí.

Cyril a Metod boli významní byzantskí učitelia, diplomati a misionári, ktorí vytvorili nový literárny jazyk a k nemu novú abecedu, čo bol mimoriadny intelektuálny výkon. Ale práve ich najznámejšie pôsobenie na Veľkej Morave bolo aspoň v strednej Európe väčšinou neúspešné, a aj to prispelo malým dielom k tomu, že dnes patríme do západného, a nie východného, pravoslávneho civilizačného okruhu (Morvay, 2017).

⁵⁵ Pochopiteľne sa tento proces netýkal Slovanov, ktorí na územie dnešného Slovenska prišli ako pohania neskôr.

Svätopluk – kráľ Slovákov

Akceptovanie mýtu, alebo stereotypu, že Svätopluk bol kráľom Slovákov je problematické, pretože nemôžeme nazývať obyvateľov Nitrianskeho kniežatstva či Veľkej Moravy ani ich spoločenské elity slovenskými, zvlášť ak berieme do úvahy fakt, že Pribinov syn Kocel mal matku nepochádzajúcu zo slovanského prostredia (Kučera, 1986). Slovanskosť im však upierať nemôžeme.

Vyjadrenie „Svätopluk ako kráľ Slovákov“ tak stráca svoj zmysel. Čo sa týka titulu tohto príslušníka slovanskej elity tak z prameňov môžeme sledovať istý vývoj. Súveké pramene ho označujú rôzne. Popri často spomínanom titule *dux* (vojvoda, knieža) sa objavuje titul *princeps* (knieža) či dokonca *rex* (kráľ). Ak zoberieme do úvahy, že bol za hranicami svojej domény známy až do tej miery, že ho napríklad arabský učenec Ibn Rosta tituloval ako „*knieža kniežat*“ a v ďalšom texte „*rex*“ (Steinhübel, 2009, s. 165) a uvádza ho ako človeka „nosiaceho korunu“, je zrejmé, že hoci nemáme konkrétne správy o tom, že by Svätopluk oficiálne prijal titul kráľa v nejakej procedúre korunovácie, nielen váhou svojho titulu, ale aj rozsahom ovládanej domény a vzťahom k „zahraniciu“ mu po práve titul kráľ prislúchal.

Legenda o Jánošíkovi

Legendárnou postavou, preukázateľne slovenského pôvodu, ktorú pozná vďaka výchove každý Slováč, je jednoznačne Juraj Jánošík. Ani on sa nevyhol mýtizácii, alebo vytvoreniu istého stereotypu. Narodil sa v prostredí slovenského vidieka. Žil v pohnutých časoch stavovských povstaní, ktoré mali vplyv na slovenské obyvateľstvo už takmer storočie.

Terchovský rodák, ktorý slúžil v pohnutých časoch vo vojsku povstalcov i na opačnej strane, na živobytie si po vojenskej službe zarábala zbojom a skončil na popraviske, sa však v tradícii dostal na post najznámejšieho bojovníka proti vrchnosti. Spomenutá sociálna revolta širšej populácie nenadobudla rozmery povstania, a preto sa aspoň rozšírila prostredníctvom vnútorných sympatií jednotlivcov a pretavila sa do podoby tradície.

O tom, že Jánošíkovská legenda je živá, svedčí aj výrok vtedajšieho premiéra R. Fica, ktorý na celoslovenských oslavách slovenskej štátnosti v Martine v r. 2008 vyhlásil, že Jánošík je veľký vzor jeho vlády (Vražda, 2008).

Tisícročný útlak

Predstava o tisícročnej porobe sa v slovenskej národoveckej komunite začala „udomáčať“ v 30. rokoch 19. storočia a jej tvorcom bol Pavol Jozef Šafárik (Findor, 2005).

Základom tohto „mýtu“ je fakt spoločnej existencie našich slovenských predkov s predkami dnešných Maďarov v jednom štátnom útvare – Uhorsku. Ako bolo spomenuté vyššie jednalo sa o proces v ktorom sa v priebehu času vytvárali základy slovenského ako aj maďarského národa. Pretože žili v jednom štáte na odlišenie v zmysle „my“ a „oni“ tu slúžil jazyk a s ním postupné vytváranie pre etnikum vhodného pomenovania – Slovák a Maďar.

Na prelome 18. a 19. storočia príslušníci oboch etníc cítili jasný rozdiel medzi „my“ a „oni“. Toto rozdelenie viedlo k situácii, keď sa vytvárali základy pre fungovanie európskych národov v nových spoločenských podmienkach. Ani jeden z národov neupieral tomu druhému starobytnosť a existenciu v danom priestore od ranného stredoveku. V podmienkach rodiačich sa moderných národov sa však maďarský nacionalizmus v snahe zvýšiť svoju prestíž a právo vládnuť v krajine orientoval na teóriu, že Maďari boli podmanitelia a Slovania boli podmanení (Findor, 2005)⁵⁶. Obranné spisy zo strany slovenských vzdelancov zas hovorili o pohostinnom prijatí Maďarov Slovanmi, a podiele Slovanov na budovaní spoločnej štátnosti. Tento vzájomný zápas v argumentácii je v podstate potvrdením existencie dvoch národnoemancipačných hnutí – slovenského a maďarského. Navzájom existovali vedľa seba, navzájom sa ovplyvňovali a súperili spolu. V podmienkach rakúskej monarchie vyústili do procesu, ktorý sa stal známym ako „maďarizácia“⁵⁷. Po vzniku duálneho štátu

⁵⁶ Problematika vzťahov medzi Slovákmi a Maďarmi je extrémne rozsiahla a venuje sa jej veľké množstvo autorov. Stručne a prehľadne je otázka tisícročného útlaku spracovaná u Findora, 2005.

⁵⁷ Prijatie prvých maďarizačných zákonov (z.čl.16 z r. 1790/91 a z čl.7 z r.1792) interpretuje F. Bokes ako prostriedok začínajúceho sa maďarského národnoemancipačného hnutia. Zákony boli určené na to „aby sa Maďari stali Maďarmi“ – aby sa najprv zbavili latinčiny. Nasledujúci zákon

Rakúsko-Uhorska v r. 1867 a po prijatí tzv. národnostného zákona v roku 1868 sa maďarizácia zosilnila. Trvala až do rozpadu Rakúsko-Uhorska v roku 1918, čo nie je tisíc rokov.

Mýty o Slovenskom štáte

Mýtus o vojnovej Slovenskej republike sa začal rodiť hneď v prvý deň existencie nového štátu – 14. marca 1939. Jeho prvý premiér Jozef Tiso tlmočil poslancom slovenského snemu výhražné ultimátum Adolfa Hitlera na odtrhnutie sa od Prahy a „bleskové“ vyhlásenie samostatnosti. Nový štát vznikol teda ako vedľajší produkt nacistickej agresie voči Česko-Slovensku. Napriek tomu premiér J. Tiso už vo svojom večernom rozhlasovom prejave vedome začal vytvárať legendu, keď občanom tvrdil, že „*štát sa zrodil z politickej vôle národa vládnut' sám nad sebou na celej čiare, neodvisle od kohokoľvek*“ (Kamenec, 2021).

So vznikom slovenského štátu sa spája nielen oslavný, ale aj obranársky mýtus. Podľa neho, ak by v marci 1939 neboli vtedajší vládni činitelia splnili Hitlerovo ultimátum, viedlo by to vraj k fyzickému zániku slovenského národa.

Iná obľúbená legenda zas predstavuje ľudácky štát ako „ostrov pokoja a hojnosti“ vo vojnu zachvátenej Európe. Dokonca domácu peňažnú menu nazýva „stredoeurópskym dolárom“. To však platilo, pokiaľ sa Nemecku darilo. Od jesene 1944, keď nacistické jednotky obsadili slovenské územie, Nemecko svojvoľne rekvirovalo a násilne odvážalo z krajiny rôzne tovary, suroviny, potraviny, celé továrenské zariadenia, živý i mŕtvy inventár – vyhlásiac to všetko za vojnovú korisť, hoci satelitný slovenský štát bol zmluvným spojencom tretej ríše, ktorá prevzala nad ním ochranu.

Mýty sa, prirodzene, dotkli aj charakteru režimu, ktorý sa idealizoval protirečivým politologickým novotvarom „vojnová autoritatívna demokracia“ (Kamenec, 2021). V skutočnosti sa v Slovenskej republike nastolil totalitný

(z. čl.7) z roku 1805 mal tento proces urýchliť. Až od tridsiatych rokov 19. storočia sa prijímali také zákony o jazyku, ktoré vystupovali agresívnejšie proti nemaďarským národnostiam. Pozri BOKES, F. 1941, str.10-17.

režim s viacerými špecifickými fašistickými prvkami, prebranými z iných totalitných režimov – najmä z hitlerovského Nemecka.

Sústavne sa živí napríklad legenda, že J. Tisovi v Jeruzaleme odhalili sochu či pamätnú tabuľu ako prejav vďaky za údajnú záchranu slovenských židov. Toto cynické tvrdenie doteraz nikto nezdokumentoval nejakým dokladom alebo fotografiou. Legenda však už žije vlastným životom a plodí ďalšie mýty. Medzi nimi sa objavuje tvrdenie, že J. Tiso nepodpísal Židovský kódex na znak nesúhlasu s jeho obsahom. To, že ho nepodpísal, je pravda – táto legislatívna norma totiž mala formu vládneho nariadenia, ktoré prezident ani nemal právo podpisovať. J. Tiso však ako premiér podpísal všetky antisemitské vládne nariadenia a po zvolení za prezidenta (26. októbra 1939) všetky protižidovské zákony – vrátane ústavného zákona o vysťahovaní židov z územia Slovenskej republiky a zbavení ich štátneho občianstva (Kamenec, 2021).

Mýty o socializme

Na Slovensku aj dnes mnohí nekriticky pozitívne vnímajú socializmus. Potvrdili to aj výsledky prieskumov verejnej mienky, ktoré zrealizovala agentúra FOCUS. Podľa jej reprezentatívneho prieskumu si na Slovensku viac ľudí myslí, že pred rokom 1989 sa žilo lepšie ako dnes (takmer 43 %) než tých, čo si myslia opak (32 %). Súvisí to aj s rozšíreným podliehaním mýtov o socializme. Podľa tohto prieskumu až 79 % respondentov súhlasilo s tým, že za socializmu sa žilo bezpečnejšie a bola nižšia kriminalita, 77 %, že vtedy bol dostatok užitočnej práce, 71 %, že socializmus viedol ľudí k morálnejšiemu správaniu, 63 %, že zdravotníctvo bolo lepšie a ľudia sa dožívali vyššieho veku, 59 %, že socializmu sa hospodársky darilo, 55 %, že životná úroveň väčšiny obyvateľov bola v tom čase vyššia a ľudia si z príjmu mohli dovoliť viac ako dnes a 45 %, že socializmus nebol totalitným režimom. (Gonda, Zajac, 2020).

Pozitívne vnímanie socializmu značnou časťou obyvateľstva súvisí aj s tým, že mnoho ľudí podlieha mýtom o socializme, spomienkovému optimizmu a relativizovaniu represívnosti socialistického režimu. Príčinou pozitívneho vnímania socialistického režimu je aj nedostatočná historická pamäť a preferencia istôt pred slobodou, spojenou s rizikami, vyžadujúcou si osobnú zodpovednosť. A práve toto rozšírené podliehanie mýtom o socializme

(ako aj o sociálnom štáte) podkopáva osobnú zodpovednosť a otupuje ostražitosť ľudí voči odkrajovaniu ich slobôd.

Podrobné sú tieto mýty o ére socializmu spracované v publikácii *Socializmus: realita namiesto mýtov* (Gonda, Zajac (ed.), 2020).

Slovanská vzájomnosť

Vznešené slovanské idey, v minulosti pestované a pateticky uchovávané, spochybnili egoistické a neraz kruté národné záujmy, ktoré nastavili zrkadlo realite slovanských vzťahov. Potvrdzujú to údaje o konfliktoch, počas ktorých sa úhlavnými nepriateľmi stávali Slovania (Rusi – Ukrajinci, Poliaci – Ukrajinci, Rusi – Poliaci, Srbi – Chorváti). Po slovanskej tragike na Balkáne v 90. rokoch minulého storočia ide za posledných tridsať rokov o ďalší brutálny prípad, ktorý vyvracia predstavu, že slovanské vzťahy – len preto, lebo ide o Slovanov – musia byť harmonické a priateľské. Potvrzuje to aj konflikt medzi dvoma susednými slovanskými štátmi – Ruskom a Ukrajinou.

Putinovské Rusko nanovo pochovalo možnosť slovanskej vzájomnosti, doslova ju pošliapalo a vysmialo. Až tak, že svoj kredit aj vo väčšine slovanského sveta úplne stratilo. V Putinových krokoch skutočne nie je nič zo slovanskej vzájomnosti. Tento autokrat vôbec neprejavuje slovanskú náklonnosť ani ho nezaujímá dôstojný život Slovanov. Jeho činy a názory motivujú chladnokrvné mocenské kalkuly. Zdôrazňuje jedine panrusizmus, ktorý sa udržiava a živí v ruskej spoločnosti dlhodobo a väčšina sa z neho dodnes nevymanila. Rusov, Bielorusov a Malorusov (Ukrajincov) tvrdohlavo považuje za jeden národ s viacerými vetvami, teda podľa toho sú vlastne všetci Rusi.

V tomto kontexte je vhodné odcitovať slová českého buditeľa a novinára Karla Havlíčka Borovského, ktorý pôvodne rusofil, po návrate z ročného pobytu v cárskom Rusku v r. 1844 povedal: *Dosvědčiti mohu, že Rusové s ostatními Slovany nikoli bratrsky, nýbrž nepoctivě a soběcky smýšlejí. To už jsou mi milejší Maďaři, kteří proti nám bojují otevřeně, než Rusové, přibližující se s jidášským polibkem, aby nás pak strčili do kapsy. Tito pánové počínají všude místo ruský říkati a psáti slovanský, aby pak místo slovanský zas také ruský říci mohli.*“ (Citáty...).

A svoj názor na úlohu Ruska pri zjednocovaní Slovánských štátov vyjadril aj E. Štúr: „*Len blázon by mohol veriť, že by sa v Rusku mohla uchytiť republikánska forma vlády, a že by sa tu mohla rozvíjať. V prípade štátov podliehajúcich jeho vplyvu bude Rusko bojovať za každú cenu proti tomu, čo nedopustí a nemôže dopustiť v rámci svojich vlastných hraníc*“ (Štúr, s. 61).

5.3.2 Kultúrne vzory

Kultúrne vzory sú typy kultúrnych črt, ktoré sa nachádzajú v danom kultúrnom prostredí. Kultúrne hodnotové vzory sú definované ako zdieľané presvedčenia, hodnoty, normy a sociálne praktiky, ktoré sú stabilné v priebehu času, a ktoré vedú k približne podobnému správaniu v podobných situáciách (Cultural patterns ...).

Presvedčenia

Presvedčenia zahŕňajú základné učenie kultúry o tom, čo je realita, názory na to, ako svet funguje. Môžu byť založené na učení autorít, alebo môžu byť prejavom osobného vkusu človeka.

Slovenskú republiku je možné z hľadiska identifikácie kultúrnych vzorov považovať za multikultúrnu, národnostne, nábožensky, etnicky ale i ideologicky diferencovanú spoločnosť. To sa odráža aj v širokej škále názorov na realitu súčasného sveta, na hodnotenie závažných spoločenských tém a udalostí.

Tak napr. v období pandémie COVID-19 takmer 40 % respondentov zo Slovenska podľa prieskumu Globsecu verilo tomu, že ochorenie COVID-19 neexistuje, a že je iba nástrojom na manipulovanie spoločnosti. Takmer tretina respondentov (32,2 %) súhlasila s názorom, že epidémia je len súčasťou celosvetovej snahy o povinné očkovanie. O niečo viac ako pätina respondentov (21,9 %) sa stotožnila s výrokom, že očkovanie proti koronavírusu je prípravou na čipovanie ľudí.

Hoci 76 % občanov SR považuje demokraciu dobrú pre štát, 44 % verí, že liberalizmus a zmýšľanie tzv. západného sveta prinášajú „dekadentný“ spôsob života, ktorý „ohrozuje naše hodnoty a identitu“ a 36 % je presvedčených, že totalitný systém by bol pre Slovensko lepší (Globsec Trends. 2024).

V kontexte vojny na Ukrajine je 41 % občanov presvedčených, že za inváziu na Ukrajinu je primárne zodpovedné Rusko, 20 % že Ukrajina, pretože potláčala práva rusky hovoriacich a 31 % je presvedčených, že za konflikt je zodpovedný Západ, pretože provokoval Rusko.

Kontroverzné je aj presvedčenie občanov SR o prioritnom bezpečnostnom garantovi. Ako vyplýva z prieskumu Globsec Trends, 2024, za strategického partnera považuje USA 23 % občanov, ale 27 % občanov za takého partnera považuje Rusko. 50 % občanov považuje USA za bezpečnostnú hrozbu a celkovo 66 % Slovákov verí naratívu, že „USA zaťahujú Slovensko do vojny s Ruskom pretože z toho profitujú“ (Globsec Trends, 2023).

Pokiaľ ide o vzťah k Európskej únii, 72 % občanov podporuje členstvo SR v EÚ, ale 53 % je presvedčených, že Európska únia nám diktuje, čo máme robiť bez toho, aby sme mali moc to ovplyvniť. Na druhej strane 80 % občanov si myslí, že vďaka členstvu v EÚ má Slovensko väčšie slovo vo svetových záležitostiach.

Pri posudzovaní dominujúceho presvedčenia občanov je namieste akceptovať, že vplyv vnútornej politiky, historického kontextu a kultúrnych faktorov na postoje obyvateľstva je evidentný. Rovnako tak aj agendy niektorých politických predstaviteľov ovplyvňujú verejnú mienku, najmä v spoločnosti s vysokou náchylnosťou veriť dezinformáciám (až 54 % Slovákov verí konšpiráciám a manipulatívnym naratívom⁵⁸).

Hodnoty

Hodnotový systém môžeme chápať ako hierarchicky usporiadaný systém vecí, zásad a ideálov, u ktorých predpokladáme vnútornú súvislosť, a ktoré sú v súlade s potrebami a záujmami konkrétneho individua, sociálnej skupiny, či sociálneho systému.

⁵⁸ <https://www.startitup.sk/dezinformatori-maju-slovakov-vo-vacku-52-z-nich-veri-ze-svet-riadia-tajne-elity/>

Hodnoty vyjadrujú to, čo je v danej kultúre považované za dobré alebo zlé, správne alebo nesprávne, spravodlivé alebo nespravodlivé, pekné alebo škaredé, hodnotné alebo bezcenné, atď. Môžeme rozlišovať:

- individuálne hodnoty vychádzajú z myšlienky jedinečnosti a individuality každého jedinca;
- spoločenské hodnoty, ktoré sú typické pre daný okruh či skupinu ľudí;
- mravné hodnoty odrážajúce ľudskú podstatu daného jedinca, prostredníctvom morálnych hodnôt posudzujeme, či je jedinec dobrým človekom;
- náboženské hodnoty, ktoré reflektujú vzťah jedinca k Bohu.

Walková (Walková, 2020), s odvolaním na práce G. Hofsteda a M. Minkova, charakterizovala vybrané kultúrne ukazovatele, ktoré možno považovať aj za kultúrne hodnoty, vyznávané občanmi Slovenska. Z prezentovaných ukazovateľov sme vyextrahovali tieto hodnoty, identifikovateľné v slovenskom prostredí:

- vyhýbanie sa neistote a preferovanie regulatívnych opatrení;
- bránenie sa inovátnym postupom a obhajoba tradičných, overených postupov;
- zachovávanie nadržanosti, nerovnoprávneho postavenia napr. mužov voči ženám;
- polarizácia vyplývajúca zo silného náboženského presvedčenia;
- pretrvávajúca flexibilita až dualizmus názorov, rozdielnosť medzi tým, čo si ľudia myslia a čo hovoria, resp. konajú;
- nedôvera až dištancovanie sa od cudzích, negatívne vnímanie etnických, rasových a národnostných menšín;
- akceptácia rozdielneho prístupu k právam a povinnostiam podľa príslušnosti k skupinám, najmä stranickým a vládny (problém „našich ľudí“);
- tolerovanie tzv. malej korupcie, plagiátorstva a podvodov ako súčasť exkluzionizmu politických a mocenských elít.

Vychádzajúc z výsledkov národného prieskumu hodnôt Slovenska 2021/2022⁵⁹ môžeme charakterizovať (tab.16):

- osobné hodnoty, ktoré najviac vystihujú občanov Slovenska, akí sú, ako sa správajú a na čom im záleží;
- súčasné spoločenské hodnoty, ako občania vnímajú, že Slovensko dnes funguje a aké dnes je;
- želané spoločenské hodnoty, ako si občania želajú, aby Slovensko vyzeralo a fungovalo, na akých hodnotách a v akej kvalite.

Ako vyplýva z tabuľky 16, tri hodnoty: rodina, česť a kvalita života sa objavujú ako medzi osobnými hodnotami, tak aj medzi požadovanými kultúrnymi hodnotami občanov.

Tabuľka 16 Štruktúra a obsah kultúrnych hodnôt občanov SR

Rovina	Osobné hodnoty	Súčasný spol. hodnoty	Želaný spol. hodnoty
Individuálna	Zdravie, česť , kvalita života , tradície, trpezlivosť, opatrnosť	Neistota ohľadom budúcnosti, chudoba	Kvalita života , finančná stabilita, česť
Vzťahová	Rodina , priateľstvo dôvera, férové jednanie, rešpekt a úcta	Nespravodlivosť, obviňovanie závisť (neprajníctvo), nenávisť	Rodina
Systémová		Byrokracia, plytvanie zdrojmi, nezamestnanosť	Efektívna zdravotná starostlivosť, znižovanie chudoby
Celospoločenská			Mier, sociálna spravodlivosť

Zdroj: Vlastné spracovanie podľa Národného prieskumu hodnôt ...

⁵⁹ Národný prieskum hodnôt Slovenska 2021/2022. Prezentácia prístupu a výsledkov SGN. Dostupné z: <https://drive.google.com/file/d/1G99xamLzSCSg6yIMb3NOSCB09uowi8H6/view>

Dôležitými hodnotami pre občanov Slovenska sú:

- blízke vzťahy a vytváranie podmienok pre zdravý, spokojný a kvalitný život;
- spravodlivé a férové jednanie v medziľudských vzťahoch, úcta a pravdivosť pri budovaní dôvery;
- ctenie si tradičných postupov a zvykov, opatrnosť pri prijímaní nových vecí a praktík.

Medzi negatívne hodnoty v spoločenskej kultúre zaraďujú:

- neúctivé a nečestné jednanie a praktiky na spoločenskej úrovni;
- nedostatok práce, obava o svoju budúcnosť, strata viery, že bude lepšie;
- neefektívne narábanie so zdrojmi štátu, rigidné nefunkčné systémy a procesy fungovania spoločnosti;
- tendencia zvádzať vinu na druhých, závidieť a byť nevraživí voči druhým.

Medzi hodnoty, ktoré sú významné pre zvýšenie kultúry spoločnosti občania zaraďujú:

- zvýšenie štandardu a podmienok pre kvalitný život i šťastie pre všetkých – najmä dostupné bývanie a kvalitná zdravotnícka starostlivosť;
- budovanie blízkych medziľudských vzťahov a harmonického nažívania s ostatnými;
- vybudovanie silnej ekonomiky, otvorenosť a transparentnosť podnikateľských vzťahov;
- férové a slušné zaobchádzanie so všetkými naprieč všetkými sférami spoločnosti.

Tieto hodnoty, či už pozitívne alebo negatívne, môžu občania ako jeden z nositeľov strategickej kultúry, presadzovať buď formou verejnej mienky, alebo ako členovia politických strán a hnutí, občianskych hnutí a pod.

Kultúrne normy

Kultúrne normy sa vzťahujú na zdieľané presvedčenia alebo hodnoty a ľudské správanie, ktoré podporuje tieto hodnoty v rámci spoločnosti, ako sú normy správania, ktoré sa stretávajú so spoločenským súhlasom alebo nesúhlasom. Kultúrne normy sú nevyslovené pravidlá spoločnosti prenášané prostredníctvom konformity, internalizácie a socializácie. Existujú

štyri rôzne typy kultúrnych noriem. Sú to zákony, spôsoby správania, mravy a tabu.

Zákony sú pravidlá, ktorými sa riadia občania štátu a vymedzujú správanie, ktoré je pre nich povolené, čo je legálne a čo je nelegálne (občan môže konať všetko, čo mu zákon nezakazuje). Ak niekto poruší zákon, má to za následok sankciu.

Spôsoby správania sú zvyky alebo konvencie, ktoré dávajú ľuďom súbor očakávaní, ako by sa mali v danej situácii správať. Nie sú morálne významné a nerozlišujú slušné od neslušného správania. Napr. slušné je pozdraviť, pomáhať iným, rešpektovať authority, ospravedlniť sa za chyby, poďakovanie za pomoc a pod.

Mravy (*mores*) môžeme považovať za súbor noriem správania vyvinutých v procese dlhodobého spoločenského vývoja, podľa ktorých sa konkrétne správanie hodnotí ako dobré alebo zlé, správne alebo nesprávne. Konkrétnejšie, jednoznačnejšie uvedenie príkladov, čo sú to mravy je obtiažne, preto uvedieme všeobecné, tzv. „zlaté pravidlá“, na základe ktorých môžeme ohodnotiť, či správanie je dobré, morálne, alebo zlé, nemorálne. Istú maximu mravného konania vyjadril Konfucius, čínsky učiteľ, editor, politik a filozof (550 – 478 pred n. l.) v pravidle: „*Nerob druhým to, čo nechceš, aby iní robili tebe.*“ Na tomto základe boli formulované nasledujúce pravidlá:

1. „*Správať sa k iným tak, ako si želám, aby sa oni správali ku mne.*“
2. „*Činiť iným to, čo si želám, aby oni činili mne.*“
3. „*Nesprávať sa k iným tak, ako si neželám, aby sa oni správali ku mne.*“
4. „*Nečiniť iným to, čo si neželám, aby oni činili mne.*“ (Hofreiter, Zvaková, 2019, s. 191)

V mnohých prípadoch sa mravy a zákony navzájom aproximujú, pričom mravy sú systémom noriem a zákony slúžia ako písomný, formalizovaný prejav a presadzovanie týchto noriem.

Tabu je niečo, o čom nie je prijateľné hovoriť alebo robiť, alebo čo je povolené a čo je zakázané. Niekedy sú tabu spájané s presvedčením, že za porušenie tabu bude nasledovať potrestanie vyššou autoritou. Za tabu

v našom kultúrnom prostredí považujeme napr. incest, pedofiliu, nekrofilii, zoofiliu, kanibalizmus, polygamiu.

Sociálne praktiky

Sociálne praktiky sú predvídateľné vzory správania, ktoré príslušníci danej kultúry dodržiavajú. Odzrkadľujú zdieľané presvedčenia, hodnoty a normy. Môžu byť neformálne (napr. ustálené časy obeda), alebo formálne, napr. správanie sa počas cirkevných obradov, správanie sa v divadle a pod.

Spoločenské praktiky, rituály a slávnostné udalosti sú zvyčajné činnosti, ktoré štruktúrujú životy komunit a skupín v našej spoločnosti, a ktoré sú zdieľané a relevantné pre ich členov. Znovu potvrdzujú identitu tých, ktorí ich praktizujú ako skupina alebo spoločnosť.

Vykonávané na verejnosti alebo v súkromí sú úzko spojené s dôležitými udalosťami. Spoločenské, rituálne a sviatočné praktiky pomáhajú vymedziť plynutie ročných období, udalosti v kalendári alebo etapy ľudského života. Líšia sa od rodinných stretnutí (napr. významné životné jubileá) až po veľké spoločenské oslavy (napr. oslavy SNP), spomienkové stretnutia (napr. absolventov škôl, rodákov a pod.).

Spoločenské praktiky, rituály a slávnostné udalosti sa vyznačujú rozmanitosťou foriem: krstiny, svadby a pohrebné rituály; významné športové udalosti; kulinárske súťaže, sezónne obrady ako napr. vinobranie, záhradné párty a vianočné a veľkonočné tradície.

Za relatívne stále a všeobecne uznávané sociálne praktiky môžeme považovať formálne sociálne praktiky a tabu.

5.3.3 Religiozita⁶⁰

Slovensko je tradične silne religiózna krajina, miera religiozity obyvateľstva je vysoká, aj keď sa tento stav postupne mení (tab. 16).

⁶⁰ Religiozita – tiež náboženkosť – je pojem na súhrnné označenie vplyvov náboženstva na vedomie a správanie jednotlivcov i sociálnych skupín a celkov, resp. súhrnný výraz pre náboženské čítanie, postoje, správanie. Za kľúčový sa považuje vzťah k bohu a nadprirodzeniu vôbec, nábožná viera a jej prejavy. K náboženskému správaniu patrí najmä vykonávanie

Za posledných 20 rokov došlo k výrazným zmenám náboženskej štruktúry. Primárne šlo o pokles religiozity, ktorá sa týkala najmä rímskokatolíckeho náboženstva, ale aj evanjelického a kalvínskeho náboženstva. Rapídne narástol podiel obyvateľstva bez vyznania, ich počet sa za obdobie 2001 – 2021 takmer zdvojnásobil v podstate je to druhá najpočetnejšia skupina obyvateľstva. Pri poslednom sčítaní v r. 2021 klesol počet občanov s nezisteným vyznaním, pretože sa rozšírila možnosť voľby i iných vyznaní, nielen tradičných – 18 registrovaných cirkví.

Slovenská republika je výrazne multireligiózna a ponúka rôzne modely ako tradičnej, tak aj netradičnej religiozity (pozri aj tabuľku 13).

Tabuľka 17 Religiozita Slovenska

Počet obyvateľov	3 442 317	5 274 335	5 379 455	5 397 036	5 449 270
	Podiel (%) podľa sčítania v rokoch				
	1950	1991	2001	2011	2021
Veriaci	99,72	72,82	84,05	75,97	69,72
Bez vyznania	0,28	9,8	12,96	13,44	23,78
Nezistené		17,4	2,99	10,58	6,49

Zdroj: <https://www.culture.gov.sk>

Netradičná religiozita je zastúpená menej transparentnými kultovými prejavmi, ktoré svojim prívržencom sprostredkujú duchovnú skúsenosť prostredníctvom kultových prvkov, obradov, meditácií a uctievania rôznych osôb či artefaktov. Na Slovensko boli importované z exotických krajín a v súčasnosti pôsobí 76 takýchto náboženských skupín (Šíp, 2011).

náboženských obradov, návšteva bohoslužieb, svätenie cirkevných sviatkov, dodržiavanie rituálov a zákazov, čítanie náboženskej literatúry, náboženská výchova.

Tradičná religiozita je na Slovensku reprezentovaná najmä kresťanstvom. Zastúpenie kresťanských cirkví na Slovensku podľa sčítania v roku 2021 je nasledovné:

- Rímskokatolícka cirkev – 55,76 %,
- Evanjelická cirkev augsburského vyznania – 5,27 % ,
- Gréckokatolícka cirkev – 4 %,
- Reformovaná kresťanská cirkev – 1,56 %,
- Pravoslávna cirkev – 0,93 %.

Regionálne zastúpenie cirkví

Kresťanské cirkvi sú dominantné na celom území Slovenska, aj keď existujú určité regionálne rozdiely (Kolárik, 2023).

Rímskokatolícka cirkev je dominantne zastúpená v okresoch Námestovo, Tvrdošín, Čadca, Bytča, Kysucké Nové mesto, Medzilaborce, Myjava, Rožňava, Svidník a Liptovský Mikuláš.

Evanjelická cirkev a.v. má najvyšší podiel v okresoch Myjava, Liptovský Mikuláš, Turčianske Teplice, Martin, Poltár a Nové Mesto nad Váhom.

Okresy s najvyšším podielom gréckokatolíkov sú Medzilaborce, Stropkov, Sobrance, Svidník a Stará Ľubovňa.

Obyvatelia kalvínskeho vyznania v Reformovanej cirkvi na Slovensku sa koncentrujú najmä vo východnej časti okresu Dunajská Streda, v západnej časti okresu Komárno, v juhovýchodnej časti okresu Rimavská Sobota, ďalej v okresoch Trebišov, Michalovce, Rožňava a Sobrance.

Veriaci Pravoslávnej cirkvi sa koncentrujú pozdĺž hraníc s Poľskom a Ukrajinou, preto okresy s najväčším podielom pravoslávnych sú Medzilaborce, Snina, Svidník a Stropkov.

Vplyv cirkví vo verejnom živote

Spoločenská zmena v roku 1989 mala nepochybne veľký vplyv na vývoj náboženskej scény na Slovensku. Mnoho pozornosti sa venovalo politickým a ekonomickým aspektom tejto revolučnej premeny, menej však transformácii náboženskej scény, zmenám vo vzorcoch náboženského správania a rôznym

formám prieniku náboženstva do politickej a verejnej scény. V podstate okamžite po revolúcii v roku 1989 na Slovensku začali dva paralelné a v mnohom súperiace procesy: reštaurácia demokratickeho (sekulárneho) štátu a reštaurácia rímskokatolíckej cirkvi, ako aj ďalších cirkví. Zo strany cirkví (najmä však rímskokatolíckej cirkvi) bol želaný návrat nielen do náboženských, ale aj do verejných pozícií (Podolinská et al., 2013).

Prominentnú pozíciu a vplyv vo verejnom živote získala rímskokatolícka cirkev. Tá si adoptovala pozíciu protikomunistického „martyra“ a strážcu domácej národnej tradície. Koncept tradičného náboženstva, ktoré má historické zásluhy a privilégia, sa veľmi rýchlo stal bežnou súčasťou nielen verejného diškurzu, ale i politiky. Neisté transformačné obdobie tak potvrdilo úspešnosť stratégií rímskokatolíckej cirkvi a jej schopnosť reštaurovať nielen svoje vlastné inštitučno-organizačné štruktúry, ale aj schopnosť začleniť sa do verejného života a diktovať témy verejného diškurzu. Ako dôsledok týchto procesov sa Slovensko zvykne pokladať za jednu z najtradičnejších bášť katolicizmu v súčasnej Európe.

Katolícka politická reprezentácia sa snaží do verejného života preradzovať kresťanské princípy, ako základné a všeobecne platné normy spoločenského života. Možno hovoriť o určitej forme koncepcie integralizmu, čo je náboženská a politická pozícia, v zmysle ktorej sa náboženské princípy musia stať zároveň modelom politického života a zdrojom zákonov štátu (Eco, 2004), aj keď v Ústave Slovenskej republiky je jednoznačne uvedené, že sa „*neviaže sa na nijakú ideológiu ani náboženstvo*“.⁶¹ Napriek tomu, že podiel veriacich RKC klesá, prostredníctvom politickej reprezentácie sú otvárané tzv. kultúrno-etické otázky, ako je obmedzovanie práva na interrupcie, otváracie doby obchodov v nedeľu, zasahovanie do učebných osnov a pod.

Negatívny vplyv na spoločnosť má aj náboženský extrémizmus, fundamentalizmus časti kresťanskej komunity, antagonistický prístup a postoj k liberálnym hodnotám, odmietanie plurality kultúr.

⁶¹ Ústava SR, čl. 1, ods.1.

Na druhej strane treba pozitívne hodnotiť charitatívnu činnosť RKC, otvorenia sa ekumenizmu a podpora sociálne slabších vrstiev obyvateľstva, ako aj pôsobenie medzi marginalizovanými skupinami obyvateľstva.

Kresťanské cirkvi (najmä rímskokatolícka a evanjelická cirkev) aktívne pôsobia aj v ozbrojených silách a ozbrojených zboroch. Je evidentný ich pozitívny vplyv najmä počas nasadenia príslušníkov OS SR v operáciách medzinárodného krízového manažmentu v zahraničí.

5.3.4 Tradície

Tradície majú svoje korene v starodávnych vplyvoch viacerých etnických skupín, ktoré pôsobili na území dnešného Slovenska, ako aj kultúrnom bohatstve, ktoré nám zanechali. Predovšetkým je to vplyv Slovanský, ale aj predchádzajúci Keltský, Germánsky a Rímsky.

Každý z týchto národov svojím vlastným spôsobom prostredníctvom sviatkov, obradov a tradícií pomáhal človeku preniknúť do podstaty života.

Napriek tomu, že pod vplyvom kresťanstva boli mnohé z týchto tradícií pozmenené, upravené a niekedy aj násilne potlačené, mnohé sa zachovali, ako napr. zimný slnovrat bol spojený s oslavou narodenia Krista, jarný slnovrat bol spojený s Veľkonočnými sviatkami a vynášaním Moreny, letný slnovrat je spojený s pálením Jánskych ohňov. Medzi dôležité tradície našich predkov patrili aj Turíce, niekedy známe i ako Letnice, počas ktorých sa pohanské elementy spojili s tými kresťanskými.

Jednoznačné vymedzenie spoločných kultúrnych tradícií Slovenska nie je jednoduché. Za objektívne príčiny kultúrnej diferenciácie Slovenska môžeme považovať (Bitušíková, 2018):

- geograficko-prírodné prostredie, vymedzované hornatým Severom a rovinatým Juhom, odlišujúcich sa jednak jazykom, zvykmi, poľnohospodárskou tradíciou (vínogradnícka vs. salašnícka) a často i konfesionalitou;
- vplyv kolonizácie a migrácie, najmä nemeckej a valaskej a neskôr príchod Chorvátov a Bulharov, kedy sa do slovenskej kultúry a kultúrnych vzorov dostali inoetnické skupiny s odlišnou kultúrou a tradíciami;

- etnická skladba obyvateľstva: Maďari pozdĺž hranice s Maďarskom, Rusíni a Ukrajinci vo východnej časti územia, ako aj rozptýlenie rómskeho etnika vo všetkých regiónoch Slovenska, pričom každé etnikum zachováva svoje tradície a zvyky;
- religiozita a konfesijná príslušnosť, zásadne vplývajúca na tradície spojené s náboženskými sviatkami;
- urbanizáciu, pričom je evidentný rozdiel v zachovávaní tradícií v mestách a na vidieku. Mestá sú spravidla nositeľom iných tradícií, ako vidiek; mestá samy vytvárajú svoje tradície a inšpirujú nimi aj vidiek.

Napriek uvedenému považujeme za potrebné venovať pozornosť aj tradíciám, ktoré majú užší, skupinový alebo profesný význam. Sú to napr. akademické tradície, ako imatrikulácie študentov, promócie; alebo vojenské – skladanie vojenskej prísahy alebo vyradenie absolventov Vojenskej akadémie, pasovanie do prvej dôstojníckej hodnosti.

Niektoré tradície majú zase lokálny charakter, napr. odpustové slávnosti, alebo náboženský charakter, ako napr. výročné púte k miestnym cirkevným artefaktom a pod. V Banskej Štiavnici je tradíciou, že v septembri sa pri príležitosti Dňa baníkov a energetikov organizuje tzv. Salamandrový sprievod.

Otvorenosť slovenskej kultúry sa prejavuje aj v tom, že medzi tradície sa zapísali aj Halloween, konajúci sa v predvečer sviatkov všetkých svätých a pamiatky zosnulých. Implantovanou tradíciou do slovenskej kultúry je aj oslava sv. Valentína.

5.4 Vzťahová analýza a významnosť prvkov strategickej kultúry

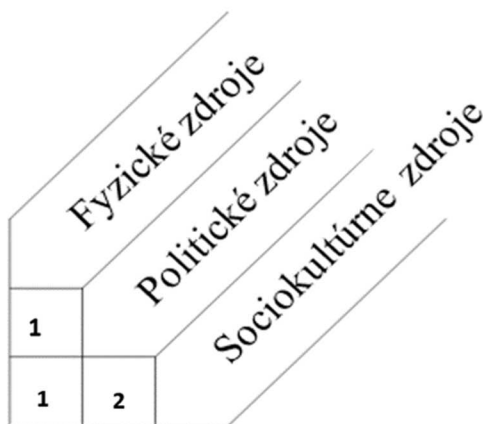
Strategickú kultúru sme definovali ako výrazný súbor presvedčení, postojov a praktík týkajúcich sa použitia sily, ktoré sú prijaté štátom a vznikajú postupne v priebehu času, prostredníctvom jedinečného zdĺhavého historického procesu. Je formovaný a ovplyvňovaný formačnými obdobiami a môže sa meniť, či už zásadne alebo po častiach, v kritických bodoch skúseností štátu.

Z hľadiska pochopenia strategickej kultúry štátu to znamená uznať, že rozhodovanie politických a mocenských elít v otázkach bezpečnosti a názory na použitie násilia je ovplyvnené jeho fyzickými zdrojmi, doterajšou skúsenosťou, ako aj súborom uznávaných hodnôt a noriem.

V ďalšom budeme použitím adekvátnych metód skúmať, ktorý z identifikovaných prvkov zdrojov strategickej kultúry je najvýznamnejší a teda má výrazný, ba až determinujúci vplyv na rozhodovanie elít o národnobezpečnostných otázkach a formovanie názoru na použitie násilia pri zaisťovaní bezpečnosti štátu.

5.4.1 Vzťahová analýza zdrojov strategickej kultúry

Pri identifikovaní zdrojov strategickej kultúry sme vymedzili tri hlavné skupiny činiteľov, ktoré tvoria piliere každej strategickej kultúry, a to fyzické zdroje, politické zdroje a sociokultúrne zdroje. Z výsledkov analýzy prvkov jednotlivých zdrojov sme došli k záveru, že tieto prvky svojim vzájomným pôsobením vytvárajú výslednú kvalitu strategickej kultúry a sú zrejmé aj ich vzájomné vzťahy a prepojenosť (obr.14).

Obr. 14 Asociačná matica zdrojov strategickej kultúry
Zdroj: Vlastné spracovanie.

Vychádzajúc z podrobnej analýzy vzťahových väzieb prvkov zdrojov strategickej kultúry Slovenskej republiky môžeme konštatovať nasledujúce:

1. Fyzické zdroje a najmä obranný potenciál štátu majú voľný vzťah s politickými zdrojmi, najmä vo vzťahu k formovaniu presvedčenia elít o možnosti a opodstatnenosti použitia násilia pri zaisťovaní národnej bezpečnosti.

2. Sociokultúrne zdroje sú úzko prepojené na politické zdroje, najmä na presvedčenie elít a vnímanie historických skúseností štátu, politický systém a kultúru.
3. Je zrejmý vzťah medzi kvalitatívnymi charakteristikami populácie a činiteľmi sociokultúrnych zdrojov, najmä religiozitou a tradíciami.

5.4.2 Analýza významnosti zdrojov strategickej kultúry a ich prvkov

Vychádzajúc z doterajších skúseností z oblasti bezpečnostného výskumu a publikovaných prác, prijatý zámer ohodnotenia vzťahov prvkov strategickej kultúry a ich významnosť pre rozhodovanie budeme realizovať použitím metódy párového porovnávania.

Metóda párového porovnávania spočíva v určení dôležitosti (významnosti) každého prvku identifikovaných a popísaných zdrojov strategickej kultúry postupným porovnávaním každej dvojice prvkov. Metóda je založená na princípe využitia ordinálnej informácie uloženej v párovom porovnaní dvojíc identifikovaných a posudzovaných prvkov.

Fyzické (materiálne) zdroje strategickej kultúry Slovenska sú tvorené týmito prvkami: geografia (Ge), populácia (Pop), prírodné zdroje (PrZ), priemyselná produkcia (vrátane zbrojárskej) (Priem), ale aj vojenský (obranný) potenciál Slovenska (ObPot).

Medzi prvky politických zdrojov strategickej kultúry sme zaradili: historickú skúsenosť (HiS), politický systém a politickú kultúru (PSaK), presvedčenie elít (PElit), vojenskú históriu (VojHis), civilno-vojenské vzťahy (C-VVz), charakter vojenských (obranných) organizácií (VobOr).

Sociokultúrne zdroje sú tvorené prvkami, ktorými sú mýty a legendy (MaL), kultúrne vzory (KulVz), religiozita (Relig) a tradície (Trad). Výsledky párového porovnávania prvkov zdrojov strategickej kultúry sú uvedené v tabuľke 18.

Tabuľka 18 Matica párového porovnania zdrojov strategickej kultúry a ich prvkov

	Ge	Pop	PrZ	Priem	ObPot	HiSk	PSaK	PElit	Voj. His.	C- VVz	VobOr	MyL	KulVz	Relig	Trad	w _i	v _i	Σv _i
Ge	1	2	2	2	1/4	1/4	1/5	1/6	3	1/3	1/5	4	4	2	1/2	21,89	0,047	0,287
Pop	1/2	1	3	1/4	1	1/3	2	1/7	2	1/3	1/5	5	1	1	2	19,75	0,043	
PrZ	1/2	1/3	1	1	1/2	1/4	1/6	1/7	3	1/4	1/6	3	2	3	3	18,29	0,039	
Priem	1/2	4	1	1	1	2	1/3	1/6	3	1/3	1/6	7	4	5	5	34,48	0,075	
ObPot	4	1	2	1	1	8	2	1/4	7	1	1/5	7	7	7	7	55,45	0,12	
HiSk	4	3	4	1/2	1/8	1	1/3	1	1	2	1/3	4	3	3	1	28,28	0,061	0,51
PSaK	5	1/2	6	3	1/2	3	1	1	1/2	1	1/4	6	1	3	1/2	32,25	0,07	
PElit	6	7	7	6	4	1	1	1	8	7	3	3	3	4	5	66	0,143	
VojHis	1/3	1/2	1/3	1/3	1/7	1	2	1/8	1	1/3	1/6	1/8	3	6	3	18,37	0,039	
C-Vz	3	3	4	3	1	1/2	1	1/7	3	1	1/8	4	4	5	6	38,76	0,084	
VobOr	5	5	6	6	5	3	4	1/3	6	8	1	8	8	8	9	82,33	0,18	0,20
MyL	1/4	1/5	1/3	1/7	1/7	1/4	1/6	1/3	8	1/4	1/8	1	1	1/3	1	13,5	0,029	
KulVz	1/4	1	1/2	1/4	1/7	1/3	1	1/3	1/3	1/4	1/8	1	1	1/3	1	8,985	0,019	
Relig	1/2	1	1/3	1/5	1/7	1/3	1/3	1/4	1/6	1/5	1/8	3	3	1	1	11,56	0,025	
Trad	2	1/2	1/3	1/5	1/7	1	2	1/5	1/3	1/6	1/9	1	1	1	1	10,97	0,024	
$\Sigma w_i = 461,37$																		

Zdroj: Vlastné spracovanie.

Z výsledkov porovnania významnosti zdrojov strategickej kultúry Slovenskej republiky vyplýva, že najväčší význam pre formovanie presvedčení, postojov a praktík týkajúcich sa použitia sily majú politické zdroje, ich váhový koeficient je 0,51. Váhový koeficient fyzických zdrojov strategickej kultúry je podľa výsledkov párového porovnania 0,287, čo mu tiež priznáva relevantnú významnosť. Významnosť sociokultúrnych zdrojov je ohodnotená koeficientom 0,20 a hoci je to najmenšia hodnota, v žiadnom prípade nemôžeme hovoriť o ich bezvýznamnosti.

Ak do hodnotenia zahrnieme aj prvky zdrojov strategickej kultúry, z výsledkov porovnania vyplýva, že pri rozhodovaní o vojenskom (silovom)

zaistení národnej bezpečnosti Slovenskej republiky má najväčší význam integrácia do vojenských obranných organizácií. Druhým činiteľom, ktorý má výrazný význam pri rozhodovaní o zaistení vojenskej bezpečnosti štátu má presvedčenie elít, a v poradí ďalším významným činiteľom je samotný obranný potenciál Slovenskej republiky.

ZÁVER

Hlavným motívom a výskumným zámerom spracovania monografie bolo zistiť, aký je vplyv bezpečnostnej a strategickej kultúry na obsah bezpečnostnej politiky Slovenskej republiky. Realizácii tohto zámeru malo dopomôcť hľadať odpovede na štyri výskumné otázky.

V teoreticko-metodologickej časti monografie sme považovali za potrebné ukázať na širší teoretický základ, ktorý je potrebné pochopiť a aplikovať pri analýze bezpečnostnej a obrannej stratégie suverénneho štátu. Niežby sme v obsahu doteraz prijatých bezpečnostných a obranných stratégií SR niektoré aspekty bezpečnostnej a strategickej kultúry nenašli, ale tieto východiská, podľa nášho názoru, nie sú všeobecne známe a osvojené ani v akademickej, ani v decíznej časti bezpečnostnej komunity. Objasnenie prvého z výskumných problémov, definovaných v metodologickej časti článku, nám potom umožnilo riešiť ďalšie výskumné otázky.

Pri akceptovaní rôznorodosti definícií bezpečnostnej i strategickej kultúry sme dospeli k názoru, že medzi bezpečnostnou kultúrou a strategickou kultúrou existuje vzťah logickej nadväznosti a prepojenosti, a v niektorých prípadoch aj kauzálnej závislosti. Môžeme to konštatovať, ak posudzujeme vzťahy medzi činiteľmi bezpečnostnej a strategickej kultúry, a to napr. cez činitele ako je identita, normy a hodnoty a politické zdroje strategickej kultúry, alebo optika vnímania a politické zdroje a sociokultúrne zdroje strategickej kultúry.

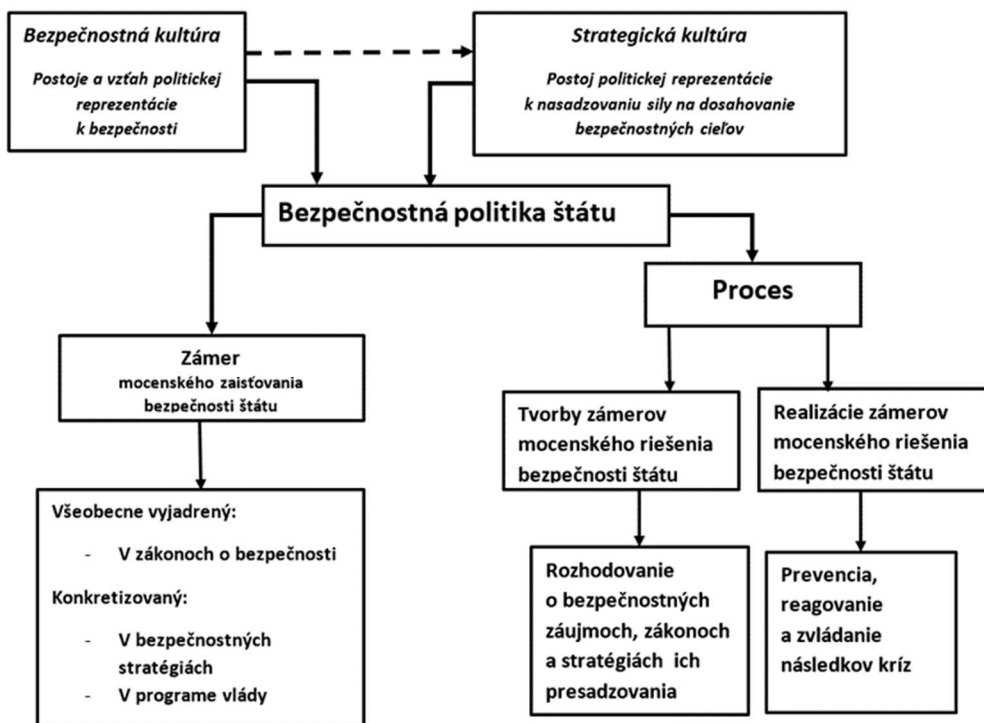
V druhej časti monografie sme využitím historickej analýzy, analýzy slovenských kultúrnych reálií, analýzy štatistických údajov, štúdií a dokumentov, spracúvaných na akademických a vedeckých pracoviskách v Slovenskej republike, bezpečnostno-politických dokumentov, prijatých politickými reprezentáciami Slovenskej republiky od doby jej vzniku dospeli k odpovediam na výskumné otázky, aká je štruktúra a aký je vzťah a významnosť prvkov a činiteľov bezpečnostnej kultúry a strategickej kultúry Slovenskej republiky.

Tiež sme dospeli k poznaniu, že podstatná časť činiteľov kultúry národnej bezpečnosti ovplyvňuje činitele tvoriace zdroje strategickej kultúry, ktoré determinujú postoje nositeľov strategickej kultúry k použitiu sily

na dosahovanie bezpečnostných cieľov, ako aj k otázkam vojny a mieru a formovaniu medzinárodných vzťahov.

Na základe obsahovej analýzy jednotlivých konceptov strategickej kultúry sme pri riešení výskumných otázok preferovali Johnstonovu koncepciu a jeho paradigmu strategickej kultúry. Zároveň sme akceptovali aj myšlienku, že nezáleží na precíznej definícii čo to strategická kultúra je, ale či prezentuje podstatu toho, čo daný koncept hovorí o pohnútkach a správaní sa v bezpečnostných vzťahoch a o vzťahu k použitiu ozbrojenej sily.

Postoje kľúčových nositeľov strategickej kultúry sa potom logicky a nevyhnutne premietajú do obsahu bezpečnostnej politiky štátu (obr. 15), a to jednak do zámeru mocenského zaisťovania bezpečnosti štátu, ako aj do obsahu a procesov zaisťovania bezpečnosti štátu.

Obr. 15 Vzťah a prepojenosť bezpečnostnej kultúry, strategickej kultúry a bezpečnostnej politiky
Zdroj: Vlastné spracovanie.

Zámer mocenského zaisťovania národnej bezpečnosti je všeobecne vyjadrený v zákonoch o národnej bezpečnosti (bezpečnosti štátu), konkretizovaný je v bezpečnostnej stratégii a v nadväzujúcich dokumentoch; spravidla sa premieta aj do programových vyhlásení vlád.

Procesy zaisťovania národnej bezpečnosti identifikujeme jednak ako činnosti spojené s tvorbou zámerov mocenského riešenia národnej bezpečnosti a rozhodovaním o bezpečnostných záujmoch. Zámery sú realizované vytvorením štruktúry a zložiek bezpečnostného systému so všetkými jeho spôsobilosťami a kapacitami na riešenie bezpečnostných hrozieb, kríz a incidentov.

Môžeme konštatovať, že činitele a zdroje, prameniace z bezpečnostnej kultúry štátu a jeho strategickej kultúry sa v plnej miere odrážajú v obsahu národného záujmu, ktorý je kľúčovým prvkom bezpečnostnej politiky štátu. Vplyv premenných a zdrojov, ako aj ich činiteľov však nie je statický, ale podlieha dynamike zmien, tak ako aj prvky a činitele samotné.

Ako v skupine premenných bezpečnostnej kultúry, tak aj medzi zdrojmi strategickej kultúry a ich prvkami môžeme identifikovať tie, ktoré sú relatívne stále, napr. vnútorná dimenzia identity, alebo fyzické zdroje a sociokultúrne zdroje. Na druhej strane hodnota a normy sa môžu meniť v závislosti od zmien v prvkoch politických zdrojov strategickej kultúry. Táto dynamika sa potom zákonite odráža v samotnej paradigme strategickej kultúry ako aj samotnej bezpečnostnej politike štátu.

Obsahovou analýzou reprezentatívneho vzorku literárnych zdrojov a následnou analýzou vzťahov medzi bezpečnostnou kultúrou a strategickou kultúrou bola potvrdená platnosť pracovnej hypotézy, že bezpečnostná politika štátu, prístup politickej reprezentácie k riešeniu bezpečnostných problémov a pozícia a správanie sa štátu v medzinárodnom systéme reálne ovplyvňuje jeho bezpečnostná a strategická kultúra (obr.15).

Kvalitatívne a kvantitatívne charakteristiky prvkov zdrojov strategickej kultúry Slovenskej republiky sa odrážajú aj v uplatnení strategickej paradigmy pri vojenskom (mocenskom) zaisťovaní národnej bezpečnosti. Slovenská republika, vzhľadom na svoj mocenský potenciál malý štát, nemá možnosti

samostatne čeliť bezpečnostným výzvam a reálnym bezpečnostným hrozbám, existujúcim v jej vonkajšom bezpečnostnom prostredí. Pre Slovenskú republiku je preto existenčne nevyhnutné orientovať sa na garanciu svojej bezpečnosti prostredníctvom svojho členstva v organizácii kolektívnej obrany (NATO, EÚ), a kolektívnej bezpečnosti (OSN). To však nevyklučuje, aby sa Slovenská republika neusilovala o zvýšenie svojej Soft Power a získavanie prestíže v existujúcom systéme medzinárodných vzťahov.

ZOZNAM POUŽITEJ LITERATÚRY

Knižné publikácie

BARTKO, F. 2005. Vojenská stratégia na prahu 21. storočia. In *Vojenská stratégia a operačné umenie na prahu 21. storočia*. Zborník vystúpení z vojensko-odborného seminára, 2005. Liptovský Mikuláš.

BEDNÁRIKOVÁ, M. 2013. *Úvod do metodológie vied*. FiF Trnava: Trnavská univerzita. ISBN 978-80-8082-620-8.

BEREZUCKÝ, V. (ed.) 2018. *Bezpeka ljudi u sučasnich umovach*. Charkiv, 2018. 308 s. ISBN 978-617-7577-60-6.

BITUŠÍKOVÁ, A. 2018. *Kultúrne dedičstvo a regionálny rozvoj: etnografická perspektíva*. Banská Bystrica: Signis. 75 s. ISBN 978-80-973146-5-1.

BOKES, F. 1941. *Pokusy o slovensko-maďarské vyrovnanie r. 1861 – 1868*. Martin.

BUŘITA, L. 2003. Prognostické metody a jejich využití v resortu MO. In *Obrana a strategie*, 1/2003. Brno: UO Brno. s. 50. ISSN 1214-6463.

BUZALKA, J. 2023. *Postsedliaci. Slovenský ľudový protest*. Bratislava: MAMAŠ. ISBN 978-80-8268-065-5.

BUZAN, B., WAEVER, O. a WILDE, J. 2005. *Bezpečnosť. Nový rámec pro analýzu*. Brno: Centrum Strategických studií. ISBN 80-903333-6-2.

CIEŚLARCZYK, M. 2011. *Kultura bezpieczeństwa i obronności*. Siedlce, 2011. 280 s. ISBN 978-83-7051-615-4.

CZAJA, J. 2008. *Kulturowe czynniki bezpieczeństwa*. Kraków: Krakowskie Towarzystwo Edukacyjne. 322 s. ISBN 978-83-7571-000-7.

ECO, U. 2004. *Päť úvah o morálke*. Bratislava: Kalligram. ISBN 80-7149-629-4.

EICHLER, J. 2011. *Bezpečnostní a strategická kultura USA, EU a ČR*. Praha: Karolinum. ISBN 978-80-246-1956-9.

EICHLER, J. 2014. Strategie a strategická kultura na počátku 21. století. In *Vojenské rozhledy*, 2014, roč. 23 (55), č. 4. s. 142-151. ISSN 1210-3292.

- EICHLER, J. 2006. *Mezinárodní bezpečnost na prahu 21. století*. Praha: Ministerstvo obrany České republiky – AVIS. ISBN 80-7278-326-2.
- FINDOR, A. 2005. Tisícročná poroba? In KREKOVÍČ, A. et. al. *Mýty naše Slovenské*. Bratislava: AEP – Academic Electronic Press. ISBN 80-88880-61-0.
- FUKUYAMA, F. 2018. *Identita. Túžba po dôstojnosti a politika hnevu*. Bratislava: Premedia. 178 s. ISBN 978-80-8159-753-4.
- GALATÍK, V. a kol. 2008. *Vojenská strategie*. Brno: Univerzita obrany.
- GEISSER, V. 2009. *Nowa islamofobia*. Warszawa: Instytut Wydawniczy Książka i Prasa. ISBN 978-83-88353-33-8.
- GONDA, P. a ZAJAC, P. (ed.) 2020. *Socializmus: realita namiesto mýtov*. Bratislava: Konzervatívny inštitút M. R. Štefánika. ISBN 978-80-8912118-2. [25.3.2024]. Dostupné na: <https://buraniemytov.sk/>
- HOFREITER, L. 2004. *Bezpečnosť, bezpečnostné riziká a ohrozenia*. Žilina: EDIS-Vydavateľstvo ŽU, 2004. 146 s. ISBN 80-8070-181-4.
- HOFREITER, L. 2006. *Securitológia*. Liptovský Mikuláš: Akadémia ozbrojených síl. 138 s. ISBN 80-8040-310-4.
- HOFREITER, L. a ZVAKOVÁ, Z. 2019. *Teória bezpečnosti*. Kraków: EAS. ISBN 978-83-61645-35-1.
- HOFREITER, L. a BREZINA, D. 2023. *Bezpečnosť, bezpečnostná politika a bezpečnostný systém*. Liptovský Mikuláš: Akadémia ozbrojených síl. 186 s. ISBN 978-80-8040-656-1. Dostupné na: <https://doi.org/10.52651/bbpbs.b.2023.9788080406578>.
- HOFSTEDE, G. 1991. *Cultures and organizations: Software of the mind*. London, England: McGraw-Hill. s. 4.
- HOLCR, K. 1981. *Vojenská prognostika*. Praha: Naše Vojsko.
- HOLCR, K. a CHALKA, R. 2001. *Prognóza a kontrola vývoja kriminality v Slovenskej republike*. Bratislava: Policajný inštitút AFG Trnava.
- JAQUET, L. 1971. The Role of a Small State Within Alliance System. In Schou A. and Brundtland A.O., ed. *Small States in International Relations*. Wiley-InterScience.

KATZENSTEIN, P. J. 1996. *The culture of national security: norms and identity in world politics*. New York: Columbia University Press.

KMEC, V. 2004. Parlamentné riadenie a kontrola OS SR. In Tarasovič V. (ed.) *Demokratické riadenie a kontrola ozbrojených síl*. Bratislava: Inštitút obrany a bezpečnosti MO SR.

KORBA, M. 2004. Od teórie civilno-vojenských vzťahov ku koncepcii bezpečnostného sektora. In Tarasovič V. (ed.) *Demokratické riadenie a kontrola ozbrojených síl*. Bratislava: Inštitút obrany a bezpečnosti MO SR.

KUČERA, M. 1986. *Postavy Veľkomoravskej histórie*. Martin: Osveta. ISBN 80-217-0294-X.

KVINT, V. 2009. *The global emerging market: strategic management and economics*. New York: Routledge. 453 s. ISBN 0203882911. Dostupné na: <https://doi.org/10.4324/9780203882917>

LAJČIAK, J. 1994. *Slovensko a kultúra*. Bratislava: Q111. s. 41. ISBN 80-85401-26-6.

LASICOVÁ, J. a UŠIAK, J. 2012. *Bezpečnosť ako kategória*. Bratislava: VEDA. 2012. ISBN 978-80-224-1284-1.

LASICOVÁ, J. a UŠIAK, J. 2013. Stratégia, doktrína a strategická kultúra. In *Národná a medzinárodná bezpečnosť 2013*. Liptovský Mikuláš: Akadémia ozbrojených síl generála M. R. Štefánika. ISBN 978-80-8040-475-8.

LIPTÁK, Ľ. 1999. *Storočie dlhšie ako sto rokov*. Bratislava: Kalligram. ISBN 80-7149-262-0.

LUPTÁK, Ľ. 2017. *(Ne)bezpečnosť ako povolanie*. Brno: Doplněk. ISBN 978-80-7239-333-6.

Majster Sun. 1999. *Kapitolky o vojenskom umení*. Bratislava: MO SR. ISBN 80-88842-24-7.

McKEOWN, M. 2012. *The strategy book*. New York: Pearson. 235 p. ISBN 0273757091.

Nerastné suroviny Slovenskej republiky. Bratislava, 2020. ISBN 978 80-8174-044-2.

PAPULA, J. a PAPULOVÁ, Z. 2012. *Stratégia a strategický manažment ako nástroje, ktoré umožnia súperenie i spolužitie Dávida s Goliášom*. Bratislava: Iua Edition. 276 s. ISBN 978-80-8078-533-8.

PODOLINSKÁ, T., KRIVÝ, V. a BAHNA, M. 2013. Religiozita: Slovensko a jeho susedia. In Vladimír Krivý (ed.): *Ako sa mení slovenská spoločnosť*. Bratislava: Sociologický ústav SAV. s. 181-265. ISBN 978-80-85544-82-4.

SETON-WATSON, R.W. 1924. *Nové Slovensko*. Praha. s. 6.

SOUKUP, V. 2004. *Přehled antropologických teorií kultury*. (2. vydání). Portál, Praha. 229 s. ISBN 80-7178-929-1.

STEINHÜBEL, J. 2004. *Nitrianske kniežatstvo. Počiatky Stredovekého Slovenska*. Bratislava: Vydavateľstvo Rak. ISBN 80-224-0812-3.

ŠILHA, J. 2006. *O vojenskom umení*. Liptovský Mikuláš: ISS Národná Akadémia obrany.

TOMIČ, Z. a SMERIGA, P. 2023. *Politická komunikácia*. 1. vydanie. Banská Bystrica: Belianum. ISBN 978-80-557-2043-2.

UŠIAK, J. 2020. *Bezpečnostná politika Slovenskej republiky a vybrané bezpečnostné dokumenty*. 2. vydanie. Banská Bystrica: Belianum. ISBN 978-80-557-1795-1.

VAUGHAN, N. 2010. *Critical Security Studies: an Introduction*. New York: Taylor & Francis Group. 182 s. ISBN 0-203-84474-4.

VLČKOVÁ, V., MIŠÚNOVÁ, E. a MOCKO, Z. 1994. *Ekonomická regionálna geografia*. Bratislava: NHFEU.

WATANABE, Y. 2018. *Handbook of Cultural Security*. Edward Elgorf Publishing Inc. Massachusetts. ISBN 978 1 178893 774 7.

Internetové zdroje

A Formal Definition of Culture. [online]. Dostupné na: <https://www.researchgate.net>

- ALEXANDROV, M. *The Concept of State Identity in International Relations: A Theoretical Analysis*. [online]. Dostupné na: <https://core.ac.uk/download/pdf/197279417.pdf>
- BALÁSZ, M. 2022. *Cyrlometodská tradícia je mýtus*. [online]. Dostupné na: <http://marianbalazs.sk/cyrlometodska-tradicia-mytus/>
- BOOTH, K. *Strategy and Ethnocentrism: Concepts and Propositions*. [online]. Dostupné na: <https://www.taylorfrancis.com>
- Citáty. Karel Havlíček Borovský. [online]. Dostupné na: <https://www.databazeknih.cz>
- Cultural Patterns and Communication. [online]. Dostupné na: <https://useless2explain.livejournal.com/12083.htm>
- Deklarácia o zvrchovanosti. [online]. Dostupné na: <https://www.nrsr.sk>
- GALTUNG, J. 1990. *Cultural Violence*. *Journal of Peace Research*, 27(3), 291–305. [online]. Dostupné na: <https://doi.org/10.1177/0022343390027003005>.
- Globsec Trends 2023. [online]. Dostupné na: <https://www.globsec.org/>
- GONDA, P. a ZAJAC, P. (ed.) 2020. *Socializmus: realita namiesto mýtov*. [online]. Dostupné na: <https://buraniemytov.sk/>
- GRAY, C. S. *Strategic Culture as Context: The First Generation Strikes Back*. [online]. Dostupné na: <https://doi.org/10.1017/S0260210599000492>
- HOFREITER, L. 2023. *Bezpečnostná a strategická kultúra – teoretické vymedzenie*. [online]. Dostupné na: <https://doi.org/10.52651/vr.a.2023.2.07-26>
- HOWLETT, D. 2005. *Strategic Culture: Reviewing Recent Literature, Strategic Insights*. [online]. Dostupné na: <http://www.nps.edu>
- HOWLETT, D. 2006. *The Future of Strategic Culture*. [online]. Dostupné na: <https://irp.fas.org>
- HULÍNEK, D. 2016. *Slovania v minulosti a súčasnosti*. [online]. Dostupné na: <https://www.academia.edu>
- JOHNSON, J. L. 2006. *Strategic culture: refining the theoretical construct*. [online]. Dostupné na: <https://irp.fas.org/agency/dod/dtra/strat-culture.pdf>

- JOHNSTON, A. I. 1995. *Thinking About Strategic Culture*. [online]. Dostupné na: <https://doi.org/10.2307/2539119>
- KALDOR, M. 2018. *Global Security Cultures*. [online]. Dostupné na: <https://books.google.sk/books>
- KALDOR, M. 2016. *Working Paper Global Security Cultures: A Theoretical Framework for analysing Security in Transition*. [online]. Dostupné na: <http://www.securityintransition.org>
- KAMENEC, I. 2021. *O niektorých mýtoch v dejinách vojnovej Slovenskej republiky*. [online]. Dostupné na: <https://uniba.sk/spravodajsky-portal/>
- KIRCHNER, E. J. and SPERLING, J. *National Security Cultures. Patterns of global governance*. [online]. Dostupné na: <https://www.routledge.com>
- KLEIN, B. 2009. *Hegemony and strategic culture: American power projection and alliance defence politics*. [on-line]. Dostupné na: <https://doi.org/10.1017/S026021050011335X>
- KOFRONĚ, J. *Vojenská moc a její globální distribuce po konci studené války*. [online]. Dostupné na: <https://doi.org/10.37040/geografie2011116030256>
- KOLÁRIK, A. 2023 *Geografické aspekty zmien náboženskej štruktúry Slovenska medzi sčítaniami 2001, 2011 a 2021*. [online]. Dostupné na: <https://doi.org/10.54694/dem.0324>
- LANTIS, J. *Strategic Culture: from Clausewitz to Constructivism*. [online]. Dostupné na: <https://irp.fas.org/>
- LOCK, E. 2010. *Refining strategic culture: return of the second generation*. [online]. <https://doi.org/10.1017/S0260210510000276>
- LORD, C. *American Strategic Culture. Comparative Strategy*. [online]. Dostupné na: <https://doi.org/10.1080/01495938508402693>
- MAREK, M. 2011. *Národnosti Uhorska*. FiF TU v Trnave. [online]. Dostupné na: <https://ff.truni.sk/sites>
- MARSINA, R. 2009. *Cyrilo-metodská misia v slovenských dejinách*. [online]. Dostupné na: <https://matica.sk/wp-content/>

MARTINKOVIČ, M. 2005. *Idea slovanskej vzájomnosti v interpretácii predstaviteľov Novej školy*. Filozofia, 60(10), 804-818. [online]. Dostupné na: <http://www.filozofia.sav.sk/sites/default/files/doc/filozofia/2005/10/804-818>

MORVAY, P. 2017. *Cyrl a Metod nám neprinesli jazyk ani vieru*. [online] Dostupné na: <https://dennikn.sk/972027/cyrl-a-metod-nam-neprinesli-jazyk-ani-vieru/?ref=list>

MENGIN, F. *State and Identity*. [online]. Dostupné na: <https://link.springer.com/chapter>

MINTZBERG, H. *Patterns in Strategy Formation*. *Management Science*. [online]. Dostupné na: <https://doi.org/10.1287/mnsc.24.9.934>

MRVA, M. 2018. *Kultúra a hodnotová orientácia obyvateľov Slovenskej republiky*. Správa z výskumu. [online]. Dostupné na: <http://www.nocka.sk/wp-content/uploads/2018/09/sprava-noc9.pdf>

Národný prieskum hodnôt Slovenska 2021/2022. Prezentácia prístupu a výsledkov SGN. [online]. Dostupné na: <https://drive.google.com>

SCHWARTZ, S. H. and BILSKY, W. 1987. Toward a universal psychological structure of human values. *Journal of Personality and Social Psychology*. [online]. Dostupné na: <https://doi.org/10.1037/0022-3514.53.3.550>

SLOVÁČKOVÁ, I. 2015. *Proč a jak měnit kultúry bezpečnosti ve firmě*. [online]. Dostupné na: <https://www.pracovnepravo.sk>

SLUŠNÁ, Z. 2013. *Aspekty a trendy súčasnej kultúry*. [online]. Dostupné na: <https://www.nocka.sk/>

Strategic culture: a reliable tool of analysis for EU security developments? [online]. Dostupné na: <https://www.lse.ac.uk>

ŠÍP, M. *Netradičná religiozita na našom území*. [online]. Dostupné na: <https://www.pulib.sk>

Štatistická ročenka regiónov Slovenska 2010. [online]. Dostupné na: <https://slovak.statistics.sk/wps/portal>

Štatistická ročenka regiónov Slovenska 2015. [online]. Dostupné na: <https://slovak.statistics.sk/wps/portal>

Štatistická ročenka regiónov Slovenska 2017. [online]. Dostupné na: <https://slovak.statistics.sk/wps/portal>

Štatistická ročenka regiónov Slovenska 2021. [online]. Dostupné na: <https://slovak.statistics.sk/wps/portal>

ŠTÚR, Ľ. 1993. *Slovanstvo a svet budúcnosti*. [online]. Dostupné na: <https://zlatyfond.sme.sk>

The Concept of Culture. [online]. Dostupné na: [https:// www.sagepub.com](https://www.sagepub.com)

VITKO, P. *Mierové operácie*. [online]. Dostupné na: <https://www.mosr.sk/11389/mierove-operacie/>

VRAŽDA, D. 2008. *Fico: Jánošík je veľký vzor mojej vlády*. [online]. Dostupné na: <https://www.sme.sk/>

WALT, S. M. *The Origins of Alliance*. [online]. Dostupné na: <http://www.jstor.org/stable/10.7591/j.ctt32b5fc>.

WALKOVÁ, M. 2020. *Slovenská kultúra z pohľadu vybraných kultúrnych ukazovateľov*. [on-line]. Dostupné na: <https://www.academia.edu/44875818>.

WHITE, L.A. 2022. "Culture". Encyclopedia Britannica. [online]. Dostupné na: <https://www.britannica.com>.

Zákony, dokumenty

Bezpečnostná stratégia Slovenskej republiky, 2001. [online]. Dostupné na: <https://www.mosr.sk>

Bezpečnostná stratégia SR, 2005. [online]. Dostupné na: <https://www.mosr.sk>

Bezpečnostná stratégia Slovenskej republiky, 2017 (návrh).

Bezpečnostná stratégia Slovenskej republiky, 2021. [online]. Dostupné na: <https://www.mosr.sk>

Lisabonská zmluva. [online]. Dostupné na: <https://eur-lex.europa.eu>

Ústavný zákon č. 227/2002 Z. z. o bezpečnosti štátu v čase vojny, vojnového stavu, výnimočného stavu a núdzového stavu v znení neskorších predpisov. [online]. Dostupné na: <https://www.slov-lex.sk>

Zákon č. 321/2002 Z. z. Zákon o ozbrojených silách Slovenskej republiky.
[online]. Dostupné na: <https://www.slov-lex.sk>

Internetové stránky:

Dostupné na: <https://www.britannica.com/topic/culture>

Dostupné na: <https://snro.info/nova-ustava-sr/uvod/>

Dostupné na: <https://www.mosr.sk/>

Dostupné na: <https://wisevoter.com>

Dostupné na: <https://worldpopulationreview.com>

Dostupné na: <https://ourworldindata.org>

Dostupné na: <https://www.globalfirepower.com>

Dostupné na: <https://www.trend.sk/spravy>

Dostupné na: <https://www.scitanie.sk>

Dostupné na: <https://e.dennikn.sk>

Dostupné na: <https://komentare.sme.sk>

Dostupné na: <https://dennikn.sk/blog>

Dostupné na: <https://www.startitup.sk/>

Dostupné na: <https://www.culture.gov.sk>

Dostupné na: <http://www.unesco.org>

Dostupné na: <https://www.teraz.sk>

MENNÝ REGISTER

A

Alexandrov, M · 66

Armstrong, J. S. · 50

B

Bartko, F. · 46

Bednáriková, M. · 50

Berezucký, V. · 59

Blaut, J. · 25

Booth, K. · 13, 77

Borovský, K. H. · 146

Brezina, D. · 12, 46

Buřita, L. · 50

Buzalka, J. · 91

Buzan, B · 35, 43

C

Cicero · 19

Cieślarczyk, M. · 58

Cole, S. · 58

Cyril a Metod · 96,141

Czaja, J. · 20, 74

D

Dubček, A. · 97

Đurica, M. S. · 142

Durniev, P. A. · 57

Dz

Dzurinda, M. · 94

E

Eco, U. 160

Eichler, J. · 13, 43, 64, 83

F

Fico, R. · 144

Fukuyama, F. · 66

G

Gray, S. C. 13, 64, 77, 78

H

Halaj, M · 12

Hitler, A. · 132, 145

Hlinka, A. · 97

Hofreiter, L. · 11, 12, 29, 33, 34,
35, 37, 38, 40, 46, 49, 58, 61, 72,
154

Hofstede, G. · 23,148

Holcr, K. · 51

Howlet, D. · 13, 79, 80,81

Hromník, C. · 142

Hrušovský, Š · 142

Hrušovský, F. · 142

Husák, G. · 125

C

Chalka, R. · 51

J

Jánošík, J. · 144

Jaquet, L. · 83

Johnson, J. L. 13, · 65

Johnston, A. I. · 12, 75, 76, 77, 79

Jordanes · 89

K

Kaldor, M. · 13, 62, 63

Katzenstein, P. J. · 12

Kirchner, E. J. · 13

Kluckhohn, C. · 21

Kofroň · 121

Koch · 58

Kollár, A. F. · 89

Konfucius · 154

Krman, D. · 91

Kroeber, A. L. 19

L

Lajčiak, J · 92

Lajčák, M. 142

Lantis, J. · 81

Lasicová, J. · 13, 75, 80, 81

Locke · 12

Longhurst · 77, 78

Lord, C. 13, 81

M

Magin, B. · 91

Majster Sun · 45

Mária Terézia · 97

Marsina · 90

McKeow · 52

Mečiar, V. · 125

Mengin, F. · 67

Minkov · 150

Mintzberg · 52, 53

P

Palárik, J. · 91

Papánek, J. 140, 143

Papula, J. · 47, 49

Papulová, Z. · 47, 49

Perikles · 47

Pidgeon, N. · 57, 58

Plutarchos · 47

Prokopios · 89

R

Ramsbotham, O · 31

Richter · 58

S

Seton-Watson · 93

Schwartz · 68

Slušná, Z. · 22, 23

Smeriga, P. · 82

Snyder, J. L. · 13

Soukup, V. · 19, 22
Sperling, J. · 13
Srholec, A. · 97
Steinhübel · 88
Svätopluk · 143, 144

Š

Šafárik, P. J. · 91, 144
Šilha, J. · 46
Šmidke, K. · 125
Štefánik, M. R. · 97
Štefanovičová · 89
Štúr, E. · 91, 97

T

Thukydides · 47
Tiso, J. · 145, 146
Tomič, Z. · 82
Tylor · 19

U

Ušiak, J. · 13, 75, 80, 81, 87

V

Vajanský. S. H. · 91
Vaughan, N. · 35

W

Wæver, O · 35, 43
Walková, M. · 150
Walt, S. M. 13, · 81
White, L.A. · 19
Wilde, J. · 35, 43
Williams, D. · 20

Z

Zvaková, Z. · 37, 40, 49, 154

VECNÝ REGISTER

A

analýza · 14,16,19
vzťahová 105,158
významnosti 106,159

B

bezpečnosť · 33, 34, 36,37, 38, 41,
42, 47, 55, 57, 58, 59, 61, 68, 86,
99, 100, 134, 137,139
bezpečnosť štátu. 11, 40
bezpečnostná politika 11, 172

C

civilno-vojenské vzťahy · 134

D

dôvera verejnosti · 138

E

elity · 12, 67, 81, 82, 89, 128, 129,
130, 143, 144,150
funkčné · 82
hodnotové · 82
mocenské · 82
Európska Únia · 9, 141, 149

F

fyzické (materiálne) zdroje · 111
fyzické zdroje · 80,160

G

geografia, · 79, 80, 81, 111

H

historická skúsenosť · 124
hodnotový systém · 150
hodnoty · 3,15, 16, 20,21, 65, 68,
84, 96, 98, 101, 107, 148, 149,
150,151, 165

CH

Charta Organizácie spojených
národov · 55, 99, 140, 141

I

identita · 16,64,66.67, 88,165

K

kolektívna pamäť · 97
kultúra · 19, 20, 21, 22, 23, 24, 28,
29, 30, 32, 33, 57, 58, 59, 61, 62,

64, 75, 77, 78, 79, 81, 82, 83, 92,
108, 126, 127

národnej bezpečnosti · 64

bezpečnostná ·

13,14,17,19,57,58,59,60,61,64,
65,85,165

strategická ·

14,19,57,75,77,78,79,

81,82,83,111,124,165,166

kultúrne hodnoty · 27

kultúrne násilie · 29, 30, 31

kultúrne normy · 28, 153

kultúrne vzory · 148

M

malý štát · 83, 101, 129, 130

matica .15

asociačná 7,14, 107,161

mravy · 28, 154

myslenie

strategické · 48, 49, 52, 142

mýty a legendy · 142

N

národná bezpečnosť · 11, 41, 43, 87

NATO · 10, 87, 95, 96, 126, 129,

138, 139, 140, 141

nebezpečnosť · 35, 76

normy · 3,16, 28, 60,64, 70, 79,

100, 153,158, 165,167,

O

optika vnímania · 16, 65, 70, 88, 97,
102,107,108.

OSN · 10, 11, 79, 98, 103, 136, 137,
138, 139

osobné hodnoty · 151

ozbrojené sily · 134, 135

P

paradigma · 39

politické zdroje · 80, 124, 160,161,
163,165,

politický systém · 94, 126

politika národnej bezpečnosti 11

populácia · 80, 111, 115

porovnanie. 15, 103

porovnávanie. 102

párové 15, 107, 160

významnosti 107

predikcia 50,51

predvídanie 51

premenné bezpečnostnej kultúry

5,7, 13,15, 16,107, 108,167

presvedčenia · 78, 149

prírodné zdroje · 80, 81, 83, 111

prognóza 49, 50

R

religiozita 155

S

sociálne praktiky · 154

sociokultúrne zdroje · 80,11,160,
165,167.

spoločenské hodnoty · 150, 151

steinhübel · 88

stratégia 45, 46, 47, 50, 52
bezpečnostná · 53

vojenská · 53

stratég . 47

strategická kultúra · 75, 77

strategické myslenie 48,49

strategický líder 47

systém kolektívnej obrany a
bezpečnosti · 137

T

tradície · 158

V

vízia . 49,50

vojenská história · 130

vojenský (obranný) potenciál · 111

výskumný problém . 13,17

Z

zdroje strategickej kultúry · 79, 80

O autoroch

prof. Ing. Ladislav Hofreiter, CSc. (1953)

Profesor v odbore Národná a medzinárodná bezpečnosť, kandidát vojenských vied. Významne sa podieľa na rozvíjaní teórie bezpečnostnej vedy a bezpečnostného manažmentu. Ako vysokoškolský učiteľ pôsobil vo vojenskom školstve v Liptovskom Mikuláši, na Krakowskej Akademii im. A. F. Modrzewskiego, na Państwowej Wyższej Szkole Zawodowej v Nysie (Poľsko) a na Fakulte bezpečnostného inžinierstva Žilinskej univerzity. V súčasnosti pôsobí na Katedre bezpečnosti a obrany v Akadémii ozbrojených síl generála Milana Rastislava Štefánika v Liptovskom Mikuláši.

Autor alebo spoluautor 6 vedeckých monografií, 7 vysokoškolských učebníc, 3 vysokoškolských skrípt. Publikoval viac ako 200 vedeckých a odborných článkov a štúdií, riešiteľ alebo spoluriešiteľ 15 domácich a medzinárodných projektov zameraných do oblasti vnútornej bezpečnosti a bezpečnostného manažmentu.

Mgr. Juraj Šimko, PhD. (1973)

Vyštudoval na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave. Pracuje ako odborný asistent na Katedre bezpečnosti a obrany v Akadémii ozbrojených síl generála Milana Rastislava Štefánika v Liptovskom Mikuláši. Vo svojej práci sa venuje otázkam vojenských dejín Slovenska, dejinám vojenského umenia a dejinám vojenskej techniky.

Vo svojej publikačnej činnosti sa venuje najmä vojenským dejinám Slovenska a dejinám vojenského umenia. Je autorom učebných textov pre študentov Akadémie ozbrojených síl generála Milana Rastislava Štefánika (Stručné dejiny vojenstva, 2009, Historický prehľad vývoja vedy a techniky v súvislosti s rozvojom vojenstva I., 2021) a spoluautorom vedeckej monografie Zdroje a oblasti konfliktov súčasného sveta (2007).

Názov: **BEZPEČNOSTNÁ A STRATEGICKÁ KULTÚRA ŠTÁTU**

Monografia

Autori: Ladislav HOFREITER

Juraj ŠIMKO

Vydavateľ: Akadémia ozbrojených síl generála Milana Rastislava Štefánika,
Demänová 393, 031 01 Liptovský Mikuláš

Vydanie: prvé

Počet strán: 186

Rozsah: 7,95 AH

Formát: Monografia vydaná v elektronickej podobe online (súbor PDF).

Grafický

návrh obálky: Robert KANDRIK

Rok vydania: 2024

ISBN 978-80-8040-671-4

DOI: <https://doi.org/10.52651/basks.b.2024.9788080406714>

BEZPEČNOSTNÁ A STRATEGICKÁ KULTÚRA ŠTÁTU

ISBN 978-80-8040-671-4